

Iijoki vesistövision tiedonkeruuvaiheessa

Iijoen tila, paikka ja maisema vesistönhallintaprosessissa

Tapio Kumpula

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaali- ja kulttuuriantropologia

Pro gradu -tutkielma

2020

Sisällysluettelo

1	Esittely	1
1.1	Kentän esittely: Iijoki ja Iijoen vesistövisio	4
1.1.1	Iijoki	4
1.1.2	Vesivoima Iijoella	5
1.1.3	Iijoen otva ja vesistövisio	7
1.1.4	Neuvottelukunnan kokoukset ja paikalliset työpajat	9
1.2	Aineiston esittely	10
1.2.1	Kenttätö: osallistuva havainnointi ja haastattelut	10
1.2.2	Paikkatietokysely	12
1.3	Itse reflektio tutkimuksen rajoista ja tutkimusetiikasta	14
1.4	Teoreettisia näkökulmia Iijokeen ja vesistövisioon	16
1.4.1	Poliittinen ekologia	16
1.4.2	Tila, paikka ja maisema	18
1.4.3	Joki tutkimuksen ja kokemisen kohteena	21
2	Iijoki tilana – narratiiveja joesta	23
2.1	Iijoki elämän näyttämönä	24
2.2	Koskisodista nykypäivään: konfliktien ja epävarmuuden joki	27
2.2.1	Iijoen vesivoimakonfliktit	27
2.2.2	Markus ja kalateiden odotus	29
2.2.3	Poussunjärven samentunut vesi	30
2.3	Iijoki luonnontilaisena jokena, valuma-alueena, rakennettuna jokena ja infrastruktuurina	35
2.4	Kysymys tulevaisuudesta: pysyvyyden kaipuu, elinvoima ja rajaseutu	39
2.5	Luvun loppuksi	43
3	Iijoki maisemana – joki, jonka varrella asutaan	44
3.1	Arjen vaikuttamisen ja olemisen ympäristö	47
3.2	Joen rytmit ja niiden vaikutus	50
3.3	Öisin joki muistuttaa ruumista – sähkön tuottamisen vaikutus jokeen	53
3.4	Maiseman muutos Iijoella	60
3.4.1	Retki Natura-alueelle	60
3.4.2	Jokisuisto muutoksessa	61
3.5	Veden laatu	64
3.6	Luvun loppuksi	70
4	Vesistövisio: valuma-alueen hallintaa ja neuvottelua	71
4.1	Iijoen vesistövision rakenne, toimijat ja toiminta	72
4.1.1	Ympäristösovittelu: vesistövision fasilitoijat	74

4.1.2 Vesistövision prosessimalli	75
4.2 Limittäiset prosessit: poliittisuus vesistövisiossa	76
4.3 Vääntö vanhasta uomasta	80
5 Loppupäätelmät	84
5.1 Narratiivit ja maisema vesistövisiossa	85
5.2 Vesistövision tarkoitus: valuma-alueen ymmärtämistä vai hallintaa?	87
5.3 Lopuksi	89
Kiitokset	91
Lähdeviitteet	92
Liitteet	103
5.4 Liite 1: Tiedote ja suostumus pro gradu -tutkimukseen osallistuvalle	103
5.5 Liite 2: Neuvottelukunnan jäsenistön intressiryhmät 09/2016	107
5.6 Liite 3: Iijoen arvojen kartoitus -kysely	109

1 Esittely

Iijoen ympäristö on ollut asutettu tuhansia vuosia. Tänä aikana sen asukkailla on muodostunut ympäristöönsä suhde, johon joki ja sen virtaus nivoutuvat erottamattomasti. Antropologinen tutkimus on osoittanut, että paikka, tila ja maisema määrittävät ja hahmottavat ihmisten suhdetta ympäristöönsä (mm. Stewart and Strathern 2003; Massey 2008). Nämä maisemat ovat myös yhteiskunnallisten kamppailujen kohteita. Iijoen tällaisia ovat olleet muun muassa Siuruan ja Kollajan tekojärvihankkeet 1960-luvulta aina 2010-luvulle. Vuonna 2015 Pohjois-Pohjanmaan liitto (PP-liitto) käynnisti Euroopan Unionin aluekehitysrahaston rahoittaman Iijoen otva -kehitysprojektin, jonka kolmeksi päätavoitteeksi kirjattiin:

1. *Yhteisen vesistövision muodostaminen*
(*vesistön kehittämisen kokonaisratkaisussa huomioidaan vesienhoito, kalatalous, vesitalous, alueiden käyttö ja elinkeinoelämä*)
2. *Vaelluskalakantojen palauttamisen ja Itämeren lohikannan turvaamisen edistäminen* (*kalatierakentamisen edistäminen, kalastusjärjestelyjen edistäminen, smolttien alasvaellustutkimus*)
3. *Joien arvoa nostavien pienempien kehittämistoimenpiteiden edistäminen.* (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2019.)

Iijoen vesistövision muodostamisen vetämiseen palkattiin Akordi Oy:n, Pöyry Finland Oy:n ja Mapita Oy:n konsortio. Vesistövisiohanke pyrki sovittamaan yhteen Iijokea koskevia aluekäytön, kaavoituksen, elinkeinoelämän sekä ympäristön haasteita ja ristiriitoja. Samalla se keräsi tietoa paikallisasukkaita jokilaaksosta ja joesta sekä sen historiasta ja siihen liittyvistä merkityksistä. Lisäksi se pyrki rakentamaan luottamusta jokialueen intressiryhmien välille. Iijoen otvan ja vesistövision toivottiin mahdollistavan vaelluskalojen luonnonkierron palauttamisen Iijoelle ja luovan luottamusta paikallisten toimijoiden välillä. Konsortio käytti työssään ympäristösovittelun toimintaperiaatteita ja tekniikoita löytääkseen kaikkia intressiryhmiä tyydyttävän ratkaisun. Vision esiselvityksessä määriteltiin, että projekti pyrki nimenomaan painottamaan paikallisten asukkaiden ja toimijoiden näkökulmaa Iijoen tarpeista ja merkityksistä sekä nostamaan

Iijoen arvoa erilaisin konkreettisin toimin ja hankkein (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015). Iijoen otvan yhteydessä Iijoen otvan osallistujatahoista Pohjolan Voima (PVO), Iin ja Taivalkosken kunnat, Pudasjärven, Kuusamon ja Oulun kaupungit, Metsähallitus, Pohjois-Pohjanmaan liitto sekä Iijoen vesistön kalastusalue hakivat Sipilän 2015 hallituksen kärkihankerahoitusta Raasakan voimalaitospatoon ja smolttien alasvaellukseen edistääkseen vaelluskalakantojen elpymistä ja luontaista elinkiertoa (Iijoen otva 2017; Sipilän hallituksen kärkihankkeet 2019).

Kenttätöni aikana olin muutamankin kerran mukana keskusteluissa, jossa kyseenalaistettiin vesistövision tarve: miksi ihmeessä Iijoella tarvitsee tehdä vesistövisio? Sitä useammin haastateltavat, tilaisuuksiin osallistuvat ihmiset tai neuvottelukunnan jäsenet eivät olleet aivan varmoja siitä, mitä vesistövisiosta valmistuu tai mikä se itsessään on.

Vaikka tämän luvun alussa kuvaankin suhteellisen tyhjentävästi vesistövision rakenteen ja tarkoituksen, ei se selitä vesistövision *luonnetta* tai *olemusta*. Hallinnollisessa mielessä voidaan todeta, että visio on uusi väline hallinnoida ja sopia vastuita, oikeuksia ja velvollisuuksia joella. Mielestäni on olennaista myös kysyä, *mitä* vesistövisio on tai toisin sanoen mistä visiosta on ontologisesti kysymys. Halutaanko valuma-alueen ympäristö tehdä *luettavaksi* (Scott 1998), jotta sitä voitaisiin ymmärtää ja hyödyntää?

Poliittisen maantieteen traditiosta käsin vesistövisiota voidaan lähestyä neoliberalistisena projektina tulkata ja muokata sotkuinen territorio helposti luettaviksi kapitalistisen talousjärjestelmän arvoiksi ja sitä kautta *resursseiksi* (katso esim. Harvey 1989; Castree 2008). Visioprosessissa valuma-alueesta tehdään markkinoitavaa luontokohdetta, jaetaan virtausta sähkön tuottoon ja luontopalveluihin ja määritetään oikeuksia resursseihin, kuten vaelluskaloihin, maisemaan, veden laatuun ja maankäyttöön. Toisaalta visiota voidaan ajatella Bruno Latourin tavoin *kollektiivisena kokeena*, jossa erinäiset toimijat yhdessä yrittävät luoda epävarmasta ympäristötilasta epävarmoja kokeellisia ratkaisuja uusien tiedontuotantotapojen avulla (esim. Latour 2004; Gross 2010). Tarkastelemalla visiota muun muassa näiden linssien läpi voidaan kysyä, *miksi* vesistövisiossa yritetään ymmärtää ja hallinnoida Iijoen valuma-aluetta.

Tässä tutkimuksessa tutkin Iijokeen liitettyjä arvoja, narratiiveja, merkityksiä ja tunteita Iijoen vesistövision tiedonkeruuvaiheen aikana syksystä 2016 helmikuuhun 2017. Tarkastelen näitä aiheita poliittisen ekologian sekä antropologisen tilan, paikan ja

maiseman teoreettisen viitekehyksen läpi. Käsittelen etenkin sitä, minkälaisia Ijoen tilan narratiiveja näkyy ja kuuluu vesistövision aikana, minkälaisia tiedon kategorioita ihmiset käyttävät muodostamaan joen arvoja, miten Iijoki näkyy asukkaiden asumana maisemana ja kuinka näitä käsityksiä neuvotellaan ja rakennetaan uudelleen vesistövision toiminnassa.

Toimin vesistövisiossa pro gradu -tutkijana, osallistuen vesistövision tiedonkeruuvaiheeseen. Osallistuin hankkeen kokouksiin ja muihin tilaisuuksiin ja käytän tutkimuksessani hyödynseni vesistövision kokousmateriaaleja. Tein yhteistyötä Akordi Oy:n, Pöyry Finland Oy:n ja Mapita Oy:n vesistövisiossa toimivien työntekijöiden kanssa ja sain heiltä tietoa vesistövision rakenteesta ja fasilitoinnista. Tämän lisäksi käytän Mapita Oy:n vesistövisioon luomaa karttasovellusta ja sen tuloksia tutkimuksessani. Tein yhteistyötä Mapita Oy:n kanssa karttakyselydatan analyysissa.

Pro gradu -tutkimukseni koostuu esittelystä, kolmesta analyysiluvusta ja tutkimuksen kokoavasta konklusioluvusta. Aloitan esittelemällä ensin yleisesti tutkimuskentän ajallista ja tilallista kontekstia. Tämän jälkeen käyn läpi tutkimusaineistoni ja metodini, jonka jälkeen avaan tutkimukseen liittyviä kysymyksiä ja eettisiä ongelmia. Lopetan ensimmäisen luvun esittelemällä tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen.

Tutkimuksen toinen luku käsittelee vesistövision kannalta olennaisia Ijoen tilaan liitettyjä narratiiveja antropologisen tilan ja paikan teorian kautta. Tarkastelen aineistoani hyödyntäen etenkin Doreen Massey'n ajatuksia tilasta tarinoiden tiivistyminä (Massey 2008). Kuvaan, kuinka joki voi näyttäytyä muun muassa osana henkilökohtaista historiaa, epävarmuuden ja konfliktin näyttämönä, luonnontilaisena ja samanaikaisesti rakennettuja vesistöinä ja uuden elinvoiman mahdollistajana.

Kolmas luku käsittelee Ijokea maisemana, jota ihmiset asuttavat ja asukkaiden ja suhdetta ympäristöönsä. Käyttäen muun muassa Tim Ingoldin käsitettä *asuminen* (dwelling) (2000) erittelen, kuinka Ijoen erinäiset rytmit vaikuttavat ihmiseen ja kuinka asukkaan ja joen erinäiset toimijat, etenkin vesivoimaa tuottava PVO, vaikuttaa jokeen. Sen jälkeen havainnoin Ijoen maisemassa tapahtuneita eritempoisia muutoksia ja sitä, miten nämä muutokset ovat keskiössä vesistövisiossa. Lopetan luvun avaamalla yhden muutoksen dynamiikkaa tarkastelemalla veden laadun muutosta Iijoessa. Luvussa pohdin myös fenomenologisen tiedon keräämistä vesistövision kaltaisessa hankkeessa.

Neljäs ja viimeinen analyysiluku käsittelee vesistövisiota ja Iijokea poliittisen ekologian näkökulmasta, hyödyntäen etenkin *hydrososiaalisen territorion* (hydrosocial territory) (Boelens et al. 2016) käsitettä. Analysoimalla vesistövision rakennetta, käsiteltäviä aiheita ja rinnakkaisia valuma-alueen prosesseja osoitan, kuinka visioprosessin muodostus on poliittinen prosessi, joka jakaa nautintaoikeuksia, velvollisuuksia ja kustannuksia valuma-alueella uudelleen. Sen jälkeen havainnollistan Raasakan vanhaa uomaa esimerkkinä käyttäen, kuinka Iijokeen liitetyt henkilökohtaiset tunteet, arvot ja merkitykset ovat vaikuttaneet vesistövisioprosessin politiikkaan. Viimeinen luku kokoaa nostamani argumentit ja havainnot yhteen.

1.1 Kentän esittely: Iijoki ja Iijoen vesistövisio

1.1.1 Iijoki

Iijoki on Suomen kuudenneksi suurin jokivesistö, joka sijaitsee suurimmaksi osaksi Pohjois-Pohjanmaan maakunnassa. Joki saa alkunsa Kuusamosta Iijärveltä ja Naamankajärveltä, ja sen pääuoma laskee 340 kilometrin päässä Perämereen Iissä. Se virtaa sivujokineen, kuten Livojoki, Korpijoki, Siuruanjoki ja Kostonjoki, Kuusamon, Posion, Ranuan, Taivalkosken, Suomussalmen, Pudasjärven, Oulun ja Iin kuntien ja kaupunkien alueella – vesistön kokonaispinta-ala on 14 191 km². (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2013) Pääuoman varrella on asutusta nauhamaisesti: vuosien saatossa on joen varrelle muodostunut neljä asutuskeskusta Iihin, Oulun Yli-Iihin (Yli-Iin kunta liittyi Ouluun 2013), Pudasjärven Kurenalukseen ja Taivalkosken kirkonkylälle. Iitä lukuun ottamatta alueen kuntien väestö keskimäärin ikääntyy ja vähenee. (Luostarinen 1986; Suomen Virallinen Tilasto SVT 2019)

Pituutensa takia Iijoki ja sen luonto ovat hyvin moninaisia. Latvavesillä se yhdistää suuria järviä, kuten Kostonjärvi ja Irninjärvi. Välillä se virtaa hyvin erämaisissa maisemissa Taivalkosken ja Pudasjärven tienoilla vaarojen ja soiden viertä laskeutuen vesivoimaloiden säätelevälle ja rakennettujen uomien jokisuulle. Joen alajuoksulta puuttuvat suuret vettä keräävät järviaaltaat, ja korkeuseroa merenpinnasta alkulähteiltä jokisuulle on 250 m, joten virtaus alajuoksulla olisi säännöstelemättä hyvin voimakas. Joen virtausvaihtelu on hyvin suuri: kevättalvella voi virtaama olla esimerkiksi Pudasjärven Kierikissä alle 100 m³/s, mutta samassa paikassa virtaama toukokuussa tulvahuippuna on keskimäärin 521 m³/s (Valtion ympäristöhallinto 2019). Tämä on tehnyt Iijoen rannoista muuta aluetta rehevämpiä veden noustessa lähialueille ja joen rantatörmistä varsinkin alajuoksulla jyrkkiä ja korkeita. Tulvat ovat aiheuttaneet

jokilaaksossa ja varsinkin keski- ja alajuoksulla mittavia tuhoja vuosisatojen aikana, mutta joen virtaussäännöstelyn kasvaessa varsinkin 2000-luvulla ovat tulvavahingot vähentyneet huomattavasti (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011).

Iijoki on ollut tärkeä kaupan ja kulun reitti vuosisatojen ajan ja esimerkiksi sahateollisuutta jokilaaksossa on ollut 1700-luvulta lähtien. Koko 1900-luvun uittoteollisuus oli iso osa joen olemusta ja suuri työllistäjä alueella (Snellman 1994). Uiton ja vesivoiman takia Iijokea voidaan pitää historiallisesti suhteellisen rakennettuna jokena, vaikka suurin osa uiton jäljistä kunnostettiin pois uittosäännösten kunnostustöissä 1980-luvulta alkaen (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2014b). Monet Iijoen koskista on kuitenkin perattu, tai ne ovat jääneet vesivoiman alle. Varsinkin alajuoksu on hyvin rakennettu: esimerkiksi alajuoksulla Raasakan ja Maalismaan voimaloita varten on rakennettu erilliset kanavat, joihin suurin osa pääuoman vesistä ohjataan. Vanhoissa uomissa on lisäksi nk. pohjapatoja, jotta vesi säilyisi näissä kohdissa maiseman säilyttämiseksi.

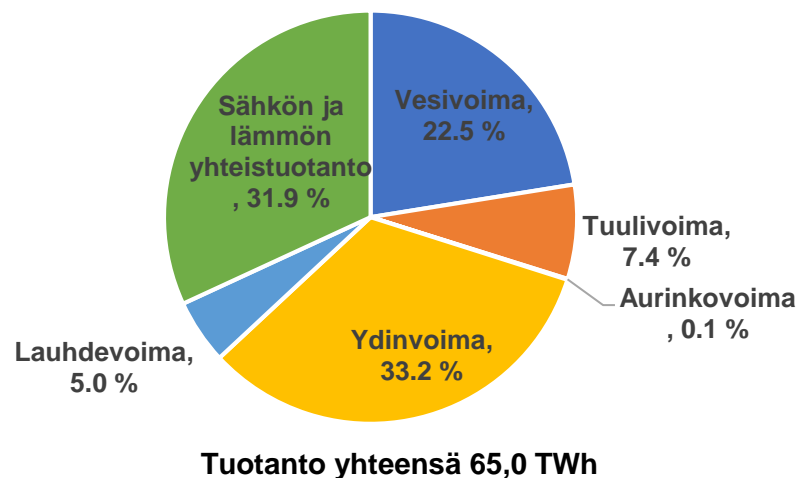
Iijoki oli 1950-luvulle saakka yksi Pohjois-Suomen suurimpia vaelluskalajokia, jossa sijaitsi kutualueita yli 200 kilometrin pituudelta aina Taivalkoskelle saakka. Sotien jälkeen tarvittiin Suomessa paljon sähköä jälleenrakennukseen ja kansakunnan kasvojenkohotukseen; 1940-luvulta lähtien Suomen jokiin alettiin rakentaa vesivoimaloita sähköntuottoon globaalia trendiä seuraten. Ensimmäiset voimalaitokset Iijoelle rakennettiin latvavesille Taivalkoskelle, Kuusamoon ja Pudasjärvelle 1950-luvun alussa. Vuonna 1959 erinäisten teollisuuden yritysten omistama Pohjolan Voima Oyj (PVO, aikaisemmin Pohjolan Voima) alkoi rakentaa Iijoen alajuoksulle Pahkakoskelle ensimmäistä viidestä toteutuvasta vesivoimalaitoksesta. (Alaniska 2013) Valmistuessaan nämä voimalaitokset niin sanotusti *sulkivat* joen, estäen vaelluskalojen nousun ylös jokea. Tämän on nähty aloittaneen Iijoen hallinnasta ympäristökonfliktin, jossa vastakkain ovat olleet vesivoiman tuotto ja vaelluskalojen ja luonnonkierron palauttaminen. Iijoen lohikanta on pidetty hengissä muun muassa kalanviljelyn ja ylisiirtojen avulla. Nykyään Iijoen vesistössä on kymmenen merkittävää voimalaitosta ja 15 säännösteltyä järveä viidessä eri säännöstelyhankkeessa (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2011).

1.1.2 Vesivoima Iijoella

Vesivoima on vähähiilinen ja uusiutuva energiamuoto, jonka perinteet ulottuvat Suomessa 1800-luvulle. Vesivoima on Suomen uusiutuvista ja vähähiilisistä

energiamuodoista reilusti tuotetuin: vuonna 2017 vesivoima vastasi 22,5 % Suomen sähköntuotannosta (kts. kuvio 1). Se on myös keino tuottaa säätövoimaa sähkön kulutushuippujen tasaamisen. Säätövoiman ja sitä kautta vesivoiman tarpeen on argumentoitu lisääntyvän sääolosuhteista riippuvien aurinko- ja tuulivoiman lisääntyessä (Energiateollisuus ry 2019). Ijoen ainoa mittavan luokan vesivoiman tuottaja on Pohjolan Voima.

Kuvio 1: Suomessa tuotettu sähkö tuotantomuodoittain vuonna 2017 (Lösönen 2018)

Pohjolan Voima, eli Pohjolan Voima Oyj on suomalainen energiayhtiö, joka on toiminut Iijoella 1940-luvulta lähtien. Yhtiön omistaa 23 osakasta, joista pääosa on metsä- ja energiateollisuuden yrityksiä. Pohjolan Voiman tytäryhtiö PVO-Vesivoima Oy (ent. Ijoen Voima Oy) omistaa ja ylläpitää viittä vesivoimalaitosta Ijoen alajuoksulla: Raasakka, Maalismaa, Kierikki, Pahkakoski ja Haapakoski. (Pohjolan Voima 2019.) PVO tuottaa sähköä ja energiaa Mankala-periaatteella omistajilleen, eli omakustannehintaan. Huoltoyhtiö Caverion vastaa voimalaitosten kunnossapidosta ja paikalliskäytöstä. PVO-Vesivoima Oy:n yhdessä Kemijoki Oy:n omistama Voimalohi Oy tuottaa Iijoella velvoitepoikasia ja ostaa kalaistukkaita Ijokeen ja muihin vesistöihin (Voimalohi 2019).

Tässä tutkimuksessa käytän lyhennettä PVO viittaamaan Pohjolan Voima Oyj:öön ja sen tytäryhtiöihin, sillä myös tutkimuksen varten haastatellut henkilöt ja kirjoitettu aineisto käyttävät tätä lyhennettä puhuessaan konsernin toiminnasta ja vaikutuksesta Ijoen

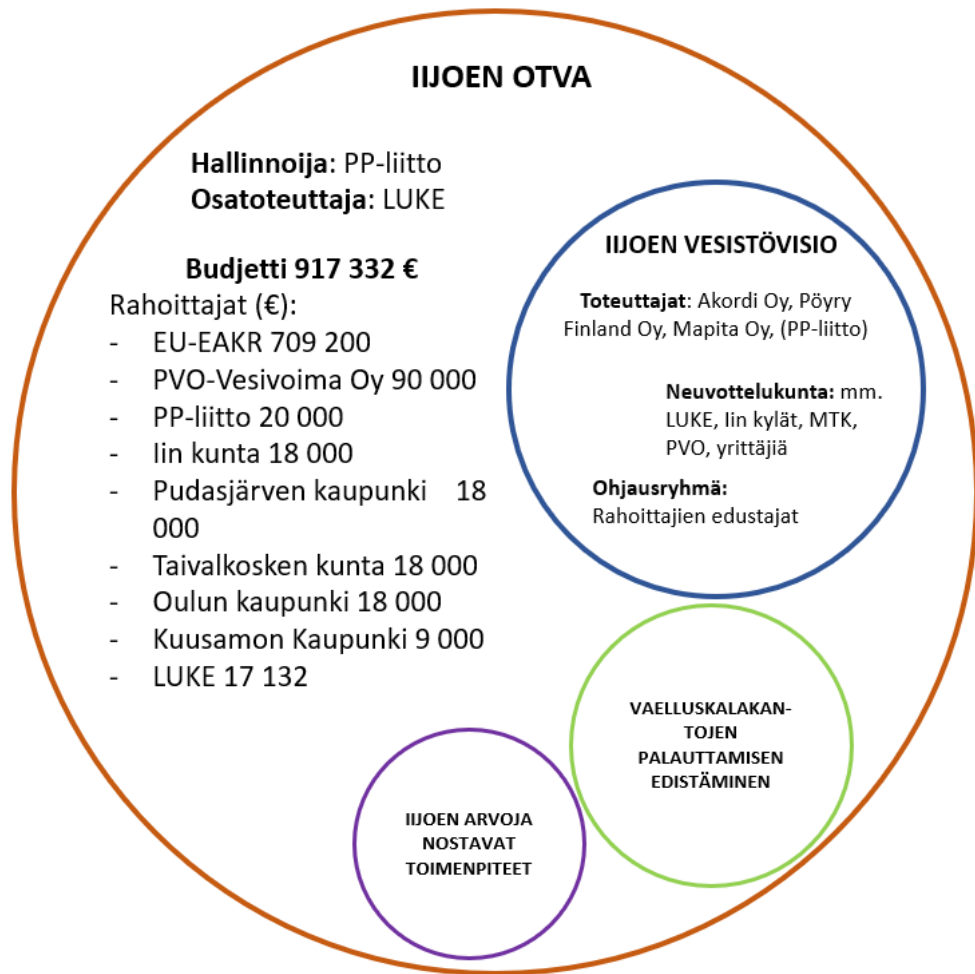
alueella. Haastatteluissa käytettiin PVO-nimeä kuvaamaan ristiin Pohjolan Voima Oyj:n, PVO-vesivoiman ja Voimalohi Oy:n toimintaa, vaikka välillä näiden välille tehtiinkin ero. Tällä perusteella PVO-lyhenteen käyttö on perusteltua. Erotan kuitenkin yritykset toisistaan, jos se on kontekstin kannalta tai haastateltavan tai lähdeaineiston osalta olennaista.

1.1.3 Iijoen otva ja vesistövisio

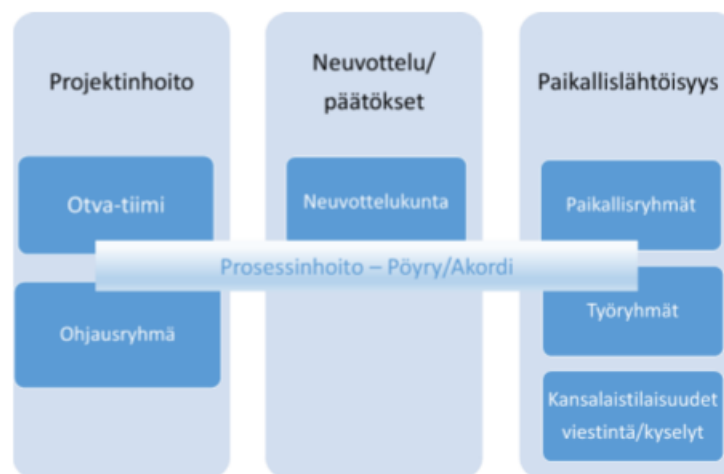
Iijoen vesistövisio on osa EU-rahoitteista Iijoen otva -hanketta. Iijoen otvan tarkoituksena on edistää vaelluskalojen luontaisen kierron palauttamista Iijoelle. Kolmesta otvan päätavoitteista yksi on muodostaa yhteinen vesistövisio, joka mahdollistaisi kokonaisvaltaisen ja intressiryhmien välillä jaetun suunnan joen hallinnalle.

Otvan rahoitus muodostui EAKR-rahoituksen lisäksi alueen kunnilta, PVOlta, PP-liitolta ja Luonnonvarakeskukselta (LUKE). Akordin, Pöyryn, ja Mapitan fasilitoima Iijoen vesistövisio koostui hankkeen esiselvityksestä, neuvottelukunnan kokoamisesta ja työskentelystä, paikkatietokyselystä, paikallisista työpajoista, Iijoen Wiki-sivuston rakentamisesta, Vesistövisio-dokumentista, vision toteutukseen tähtäävästä toimenpideohjelmasta, Iijoki Foorumeista ja jatkuvuuden varmistamiseksi tehdystä sopimuksesta (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2018a). Tiedonkeruuvaiheeseen mennessä esiselvitys oli valmistunut, neuvottelukunta oli toiminnassa ja paikalliset työpajat ja paikkatietokysely olivat käynnissä. Kuviossa 2 ja 3 esittelen otvan ja vesistövision

rakenteita. Luvussa 4 avaan tarkemmin hankkeiden muodostamista ja rakennetta enemmän.

Kuvio 2 Iijoen otvan osa-alueet ja rahoittajat. Kaaviossa eriteltynä otvan kolme päätavoitetta ja vesistövision toimintaryhmiä. Kuvio: Tapio Kumpula (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2018; Laakkonen, Reinikainen, ja Peltonen 2018)

Kuvio 3 Iijoen vesistövisioproessin organisaatiokaavio. Otva-tiimiin kuuluu Akordin ja Pöyryn lisäksi Iijoen otvan projektipäällikkö sekä PP-liiton edustaja. (Kuvio: Iijoen otva 2016)*

Kenttätöni ja visiotyöskentelyn kannalta olennaisimmat toiminta-areenat olivat neuvottelukunnan kokoukset ja paikalliset työpajat. Seuraavaksi avaan niiden toimintaa lyhyesti.

1.1.4 Neuvottelukunnan kokoukset ja paikalliset työpajat

Neuvottelukunnan kokouksilla oli hyvin merkittävää osa vesistövision työskentelyssä. Osallistuin itse kenttätöni aikana kahteen niistä: 6.–7.9.2016 järjestettyyn neuvottelukunnan toiseen kokoukseen Taivalkosken Jokijärvellä sekä 13.12.2016 järjestettyyn kolmanteen kokoukseen Pudasjärven Kurenalla. Kokousten sisältö vaihteli vesistövision työvaiheitten mukaan: toisessa kokouksessa käytiin läpi ja hyväksyttiin visiotoiminnan pelisäännöt ja luotiin pohja ja suunnitelma paikallistiedon keräämiselle; kolmannessa kokouksessa hyväksyttiin vesistövisiodokumentin päätavoitteet ja lujitettiin toimijoiden sitoutumista visioon ja sen tavoitteisiin.

Neuvottelukunnan kokousten tarkoituksena on suunnitella ja päättää vesistövision toimista ja tavoitteista. Sen lisäksi neuvottelukunta on muun muassa laatinut ja hyväksyttänyt vision tavoitteet. Tavoitteet ja mahdollisia hankkeita suunniteltiin pienryhmämuotoisesti Akordin, Pöyryn ja Mapitan vetäminä. Näissä pienryhmäkeskusteluissa mietittiin esimerkiksi Iijoen arvoja, uhkia ja mahdollisuuksia. Erinäisten teemojen, kuten veden laadun, vetovoiman, paikallisen osallisuuden ja vaelluskalojen ympärille järjestettiin pienryhmiä, joissa asianosaiset tai aiheesta kiinnostuneet neuvottelukunnan osallistujat miettivät niiden haasteita ja toimia. Kokousten aikana tutustuttiin visiopro sessia koskeviin paikkoihin opastetusti, kuten Kostonjoen kalatietä ja Kurenalan hirsikampusta. Visiotoiminnan perusteella Akordi ja Pöyry kokosivat hankkeen fasilitoijina ajatukset yhteen, minkä perusteella kolmannessa neuvottelukunnan kokouksessa hyväksyttiin konsensusperiaatteella vesistövisiolle viiden päätavoitteen rakenne: 1) Veden laatu, 2) Vaelluskalat, 3) Virkistys, 4) Vetovoima ja elinkeinot sekä 5) Vuorovaikutus ja viestintä (Iijoen otva 2016d).

Otva-tiimi järjesti 2016 loppuvuodesta viisi yleisölle avointa paikallista työpajaa Iissä, Pudasjärvellä, Taivalkoskella, Kuusamolla ja Oulun Yli-Iissä. Tilaisuuksien tarkoituksina oli kerätä paikallisten asukkaiden huolenaiheita ja näkemyksiä, esitellä

paikkatietokyselyn tuloksia ja ideoida paikallisia hankkeita tai vesistönkunnostuskohteita yhdessä paikallisia työpajoja järjestäneen VYYHTI II -hankkeen kanssa.

Työpajat keräsivät alle kymmenestä reiluun 20:een osallistujaa. Työpajoissa osallistujat kertoivat konkreettisia paikkoja, ongelmakohtia, huolia ja unelmia Iijoesta hankkeen vetäjille, kysyivät hankkeen etenemisestä ja toiminnasta ja osallistuivat pienryhmätyöskentelyyn. Osa haastateltavista ei ollut kuullut työpajoista ja vision viestintää pidettiin tapahtumien markkinoinnin puolesta ontuvina.

1.2 Aineiston esittely

Tutkimukseni pohjaa osallistuvalla havainnoinnilla ja puolistrukturoiduilla haastatteluilla keräämääni aineistoon, jota tuen Mapita Oy:n luomalla karttakyselyn aineistolla Iijoen merkittävistä paikoista ja arvoista. Esittelen ne alla lyhyesti.

1.2.1 Kenttätö: osallistuva havainnointi ja haastattelut

Tein kenttätöni Iijoella jaksoittain syyskuun 2016 ja helmikuun 2017 välisenä aikana. Kenttätöni koostuivat osallistuvasta havainnoinnista ja haastatteluista Iijoen vesistön ja Pohjois-Pohjanmaan alueella. Lokakuussa, marraskuussa ja helmikuussa tein yhteensä noin seitsemän viikon mittaiset kenttätömatkat Iijoelle, joiden aikana osallistuin erilaisiin tilaisuuksiin ja haastattelin paikallisia asukkaita ja toimijoita. Osallistuin myös marraskuussa ja joulukuussa järjestettyihin vesistövision viiteen paikalliseen työpajaan. Syyskuussa ja joulukuussa osallistuin vesistövision neuvottelukunnan toiseen ja kolmanteen kokoukseen, joissa tehtiin vesistövisioon liittyviä päätöksiä. Lisäksi osallistuin kenttätöitteni aikana erilaisiin paikallistapaamisiin, jotka liittyivät Iijokeen tai sen käyttöön. Näitä olivat muun muassa Kollaja Kestää -juhlat Kollaja-hankkeen kaatumisen vuoksi ja Pudasjärven umpihankihihtokilpailut.

Suuren osan etnografisesta aineistostani keräsin vesistövision paikallistapaamisista ja neuvottelukunnan kokouksista. Työpajamuotoisten tapahtumien tavoitteena oli vahvistaa paikallista osallisuutta vesistövisiohankkeeseen ja sitoutumista koko Iijoen valuma-alueen kehittämiseen (Laakkonen, Reinikainen, and Peltonen 2018). Niissä keskityttiin tiedonkeruuseen paikallisilta ja kehityshankkeiden ideoiden kokoamiseen. Paikallistapaamisissa esiteltiin karttakyselyn alustavia tuloksia, joiden avulla ohjattiin keskustelua mahdollisiin ongelma-kohtiin.

Neuvottelukunta koostuu Iijoen valuma-alueen erilaisista intressiryhmistä ja heidän edustajistaan: jokaisen Iijoen alueen kunnan lisäksi esimerkiksi Metsähallituksella,

Suomen ympäristökeskuksella, PVO-Vesivoima Oy:llä, Luonnonvarakeskuksella, Kollajan Paliskunnalla, Iijoen vesistön kalastusalueella, ELY-keskuksella ja Iin kylien neuvottelukunnalla on edustajansa neuvottelukunnassa (vrt. liite 2). Osallistuin kokouksien pienryhmiin, keskusteluihin, työpajoihin ja luentoihin. Lisäksi lounastin, saunoin ja kahvitteilin neuvottelukunnan jäsenten ja fasilitoijien kanssa. Sain nähdä käytännössä, kuinka Iijoen tulevaisuutta neuvoteltiin ja suunniteltiin keskusteluissa ja ryhmätöissä.

Toinen tärkeä osa aineistoani ovat haastattelut: tein yhteensä 18 haastattelua. Haastateltavat olivat suurimmaksi osaksi Iijoen vesistöalueen asujia, mutta myös vesistövision jäseniä, paikallisia poliitikkoja, virkamiehiä, kalastajia ja Iijokeen liittyviin projekteihin ja toimiin osallistuneita henkilöitä. Haastateltavat ovat kaikista Iijoen kunnista pitkin pääjokiuomaa ja sivujokia. Haastattelut ovat puolistrukturoituja haastatteluja joesta, sen merkityksistä ja arvoista. Kolme näistä haastatteluista on ryhmähaastatteluja ja kuuden haastattelun yhteydessä kävin informanttien kanssa jokirannassa heidän näyttämillään paikoilla. Vierailut paikat vaihtelivat vanhoista lippopaikoista kyläyhdistyksen kunnostamaan Natura-alueeseen ja siikaverkkojen tarkistamiseen Iijoella.

Yritin saada mahdollisimman laajan kuvan Iijoen eri toimijoista ja käyttäjistä, ja pyrin haastattelemaan Iijoen kanssa eri tavoin vuorovaikuttavia ihmisiä. Onnistuin tässä kohtalaisesti, sillä Iijoen sivuhaarojen varsien asukkaat, naiset ja nuoret jäivät haastatteluissa aliedustetuiksi. Informanteista 18 on miestä ja 7 naista ja heidän ikäjakaumansa on noin 30–85 vuotta. Monet haastateltavat löytyivät aluksi kyläseurojen kautta, ja kaksi kylätoimikuntaa järjestikin minulle ryhmähaastattelun ja ohjatun retken joelle. Käytin informanttieni hankkimiseen lumipallomenetelmää: edelliset informantit suosittelivat minulle aina seuraavaa mahdollista henkilöä, jolloin haastateltavien määrä kasvoi viuhkana isommaksi. Haastattelin myös viranomaisia ja viranhaltijoita metsähallituksesta, kunnanvaltuustoista, kalastuskunnista ja PVO:lta. Lisäksi haastattelin jokea ja vesistöjä käyttäviä vapaa-ajan kalastajia ja paikallista kalankasvattajaa. Osa haastateltavista ei ollut ikinä kuullut otva-hankkeesta tai vesistövisiosta. Monet haastateltavat olivat kuitenkin osallistuneet vesistövisioon tai kuuluivat sen neuvottelukuntaan, kaksi oli kieltäytynyt neuvottelukunnan jäsenyydestä.

1.2.2 Paikkatietokysely

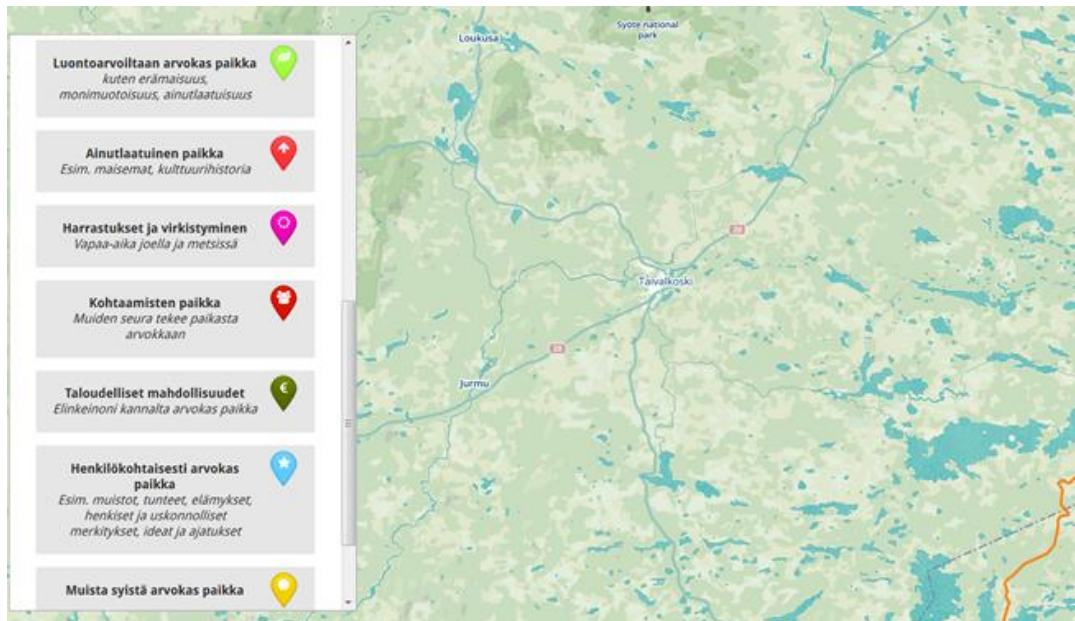
Mapita Oy vastasi vesistövision karttakyselyn toteutuksesta. Karttakysely on muodoltaan paikkatietokysely, tarkemmin *vuorovaikutteinen paikkatietosovellus* (public participatory geographic information system, PPGIS). Paikallistietokysely pyrkii tavoittamaan mahdollisimman laajan asujakunnan jokilaakson alueelta kerätäkseen kvalitatiivista ja kvantitatiivista paikallistietoa.

Vesistövision neuvottelukunta osallistui ohjatusti karttakyselyn luontiin tiedonkeruuvaiheen alussa syksyllä 2016. Neuvottelukunnan toisessa kokouksessa osallistujilta kysyttiin pienryhmätöiden ja keskustelujen avulla mahdollisia kysymyksiä, mittareita ja haettavia arvoja. Tämän pohjalta Mapita Oy rakensi karttakyselyn, jota mainostettiin paikallisille asukkaille ja muille toimijoille lokakuun aikana. Neuvottelukunnan jäsenet ja minä¹ saimme kommentoida kyselyn kysymystenasettelua ja mittareita noin viikon ajan ennen kyselyn julkistamista.

Karttakysely kysyi esimerkiksi vastaajan suhdetta jokeen: vastasiko hän kyselyyn esimerkiksi valuma-alueen asukkaana, maanomistajana, yrittäjänä, viranomaisena vai jonkinlaisena yhdistelmänä näistä. Kyselyssä pyydettiin myös merkkamaan karttamerkeillä erilaisia paikkoja lijoelta ja sen valuma-alueelta (kts. kuva 1). Mahdollisia paikkoja olivat esimerkiksi ”Luontoarvoiltaan arvokas paikka”, ”Ainutlaatuinen paikka”, ”Harrastukset ja virkistyminen”, ”Vesistössä havaitsemani ongelmat”, ”Taloudelliset mahdollisuudet” ja ”Muut kehitysehdotukseni alueelle”. Lisäksi vastaajia pyydettiin vastaamaan 0–100 -arvojanalle näkemyksensä esimerkiksi ”Vesivoiman tuotantoedellytysten turvaaminen”, ”Paikallisen kulttuuriperinnön vaaliminen” ja ”Veden laadun paraneminen”. Liite 3 esittelee kyselyn kysymykset ja rakenteen.

---

¹ Mapita Oy antoi minun osallistua paikkatietokyselyn kysymyksenasetteluun, jotta kysely tukisi pro gradu -työtäni. Esimerkiksi *Kohtaamisen paikka* -merkinnän (vrt. kuva 1 ja liite 3) saatesanoja muokattiin ehdotuksestani. Luvussa 1.3 pohdin osallistumistani vesistövision prosessiin ja sen etiikkaa.

Kuva 1: Kuvakaappaus karttakyselystä

Mapita Oy:n Iijoella teettävän karttasovelluksen tapaista *yhteisökartoitusta* (community mapping) on käytetty selventämään paikallisen yhteisön ja kartoitetun alueen sidettä ja yhteyttä ”ulkopuolisille” katsojille luettavan kartan keinoin (Corbett and Rambaldi 2009). Tällaisia karttoja on käytetty muun muassa tutkimustarkoituksiin, paikallislähtöisiin projekteihin tai päätöksenteon avuksi, kuten Ijoen vesistövisiossakin on tavoitteena. Onnistuessaan kartan teko voi nostaa paikallistason ymmärrystä alueellisista ongelmista tai erikoisuuksista – tällöin karttakysely on enemmän viestimisen ja yhteisön rakentamisen kuin kartoittamisen väline (mt.). Yhteisökartoitus voi muuttaa kuitenkin myös keskustelua kartoitetun alueen maasta ja resursseista, jopa sen käsittämisestä (Fox, Krisnawati, ja Hershock 2005). Myös arvojen mittaamiseen käytettävät muuttujat eivät aina sopeudu täysin mitattavaan maisemaan, haluttuihin vastauksiin tai osallistujiin (Brown ja Kyttä 2014). En kuitenkaan analysoi tutkimuksessani vesistövisiossa käytetyn kyselyalustan tai sen luomisprosessin vaikutusta valuma-alueesta tuotettuun tietoon tai siitä luotuihin arvoihin.

6.10.2016–31.10.2016 auki olleeseen kyselyyn vastasi 805 vastaajaa, jotka paikansivat yhteensä 2173 paikkaa (Mapita Oy 2016). Akordi Oy ja Mapita Oy esittelivät neuvottelukunnalle ja vesistövisiolle kyselyn tuloksia neuvottelukunnan kolmannessa kokouksessa joulukuussa 2016. Kyselyn tuloksia käytettiin myös keskustelun ohjaamiseen ja mahdollisten kehittämishankkeiden selvittämiseen vesistövision

paikallistilaisuuksissa marraskuussa ja joulukuussa. Karttakyselyä ja sen vastauksia on tarkoitus käyttää alueen kehittämiseen ja tuloksia on tarkoitus jakaa vesistövision yhteistyökumppaneille heti kun tarvittavat henkilösuoja-asiat ja tarkastukset tuloksista on tehty – tutkimuksen kirjoittamisen aikaan kesällä 2020 kyselyaineisto ei ole julkisesti käytössä.

Hyödynnän tutkimuksessani paikkatietokyselyn dataa hankkeen vetäjien luvalla. Käytän kyselystä muun muassa avoimia vastauksia, yksittäisten merkintöjen vastauksia ja merkintöjen kvantitatiivisia tilastoja pro gradu -työssäni. Vastaajien henkilöllisyydet ovat salattuja. Keskityn tutkimuksessani kvalitatiiviseen analyysiin Iijoen arvoista ja merkityksistä, mitä varten paikkatietokysely on arvokas aineisto: kenttätyöni tuottamasta datasta tekemiäni johtopäätöksiä voi vahvistaa ja tukea kvantitatiivisesti kerätyllä datalla. Vastaavasti voi kvalitatiivisesti kerätty aineisto esimerkiksi haastaa paikkatietokyselyn kysymyksenasettelua.

1.3 Itsereflektio tutkimuksen rajoista ja tutkimusetiikasta

Antropologisen ja etnografisen tiedon tuottamisen keskiössä on jännite subjektiivisen ja objektiivisen välillä: tutkija ei voi subjektiivisena yksilönä muuta kuin tulkita keräämänsä havainnot ja datan (Geertz 1988). Tutkimuksessani tekemäni argumentit perustuvat sekä keräämääni että karttakyselyn dataan, mutta osa tutkimuksen yksityiskohdista ja näkökulmista olisi muuttunut, jos informanttini olisivat vaihtuneet toisiksi. Aineisto ja haastateltavat edustavat ihmisiä, toimijoita ja intressiryhmiä joella, mutta valuma-alueen maantieteellisen, sosioekonomisen ja kulttuurisen suuruuden ja vaihtelun takia jokilaaksolaisten käsitykset joesta vaihtelevat suuresti. Kaikkia näkökulmia ei tutkimuksen koon, valittujen näkökulmien sekä tutkimuksen käytännöllisten rajoitusten takia voida tuoda esiin: toisenlainen fokus aineistoon ja kenttään olisi tuottanut eriäviä tuloksia.

Toimin vesistövisiossa pro gradu -tutkijana yhteistyössä visioprosessin fasilitoijien Akordi Oy:n, Pöyry Finland Oy:n ja Mapita Oy:n kanssa. Kuten luvussa 1.3.2 totean, sain vaikuttaa prosessiin tekemiseen, kuten paikkatietokyselyn kysymyksenasetteluun. Hyödyin suorasta keskusteluyhteydestä hankkeen tekijöihin ja roolini virallisena pro gradu -tutkijana on osaltaan varmasti vaikuttanut informanttien suhtautumiseen minuun ja heidän tavoittamiseensa. En saanut taloudellista tukea Iijoen otvalta tai hankkeen

toimijoilta tai jäseniltä, eivätkä he vaikuttaneet tai puuttuneet tutkimuksen aiherajauksiin tai kysymyksenasetteluun.

Pro gradu -tutkijana olin mukana neuvottelukunnan sisäisessä viestinnässä ja sain oikeuden nähdä ei julkisiksi tarkoitettuja asiakirjoja ja tekstejä. Nämä asiakirjat kuuluvat aineistooni ja ovat osa tutkimustani. Kun viitataan tällaiseen lähteeseen, merkitsen viitteen *-merkillä, esimerkiksi (Iijoen otva 2016a:3)*.

Olen työssäni toiminut American Anthropological Associationin eettisen ohjeistuksen mukaisesti (American Anthropological Association 2004). Keskustelin ennen informanttien haastatteluja tutkimuksen laadusta ja toimintatavoista ja pyysin luvan haastattelujen tekemisen. Suurin osa haastatelluista luki ja allekirjoitti suostumuslomakkeen, jossa informoitiin heitä tutkimuksesta, datan käytöstä ja säilömisestä ja haastateltavan oikeuksista (kts. liite 1).

On mahdotonta informoida yleisötilaisuuksissa jokaista paikallaolijaa heidän osallistuvan tutkimukseen epäsuorasti – olen kuitenkin pyrkinyt informoimaan paikallaolijoita mahdollisimman avoimesti kertomalla tekeväni tutkimusta ja osallistuvaa havainnointia. Olen myös esimerkiksi esitellyt itseni neuvottelukunnan kokouksessa pro gradu -tutkijana, minkä aikana kuvasin lyhyesti tutkimuskysymyksiäni ja tutkimusmetodeja, myös osallistuvaa havainnointia – neuvottelukunnan jäsenet ja fasilitoijat ovat olleet siis tietoisia tutkimuksestani kokousten aikana.

Visioprosessin muodon, aiheen erityislaatuisuuden ja tutkimuskentän pienuuden takia informanttien täydellinen tunnistamattomuus tekstistä on mahdotonta taata, mutta olen parhaani mukaan pyrkinyt häivyttämään tunnistusta helpottavat asiayhteydet, yksityiskohdat tai taustatiedot antropologisen eettisen ohjeistuksen mukaisesti (American Anthropological Association 2004). Tästä syystä esimerkiksi informanttien nimet on vaihdettu toisiksi ja tapahtumien tarkkoja sijainteja ei olla annettu. Käyttäessäni neuvottelukunnan työskentelyä koskevaa aineistoa tai yksittäisten informanttien kommentteja, kiinnitän huomioni kommenttien sisältöön ja argumentointitapoihin. En siis ole kiinnostunut informanttien henkilökohtaisista asioista, vaan teen havaintoja tutkimusintressini mukaisesti.

Seuraavaksi avaan tutkimukseni teoriataustaa.

1.4 Teoreettisia näkökulmia Iijokeen ja vesistövisioon

1.4.1 Poliittinen ekologia

Poliittinen ekologia on keskeinen osa pro gradu -tutkimukseni teoreettista viitekehystä. Teoreettisena suuntana poliittinen ekologia alkoi muotoutua 1970-luvulla antropologi E. R. Wolfin (1972) ensin käyttämänä kritiikkinä systeemiteoriaan pohjautuviin kulttuuriekologisia malleja kohtaan. Teoriasuunta on ollut käytössä antropologian lisäksi maantieteen, sosiologian ja kriittisen ympäristötieteiden parissa. Poliittinen ekologia antaa mahdollisuuksia tarkastella niin ympäristökonflikteja, ympäristömuutoksen ja -hallinnan ja ihmisen ja luonnon suhdetta eri työkaluin (mm. Korjonen-Kuusipuro 2013; Greenberg and Biersack 2009).

Paul Robbinsin mukaan poliittinen ekologia on monimuotoisuudessaan vastaus epäpoliittiselle ekologialle (Robbins 2011: 14). Lähtökohtaisesti voidaan sanoa, että poliittisen ekologian tavoite on moninaisten ja monimuotoisten toimijoiden ja prosessien ymmärtäminen. Ympäristöä koskevien kysymysten tarkasteluun on käytetty kulttuuristen, taloudellisten, poliittisten, sosiaalisten ja ekologisten näkökulmien tarkastelua (Nygren 2009). Tarkasteltaessa ympäristömuutosta ja ekologisia reunaehdoja ja niiden muutosta voidaan nähdä prosessien voittajia ja häviäjiä, valtarakenteita ja piiloon jääviä kustannuksia ja rasitteita ympäristölle. Lisäksi poliittinen ekologia on monen osittain limittyvän tason tutkimusta: paikallisen maanomistajan koivikon oksitusta ohjaa kunnallisvaltuuston päätös – kunnan päätösten takana vaikuttavat valtiotason linjaukset, jotka riippuvat globaalin talouden ja megatrendien liikkeistä (Robbins 2011: 20–21). Ympäristö voidaan tällöin nähdä areenana, jossa valtasuhteet toimijoiden välillä määritellään ja muokataan (Lounela 2012: 391); se on sekä fyysinen tila, että sosiaalinen prosessi (Nygren 2009:158).

Iijoen otva ja Iijoen vesistövisio ovat EU-rahoitteisia maakuntahankkeita. Hankkeet levittyvät monen kunnan alueelle tuoden yhteen eri valtiollisten ja kunnallisten rakenteiden työntekijät ja viranhaltijat yhteen maanomistajien, asukkaiden ja paikallisten yhdistysten ja järjestöjen kanssa puhumaan jokilaakson tulevaisuudesta ja kehittämisestä. Tällaisia hankkeita ja prosesseja on hyvä tarkastella kriittisen teorialinssin läpi, jotta mahdolliset valtasuhteet, hyötyjät ja häviäjät ja rakenteet tehtäisiin selviksi. Pro gradu -tutkimuksen keskiössä oleva vesistövision tiedonkeruuvaihe pyrki selvittämään jokialueen asukkaiden ja toimijoiden tarpeita, arvoja ja näkökulmia vesistöistä. Tätä kerättyä ja koostettua tietoa on hyvä tarkastella ja peilata muuhun keräämääni aineistoon

mm. poliittisen ekologian avulla: poliittinen ekologia on keino tarkastella ihmisen ympäristösuhdetta ja sen rakentumissa monimuotoisine vuorovaikutuksineen arjessa ja sen käytänteissä (Korjonen-Kuusipuro 2013: 47–48).

Yksi tapa näistä on ajatella vesistövision luonnetta luvun alussa esittämälläni tavalla: analysoida sitä neoliberalistisen projektin ja kollektiivin kokeen kautta. Kriittinen maantiede on lähestynyt vesistövision kaltaisia ympäristönhallintahankkeita *luontojen neoliberalisaation* käsitteen kautta (Castree 2008: 137). Muun muassa David Harveyn mukaan luonnosta muokataan vapaita *resursseja* poliittisten narratiivien, visioiden ja tiedonluonnin avulla. Nämä poliittiset narratiivit auttavat näkemään luonnon vapaat resurssit osana kapitalistista markkinarakennetta, jossa ”vapaa” markkinalogiikka tulisi olla rakenteena kaikille taloudellisille, sosiaalisille ja poliittisille suhteille (Harvey 2007). Samalla luonnon neoliberalisaation prosessi tuottaa uutta tietoa luonnosta, mahdollistaen sen jatkohyödyntämisen (Birch, Levidow ja Papaioannou 2010); antropologi Anna Tsing puhuu kapitalistisen pääoman akkumulaatiosta ja arvon *poiskorjaamisesta* (salvage) maisemasta (Tsing 2015). Näin argumentoituna vesistövisio uusliberalistisena prosessina on joen alueen epävakaiden, prekaarien ja heterogeenisten arvojen muokkaamista markkinatalouden logiikan mukaiseksi.

Poliittinen ekologia on muutakin kuin poliittisen talouden ihmis- ja yhteiskuntakeskeiset näkökulmat. Bruno Latour on tarjonnut toisenlaisen tulkinnan ympäristöprojektien sosiaaliseen rakentumiseen. Latourin mukaan tiukka raja luonnon ja sosiaalisen välillä on yksi modernisuuden fiktioista: ihmiset virheellisesti ajattelevat vain itsensä subjekteina ja kaikki muut toimijat objekteina. Muun muassa siksi Latour ehdottaa, että kaikkien ihmisten pitäisi osana *kollektiivia* osallistua pohtimaan parhaita tapoja representoida ”ulkoista luontoa”. Tätä varten kollektiivit pohtisivat *hyväksytyjen ja hyväksymättömien arvojen ja tiedon* avulla uusia representaatioita luonnosta (Latour 2004: 95). Tällaisia ihmisten ja epäihmisten kokeilevia kollektiiveja on nähty ympäristöhallinnan ja -kunnostuksen kaltaisissa hankkeissa (Gross 2010). Ihmisten ja ”luonnon” välisen vuorovaikutuksen ja sen *tahallisten ja tahattomien seurausten* keskiöön laittaminen on tällaisille hankkeille (kuten vesistövisiolle) ominaista. Ympäristönhallintahankkeet muistuttavat suunnittelultaan ja ominaisuuksiltaan kollektiivisia kokeita, kuten Gross summaa:

“What it does require, however, is a well-thought-through experimental design for the real world. Such a design includes: the continual renegotiation of the course of the experiment among heterogeneous actors, including nature as an actor; the inclusion of—potentially all—citizens as active co-designers and co-researchers; and, finally, a process in which surprising events (whether perceived as natural or as “social”) are processed in such a way that they lead to new knowledge about natural or “social” phenomena that will be useful in the future.” (Gross 2010: 69)

Uuden tiedollisten kategorioiden luominen voi johtaa yllättävään tuloksiin, joilla on vaikutusta ympäristönhallinnan järjestämiseen, kuten Iijoen valuma-alueen hallintaan.

Vision roolia voidaan siis tarkastella joko neoliberalistisena hankkeena tai kollektiivin kokeiluna. Nämä eivät itsessään kata kaikkia poliittisen ekologian lähestymistapoja: Anna Tsingin skaalautuvien ympäristöjen lähestymistavat (Tsing 2004) tai ympäristöön liittyvien periaatteita muodostavat ja sotkevat *globaalit asetelmat* (global assemblages) (Ong and Collier 2005) lähestyvät ihmisten ja yhteisöjen suhdetta ympäristöönsä aivan eri tavalla. Pelkkä poliittisen ekologian näkökulma ei kuitenkaan riitä tarkastelemaan Iijoen moninaisia ja limittyviä merkityksiä: poliittista ekologiaa on kritisoitu mm. liiasta poliittisten prosessien korostamisesta (Latour 2004) tai taipuvaisuudesta ympäristödeterministisiin näkökulmiin (Sahlins 2013: 102). Antropologisen tutkimuksen kautta on todettu, että ihmiset käsitteellistävät paikallista luontoa ja ympäristöä omien merkitysjärjestelmiensä kautta (Tammisto, Nygren, ja Kallinen 2012): eteläamerikkalainen guarani ymmärtää ympäröivää luontoa todella eri tavoin kuin pohjoispohjanmaalainen metsänomistaja. Puhuttaessa Iijoen jokisuiston merkityksistä on hyvä tarkastella myös antropologista viitekehystä paikallisuudesta fenomenologisesti tilan, maiseman ja paikan kautta. Seuraavassa alaluvussa avaan antropologian teoriaa tilan, paikan ja maiseman käsitteistä.

1.4.2 Tila, paikka ja maisema

Tutkimuksessani tarkastelen sitä, minkälaisena Iijoki näyttäytyy alueen asukkaille, toimijoille ja päättäjille ja miten käsitys siitä muotoutuu vesistövisiossa. Tällöin käsitykset ympäröivästä ympäristöstä nousee tärkeäksi. Käsitykset ja koetut merkitykset ympäristöstä ja elämänpiiristä on totuttu analysoimaan fenomenologisen teoriapohjan avulla (mm. Ingold 2000). Tässä luvussa avaan teoreettista suhtautumistani tilan, paikan

ja maiseman käsitteisiin, jotta voin analysoida tutkimusaineistoani näiden työlakujen avulla.

Tila (space), *paikka* (place) ja *maisema* (landscape) limittyvät helposti toisiinsa niin arkikielessä kuin tieteellisinä termeinä, etenkin tila ja paikka on vaikea erottaa toisistaan käsitteinä. Niistä on välillä puhuttukin *sumeina käsitteinä* (fuzzy concepts), jossa rajanvetoa näiden käsitteiden välillä ei tehdä (Hubbard 2005). Tämä käsitteiden monimerkityksellisyys yhteiskunnallisissa ja humanistisissa tieteissä on johtanut näiden kolmen termin keskinäiseen erittelyyn ja vertailuun. Kaikki kolme termiä ovat hyvin aikasidonnaisia, ja pitkän aikavälin tarkastelussa voidaan huomata, että monet havaitut tilat ja maisemat voivat olla ainoastaan muistossa eläviä kokemuksia. Tällöin muutosta tilassa voidaan esimerkiksi ymmärtää polkuina, jotka liikkuvat ajassa ja tilassa (Syrjämaa ja Tunturi 2002).

Tila ymmärretään yleensä muotoutuvan jatkuvasti uudelleen vuorovaikutuksessa ja sosiaalisten suhteiden kautta (mm. Massey 2008; Korjonen-Kuusipuro 2013). Tilan teoriaa uudistaneessa kirjassaan *For Space* (2008) Doreen Massey esittää, että tilaa täytyy ajatella kolmen näkökannan kautta: 1) tilat muodostuvat ihmisten välisistä suhteista, aina globaalilta tasolta kaikkein intiimeihin kohtaamisiin, 2) tilat ovat moninaisia, jolloin niissä on mahdollista olla ajallisesti rinnakkaisia (jopa ristiriitaisia) tarinoita, limittäin ja heterogeenisesti, ja että 3) tilat ovat jatkuvasti rakennuksenalaisia: ne ovat aina kesken. Massey'n teoriassa tila ja aika eivät ole rinnakkain, vaan ne muodostavat kohtaamispaikkoja, aika-tila -tiivistymiä. Nämä tiivistymät näyttävät tiloissa tapahtuvan liikkeen, kommunikaation ja jaetut suhteet. Massey'n mukaan tiloilla ei ole yhtä suurta tarinaa, vaan ne vaihtelevat ja jakavat samaa tilaa keskenään rakentaen sitä ja luoden uusia tiloja samassa prosessissa. Massey'n voi siis nähdä keskittyvän tiloissa muodostettujen yhteyksien lisäksi muodostamattomiin suhteisiin. Tilaa pitäisi siis tarkastella myös ihmisten suhteiden, reittien ja paikkojen kautta. (Massey 2008) Tällaisesta kasaumasta esimerkki on esimerkiksi voimalaitosten viereen jääneiden vanhojen joenuomien asukkaiden suhde jokeen ja PVO:oon. Iijokea pohdittaessa tilana on tärkeää tunnistaa ketkä tekijät ja ryhmät ovat rakentamassa tarinaa Iijoen vesistöstä niin vesistövisioprosessissa kuin sen ulkopuolella.

Maisema on tilaan ja paikkaan verrattuna täysin kulttuurinen käsite siinä määritelmässä, että ei ole oikeastaan olemassa maisemia joissa ihmisen kädenjälkeä ei olisi (mm. Hirsch

and O'Hanlon 1995; Korjonen-Kuusipuro 2013). Antropologit Stewart & Strathern näkevät, että maisema voidaan ymmärtää havaittuna kehyksenä, joka tarjoaa laajemman kontekstin sijoittaa ajatukset paikasta ja yhteisöstä. Maisemassa muisti ja paikka tuovat paikalliset, kansalliset ja kansainväliset merkitykset yhteen ja mahdolliseen konfliktiin. Stewartille ja Strathernille paikka on puolestaan sosiaalisesti tunnistettava ja tärkeä tila, johon jonkinlainen historiallinen ulottuvuus voidaan liittää. (Stewart and Strathern 2003) Stewartin ja Strathernin teoreettinen viitekehys osoittaa, kuinka kietoutuneita tilan, paikan ja maiseman käsitteet keskenään ovat.

Antropologi Anna Tsingin määritelmässä maisemassa kohtaavat *luonnollinen* (natural) ja *sosiaalinen* (social) samanaikaisesti kun maisemaa katsotaan (Tsing 2004: 172–173). Tällainen dikotomia herättää kysymyksen siitä, pystyykö katsoja tunnistamaan ihmisen kädenjäljen maisemasta. Tim Ingold on käyttänyt ihmisen ympäristösuhteen hahmottamiseen *asumisen* (dwelling) käsitettä, joka on eräänlainen *luonnonmaiseman* (landscape) ja ihmisen toiminnan, *toiminnallisen maiseman* (taskscape), yhdistelmä. Luonnonmaisema on Ingoldille jotain katsottavaa, toiminnallinen maisema on maiseman sosiaalisen luonteen, kokemuksellisuuden ja eri rytmien tekemisen tilaa. (Ingold 2000) Ingold ei tee eroa siihen, ovatko maisemassa olevat elementit ihmisen vai ympäristön tekemiä: tämä on suurin ero hänen ja Tsingin luontokäsityksissä. Merkittävä huomio Ingoldin tavassa ajatella maisemia on niiden jatkuva rakentaminen ja ikuinen keskeneräisyys. Maisemat ovat kuviteltuja ja havaittuja, osittain mielen sisäisiä prosesseja – ne voivat toimia välineinä muistaa menneisyys ja rakentaa tulevaisuutta.

Ingoldin tapaa lähestyä ympäristöä on kritisoitu siitä, ettei se anna työkaluja analysoida suurten merkittävien poliittisten prosessien vaikutusta ympäristöön. Asumisen teoriaa on ollut vaikeaa yhdistää poliittisiin prosesseihin, jotka vaikuttavat ihmisten käsityksiin luonnonmaisemasta ja toiminallisesta maisemasta. jotka taas kehystävät tunnetta paikasta ja yhteisöstä – näiden kahden näkökulman syntetisoimisesta nähdään paljon hyötyjä (kts. esim. Lounela, Berglund, and Kallinen 2019). Tutkimuksellani pyrin ottamaan huomioon sekä poliittisen vallan vaikutuksen Iijokeen että sen henkilökohtaisten merkitysten ja vuorovaikutusten teoreettiset tulokulmat. Tutkielman viimeisessä luvussa pohditaan näiden kahden lähestymisen suhdetta ja tarvetta ihmisten suhteessa ympäristöönsä ja ympäristönhallinnan tutkimuksessa.

1.4.3 Joki tutkimuksen ja kokemuksen kohteena

Joet ovat etnografiseen kenttätöyöhön haastava mutta mielenkiintoinen kohde: ne voivat läpäistä valtavia maantieteellisiä alueilta, virraten monien heterogeenisten asutusalueiden, ympäristöjen ja poliittisten hallintoalueiden läpi. Vesi on erottamaton osa ihmiskunnan elämää, mikä on osakseen ohjannut tutkijoita lähestymään sitä poliittisen maantieteen, sosiologian ja poliittisen ekologian teoreettisesta viitekehyksestä (mm. Allon 2006; Barlow ja Clarke 2004), myös antropologisesta (Ballesterio 2019). Virtaavuutensa vuoksi antropologisen paikkakeskeisen teoriapohjan soveltaminen jokiin on ollut haastavaa. Tässä alaluvussa esittelen lyhyesti antropologisen jokitutkimuksen erityispiirteitä.

Antropologisessa veden tutkimuksessa poliittisen ekologian kysymykset nousevat usein esille, sillä puhuttaessa vedestä nousee veden hallinnointi tärkeään asemaan (Strang 2004). Käsitys valuma-alueista ja niiden joista on poliittinen narratiivi itsessään (Boelens et al. 2016; Trombley 2018). Vesi voi matkatessaan alajuoksulle virrata erinäisten kastelukanavien, turbiinien, kosteikkojen ja sulkupatojen lävitse. Siksi virtaus on Franz Krausen mielestä mitä mainioin symboli kuvaamaan sosiaalisia ja ekologisia suhteita (Krause 2012). Joen virtauksen hallinta on siksi Krausesta myös ilmiö, joka väistämättä hankaloittaa toisia paikkoja ja ihmisiä (mt.). Toisin sanoen, jos joen manipulointi hyödyttää jotain osaa joesta, on se jostain toisaalta pois – veden hallinnalla on seuraamuksia myös ihmisten ja yhteisöjen kontrollointiin (Strang 2004; Krause 2010:5).

Joki on vain pieni osa suurempaa veden liikettä, ja siksi katse on hyvä kääntää myös valuma-alueeseen. Käytän hyödykseni *hydrososiaalisen territorion* (hydrosocial territory) (Boelens et al. 2016) käsitettä analysoidessani vesistövision muodostamista Iijoen valuma-alueella. Hydrososiaalinen territorio on määritelty seuraavasti:

“—the contested imaginary and socio-environmental materialization of a spatially bound multi-scalar network in which humans, water flows, ecological relations, hydraulic infrastructure, financial means, legal-administrative arrangements and cultural institutions and practices are interactively defined, aligned and mobilized through epistemological belief systems, political hierarchies and naturalizing discourses.” (Boelens et al. 2016:2)

Hydrososiaalinen territorio on siis tuotettua käsitystä sosiaalisen ja luonnollisen välissä ajatelluista yhteyksistä. Käsite haastaa ajatuksen vesialueista pelkkänä biofysikaalisena ”luontona”, jonka ongelmat voidaan ratkaista poliittisesti neutraaleilla, teknisillä ja hyvä hallinnon tavoilla. Ajatus luonnosta peittää alleen syvälle juurtuneita poliittisia valintoja ja arvoja, mitä hydrososiaalisen territorion käsitteellä voidaan nostaa esiin ja tarkastella. Hydrososiaalisen territorion yhdistämiä ryhmiä ja suhteiden verkostoja voidaan kutsua *hydrososiaalisiksi verkostoiksi* (hydrosocial networks). Näiden verkostojen ja toimijoiden välillä territorion tai sen skaalan määrittely muuttaa, vahvistaa tai järjestää uudelleen ryhmien valtaa, oikeutta resursseihin tai asemaa suhteessa vesialueeseen (mt.:6; Hulshof and Vos 2016).

Vesi elementtinä on vahva ihmisten yhdistäjä niin fyysisesti kuin metaforisesti. Se on myös ontologisten taistelujen poliittinen kohde (Yates, Harris, ja Wilson 2017). Käsitys *veden maisemasta* (waterscape) ja sen kokemisesta eroaa tavallisen maiseman kokemisesta (Baviskar 2007). Vesi solmii virtauksen varrella asuvat tai samasta vesi-infrastruktuurista riippuvat yhteen. Tämä on nähtävissä esimerkiksi Kristiina Korjonen-Kuusipuron väitöskirjassa Vuoksen jokilaakson historiasta 1800-luvulta 2000-luvulle (Korjonen-Kuusipuro 2013). Korjonen-Kuusipuro tarkastelee Vuoksea ja sen arvoja Fiona Allonin käsitteiden *suuri vesi* (big water) ja *arkipäiväinen vesi* (everyday water) kautta (Allon 2009). Suurella vedellä voidaan ymmärtää suuria vesi-infrastruktuuriprojekteja 1900-luvulta eteenpäin, kuten patoja, viemäriverkostoja ja kastelujärjestelmiä, sekä sosiaalisia suhteita ja arvoja, mitä nämä ruumiillistavat. Iso vesi on vahvasti linkittynyt taloudellisiin arvoihin, kun taas arkipäiväinen vesi käsittää veden arki- ja virkistyskäytön: nämä käytöt edustavat veden kulttuurisia puolia Allonin mukaan (mt.). Korjonen-Kuusipuro toteaa, että Vuoksen ja ihmisen välinen vuorovaikutus muodostuu suuren veden ja arkipäiväisen kanssa *poliittisekologisen ympäristön* ja *emotionaalisen ympäristön* välityksellä (Korjonen-Kuusisto 2013:116–119). Poliittisekologinen ympäristö määrittyy poliittisten, teknologisten ja ekologisten muutosprosessien kautta ja edustaa ison veden arvoja, kun taas emotionaalinen ympäristö koostuu aistikokemuksista, jokeen liittyvistä muistoista ja erinäisistä tunteista, mikä edustaa arkipäiväisen veden arvoja (mt.).

Franz Krausen mukaan vedellä on kaksi olennaisinta näkökulmaa antropologiseen tutkimukseen. Ensimmäinen niistä on veden ominaisuus jaettavana asiana, niin fyysisesti kuin metaforisesti. Veteen voi kiinnittää ajatuksia itsestä ja ihmisryhmien yhteydestä

erinäisiin ympäristöihin ja artefakteihin. Veden *virtaus* on toinen näistä tärkeistä näkökulmista: vettä kuvataan sen rytmisen liikkeen ja muutoksen kautta, mikä yhdistetään moninaisiin ihmistoimintoihin tai tapoihin tehdä selvää elämästä. (Krause 2010: 8) Jokea antropologisesti tutkittaessa kysymykset jaettavuudesta ja virtauksesta kietoutuvat yhteen tavalla, jonka lähestymisteen yksin fenomenologiset tai poliittiset teoreettiset suuntaukset eivät yksin riitä: joen hallintaan liittyvissä hankkeissa ottavat usein yhteen syvälle juurtuneet vakaumukset ihminen-luonto -suhteista, kilpailevat julkiset ja toimelliset diskurssit, henkilökohtainen kunnia (etenkin asiantuntijoiden, kuten ekologien ja insinöörien) ja tieto ja kokemukset joista. (Adams et al. 2004; Franz Krause 2012) Tutkiessaan Kemijoen vedenhallintaa Franz Krause toteaa, että poliittisen ekologian näkökulmasta on olennaista huomioida joen tulviminen, jäätyminen ja sulavat kosteikot ei vain näyttämönä poliittisille kiistoille vaan aktiivisina toimijoina (Krause 2012:2). Vesistövisioprosessissa on muutakin kuin ympäristöä koskevan tiedon luomista, valtaa ja sen jakoa, vaan on tärkeää ottaa huomioon ei-inhimilliset aktiiviset ympäristötoimijat, jotka muokkaavat poliittisista prosessia.

Tutkielmassani tarkastelen Iijoen valuma-aluetta ja niitä koskevaa hallinnollisia koneistoja ja projekteja poliittisten narratiivien analyysin kautta, jotta erinäiset valtasuhteet, kustannukset ja riippuvuussuhteet nousevat esille (Lounela 2012; Nygren 2009). Tämän lisäksi tarkastelen niitä tarinoita ja kertomuksia, jotka tiivistyvät valuma-alueen aika-tilassa (Massey 2008). Huomioin valuma-alueen ja Iijoen itsessään ei-inhimillisenä toimijana, jolla on vaikutusta poliittisiin prosesseihin (Latour 2004: 237), ihmisten asumaan ympäristöön (Ingold 2000) ja vuorovaikutukseen paikallisten asukkaiden kanssa (Krause 2010). Suhtaudun vesistövisioon ympäristönhallintahankkeena, joka voi neoliberalisoida luontoa (Castree 2008; Harvey 2007) tai toimia kollektiivin kokeena tuottaa uutta tietoa ja hallita yllättäviä seurauksia näistä kokeista (Latour 2004; Gross 2010). Aloitan analyysini keskittymällä seuraavassa luvussa Iijoen tilallisiin narratiiveihin.

2 Iijoki tilana – narratiiveja joesta

Iijoen valuma-alue on massiivinen – alueelle mahtuu yli 20 000 kotia ja 8 000 lomarakennusta (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015:6). Jokilaaksoon mahtuu kainuulaisia vaaroja ja havumetsiä, avohakkuualueita, kyläkeskuksia ympäröiviä omakotilähiöitä, teollisuutta, suojeltuja kosteikkoja, asumatonta joenrantaa, sivuomia ja ojanpahasia, sekä

massiiviset määrät suota, rämeikköä ja aapaa. Tässä tilassa asuvat monin eri tavoin elävät, ajattelevat ja jokea käyttävät ihmiset. Suhde jokeen muodostuu vuorovaikutuksessa joen kanssa (Krause 2010), etenkin narratiiveissa, tarinoissa ja kertomuksissa joesta ja jokilaaksosta.

Tässä luvussa tarkastelen Ijoen merkityksiä tilan ja paikan teoreettisten viitekehyksen läpi. Kuten aikaisemmin totean, tila muodostetaan sosiaalisten suhteiden kautta (Hubbard 2005). Keskityn tässä luvussa haastateltavien ja jokilaaksolaisten tapaan sitoa joki osaksi kertomuksiaan käyttäen etenkin Doreen Massey'n käsitystä tilasta ihmisten suhteiden rakentamien limittäisten tarinoiden ajallisina kasautumina (Massey 2008). Iijoki rakennetaan tarinoissa yhä uudelleen erinäisin tavoin – nämä tarinat muodostetaan vuorovaikutuksessa nykyisten ja entisten Ijoen asukkaiden kanssa, keskellä poliittisia prosesseja ja suhteessa toisiin narratiiveihin Ijoesta (vrt, Creswell 2004, Massey 2008, Korjonen-Kuusipuro 2013, Tsing 2015).

Tässä luvussa kuvaan, kuinka joki voi näyttäytyä osana henkilökohtaista historiaa, epävarmuuden ja konfliktin kohteena, luonnontilaisena ja samanaikaisesti rakennettuja vesistönä ja uuden elinvoiman mahdollistajana. Osoitan, kuinka nämä narratiivit ja niitä tukevat tiedon kategoriat muodostuivat keskeisiksi vesistövision tiedonkeruuvaiheen aikana. Narratiivit ovat mukana muodostamassa tietoa joesta vesistövision tiedonkeruuvaiheessa. Aloitan käymällä läpi, kuinka henkilökohtainen suhde Iijokeen määrittää asukkaiden suhdetta valuma-alueeseen tilana.

2.1 Iijoki elämän näyttämönä

Joki on keskeisessä roolissa sekä ihmisten kertomuksissa omasta elämästään että maisemaa hallitsevana elementtinä. Kun kysyin haastateltavilta mikä tekee Ijoesta tärkeän, aloitti moni haastateltavista siitä, kuinka Iijoki on mukana lapsuuden maisemissa. Ville kertoo viettäneensä koulun jälkeen illat ”salakoita” kalastaen rannoilla. Taivalkoskella Urho juoksi tukkisumien poikki suvannon kohdalla. Karttakyselyyn tuli 175 merkintää ”henkilökohtaisesti arvokkaista paikoista”, joista suurin osa liittyi vastaajan muistoon hän elämänsä varrelta, usein lapsuuteen liittyen (Mapita Oy 2016). Se on tila, jossa on vartuttu, niin kuin paikkatietokyselyn vastaaja toteaa:

”Kotivesistö jonka äärellä olen kasvanut” (Mapita Oy 2016:11)

Toisille Iijoki sekoittuu henkilökohtaiseen tarinaan vasta myöhemmin. Osa haastateltavista on muuttanut alueelle työn perässä: osalle heistä Iijoesta itsestään on tullut työn kohde. Kaisa kuvaa kuinka Iijoki tuli hänen elämäänsä paljon ennen joen ensinäkemistä:

”Mä muistan, kun mä olin joskus 70-luvun lopulla kirjottanu Siuruan allasta vastustavaan adressiin nimen. Ja se on ollu sillä tavalla ensimmäinen, ett Siuruan allas oli jossain luontoliiton talvipäivillä kerätty. Ja mä muistan ne, se adressi vieläkin, minkä näkönen se oli. Ja se kiinnosti niin ku, herätti, joka johti taas sitte tavallaan siihen, ett sitä asiaa jotenkin seuras, että heti ku tänne tuli, niin tiesi kyllä, mitä oli menossa, vaikka nuori olin.”

Doreen Massey'n mukaan tila voidaan käsittää eräänlaisena tarinoiden neulatyönnä. Tilaa ei voida nähdä vain kuljettavana pinta-alana ilman käsitystä ajasta – tila on täynnä erinäisissä vaiheissa olevia kertomuksia. Tila on kuin yhden ajankohdan läpileikkaus tuhansista tarinoista. Tämän takia käsitykset ajasta ja tilasta ovat Massey'n mukaan erottamattomat. Tarinoiden monilukuisuus näkyy selkeästi jokilaaksossa, hyvin nopeasti pienelläkin maantieteellisellä alueella. (Massey 2008)

Muistojen lisäksi Iijokeen ja sen paikkoihin liitetään vahvoja tunteita. Tunteet ovat tärkeässä osassa paikkasuhteen muodostamisessa ja kokemusten synnyttämän tiedon luomisessa (Laurén 2006). Iijoki saa vastaajissa aikaan ihailua ja rauhaa, joessa tapahtuneet muutokset epätoivoa, vihaa ja pettymystä (kts. luku 2.2), tai pysyvyyden ja epävarmuuden tunteita. Tunteet ja muistot sitoutuvat etenkin tärkeihin paikkoihin valuma-alueella. Paikat sisältävät valtavan määrän ajallisia kerrostumia, täynnä merkityksiä ja liikettä (Urry 2005:80). Yksi kyselyn paikkamerkinnoistä kuvaa tätä hyvin:

”Isolan kari - Harjun törmä, mikä lienee virallinen - perheen perhokalastuspaikka jo kolmannessa sukupolvessa. pikkupoikana vaarin kanssa yksi vakipaikoista harrien pyyntiin.” (Mapita Oy 2016:12)

Kristiina Korjonen-Kuusipuro on kuvannut väitöskirjassaan (2010) Vuoksen joen merkitystä paikallisille asukkaille. Hän kuvaa kuinka muistojen ja henkilökohtaisen elämän narratiivit luovat pysyvyyttä, paikkoja ja tiloja joella:

”Vuoksi paikkana tai tilana ei ole yksiselitteisen staattinen eikä yksiselitteisen dynaaminen. Se on ajassa jatkuvasti muuttuva, mutta siinä on myös pysyvyyteen ankkuroituja elementtejä, joita ovat esimerkiksi tiettyyn hetkeen liittyvät muistot, maalaukset tai valokuvat. Vuoksesta kertova muistitieto on jatkuvaa tilallisten suhteiden tuottamista. Tim Ingold kuvaa, kuinka paikkojen välillä liikuttaessa syntyy solmuja (Ingold 2011, 148–149). Vastaavasti Vuoksen menneisyyden muistelluista paikoista syntyy kerrottaessa tihentymiä, muistojen solmuja, joihin myös pysyvyyteen ankkuroidut elementit usein liittyvät.” (Korjonen-Kuusipuro 2013:118)

Vesistövision neuvottelukunnan toiminnassa kuului Iijokeen liitettäviä henkilökohtaisia merkityksiä. Suurin osa neuvottelukunnan jäsenistöstä asui tai oli asunut valuma-alueella ja omasi henkilökohtaisen suhteen jokeen. Neuvottelukunnan toisessa kokouksessa karttakyselyn pohjaa varten tehdyissä työpajoissa neuvottelukunnan jäseniltä kysyttiin tärkeitä asioita Iijoesta. Yksi jäsenistä tuli työpajan jälkeen kertomaan, ettei uskonut vielä kuulemattomien näkemysten pystyvän tuomaan mitään uutta visioon: *”[uusista näkemyksistä] Ei niistä ole hyötyä, vuosikymmeniä olen asunu joen varressa ja samat jutut siellä on, siellä voi kävellä ja tunteita saada!”* Toinen jäsen muisteli nuoruuden kalastusreissujaan ja kuinka silloin näki monen metrin syvyyteen narrattavissa olevat kalat – vision avulla on mahdollisuus tuoda muistojen jokea takaisin. Kappaleessa 4.3 käsittelen, kuinka henkilökohtaiset käsitykset Ijoen tärkeistä arvoista ja paikoista vaikuttavat vesistövisioon.

Henkilökohtaiset narratiivit Ijoen tilassa osoittavat sen, kuinka joki tiivistyy aika-tila - tihentymäksi, johon yksilöt sijoittavat itseään (Massey 2008). Joki ja siihen liitetyt muistot ja tunteet määrittävät sosiaalisia suhteita omiin sukulaisiin, menneisiin sukupolviin, työpaikkoihin ja muihin instituutioihin, minkä avulla rakennetaan keskeneräisiä ja limittäisiä tarinoita joesta ja itsestä (mt.; Korjonen-Kuusipuro 2013) Nämä tarinat ovat läsnä myös neuvottelukuntalaisten visiotyöskentelyssä, sillä monelle heistä jokilaakso on koti. Toisille heistä se on myös kiistan tila, mitä kuvaan seuraavaksi.

2.2 Koskisodista nykypäivään: konfliktien ja epävarmuuden joki

Iijoki on tässä pro gradussa tarkistelemisani tarinoissa myös konfliktin, taistelun ja menetyksen kohde. Monet puhuvat joen sulkeutumisesta voimalaitosten rakentamisen yhteydessä: Iijoki ei saanut voimaa, vaan menetti vaelluskalat. Joella kohtaavat ajatukset teollisuuden elinvoimasta ja ympäristöarvoista monin eri tavoin: erinäiset vesivoima- ja kalataloushankkeet ja niiden vastustaminen nivoutuvat osan jokilaaksolaisten elämään ja näyttelevät keskeistä roolia valuma-aluetta koskevissa ympäristönhallintahankkeissa. Seuraavaksi käyn läpi, kuinka narratiivit konfliktista ja epävarmuudesta näkyvät Iijoella ja vesistövisiossa. Käyn ensin läpi lyhyesti joen vesivoimaloihin liittyvien ympäristökonfliktien historian.

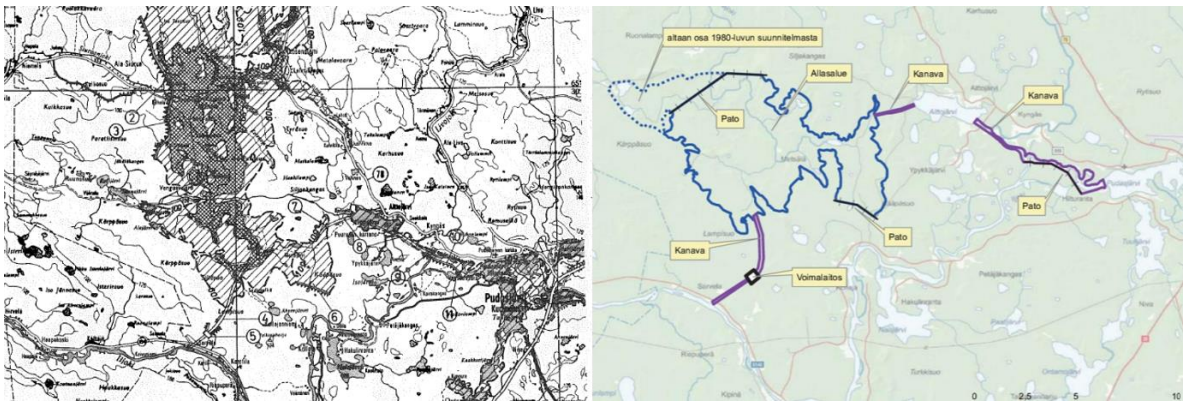
2.2.1 Ijoen vesivoimakonfliktit

Ijoen vesivoimakonfliktit alkoivat tarpeesta vastata energiapulaan sotienjälkeisessä uudelleenrakennuksessa: sekä valtiolliset että teolliset toimijat halusivat valjastaa globaalien trendien mukaisesti joet energiantuotantoon. Katse siirtyikin pohjoiseen suuria virtoja kohti, myös Ijoelle muiden mukana. (Alaniska 2013; Luostarinen 1986) Aluetta jo kartoittanut PVO alkoi ostamaan 1940-luvulla koskitiloja rakentaakseen voimalaitoksia Ijoelle: ns. Iijokisuunnitelmissa jokea oli valjastettu erinäisin määrin vesivoiman tuottoon. Osissa niistä koko joki oli käytössä (Alaniska 2013; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2014d). Historioitsija Kari Alaniskan mukaan korvaukset koskitiloista olivat kohtuulliset, mutta kalojen menetys iski kovaa: 1961 tehtiin ensimmäinen kantelu sadoista betonihampaisiin paaskaantuneista, niihin kuolleista lohista ja ”joukkomurhan lopettamisesta” (Alaniska 2013:358).

Vesivoimaloiden rakentamista seurasivat kiistat valuma-alueen tekoallassuunnitelmista: 1963 julkaistu Siuruan tekoallas ja siitä seurannutta ja muutaman eri kerran pienennetty Kollajan tekoallas (kts. kuva 2) Pudasjärvellä. Kun Kollajaa ehdotettiin PVOn ja kuntien välisen puitesopimuksen muodossa 1981, nosti sen vahvan paikallisen kansalaisvaikuttamisen hanketta vastaan: koskisota-termin käyttö yleistyi Ijoen konfliktissa, hanketta vastaan perustettiin kansanliike Ijoen suojeluskunta ja ympäristöaktivistien ja paikallisväestön perustama Ijokisoutu soudettiin ensimmäisen kerran 1983 vastalauseena jatkorakennusaikeille. Hanketta varten tehty Iijoki-selvitys oli myös tärkeänä pilottina suomalaiselle ympäristövaikutusten arvioinnin lainsäädännölle (YVA) (Karjalainen and Järvikoski 2010). 1986 Suomen hallitukselle ja valtioneuvostolle luovutettiin 17 000 ihmisen allekirjoittama Ijoen suojelua koskiensuojelulaissa vaativa

muistio. 1.2.1987 koskiensuojelulaki astui voimaan, jonka jälkeen Iijoelle ei voitu rakentaa voimalaitosta (Juujärvi 1989). Tätä aikaa Pudasjärvellä kuvasti epätietoisuus tulevasta, sosiaalisten suhteiden katkeaminen ja huononneet välit PVO:n kanssa. (Rask 2009; Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2014a) Allasta vastustaneet juhlivat, mutta altaan ja siihen kytketyn turvevoimalan jääminen aiheutti myös epäoikeudenmukaisuudentunteita asukkaissa. Koskiensuojelulain tuomaan pysyvyyteen ei myöskään uskottu – aihetta pro gradu -työssään tutkinut Soile Juujärvi kirjoittaa:

”Harvat haastateltavat olivat sitä mieltä, että Iijoen jatkorakentaminen ei enää koskaan nouse esille. Mahdollisen energiakriisin arveltiin nostavan hankkeen uudelleen esille.”
(Juujärvi 1989: 124)

Kuva 2, havainnekuva vuoden 1975 Siuruan tekoallassuunnitelmista ja Kollajan vuoden 2008 tekoallassuunnitelmista. Joki virtaa kummassakin kuvassa alareunassa. Vasemmalla oleva allassuunnitelma on 211 km², suunnitelman eteläpäähän suunniteltu Kollajan allas oikealla on 51 km². (Vesihallitus 1975; Colpaert and Nykänen 2016)

Vuonna 2007 Kollaja nousi esille uudestaan, kun Matti Vanhasen toinen hallitus kirjasi aikovansa vastata ilmastonmuutoksen tuomiin haasteisiin muun muassa lisäämällä ”tuntuvasti vesivoiman käyttöä.” (Valtioneuvoston Kanslia 2007:34) Samaan aikaan PP-liiton energiastrategiassa vesivoiman lisäämistä suositeltiin ”ilmastollisilla perusteilla”, sekä ”vesivoiman paikallisen hyväksyttävyyden parantumisen vuoksi”, vaikka jälkimmäiselle väitteelle ei ollut osoitettu lähdettä (Rask 2009:28). Maaliskuussa 2007 PVO ilmoitti suunnitelmansa Kollajan altaan ja voimalaitoksen ympäristövaikutusten arvioinnin (YVA) aloittamisesta. Altaan rakentaminen olisi tarkoittanut koskiensuojelulain avaamista tai purkamista. Paikallinen vastaanotto oli kaksijakoinen:

alueen ja kansalliset ympäristöjärjestöistä ja osa alueen asukkaista ja mökkiläisistä olivat tyrmistyneitä, mutta hankkeelle löytyi myös paikallista kannatusta (mt.). Kollajahankkeen kohtalosta oli epävarmuutta aina vuoteen 2016, kun Sipilän hallitus päätti olla ajamatta hanketta eteenpäin; luvussa 4.2 kuvaan Kollajahankkeen suhdetta vesistövisioon.

Kokemukset luonnonvarojen hyödyntämisen historiasta samassa maisemassa vaikuttavat ihmisten tarinoihin ja käsityksiin tilasta ja maisemasta (Moffitt 2019). Vesivoimakiistoilla on ollut vaikutusta valuma-alueen asukkaisiin ja heidän suhteensa tilaan kenttätyöni ajankohtaan saakka: seuraavaksi käymäni Markuksen esimerkki osoittaa tätä suhdetta.

2.2.2 Markus ja kalateiden odotus

Tapasin Markuksen Iissä vesistövision työpajassa, johon hän oli tullut kuuntelemaan vaelluskalojen palauttamisesta. Markus asui itse Oulussa, mutta oli kotoisin voimalaitosten väliseltä alueelta – hänen vanhempansa vielä asuivat vanhalla sukutilalla sijaitsevalla tontilla.

Markuksen ollessa kymmenen hänen tuntemansa joki sulkeutui. Siitä lähtien hän on odottanut kalateitä, tuloksetta. Markuksen ja hänen vanhempien Inarin ja Taiston mukaan PVO toimi epärehellisesti kaupoissaan: koskitiloja omistavia taloja kiersi heidän mukaansa nimismies ja kirkkoherra vakuuttamassa kauppojen oikeudenmukaisuudesta. Markuksen mukaan koskikaupoista lähtien tilanne joella on ollut epäreilu:

”Siinähan se meni tuo lohenpyynti pieleen, ko se oli tuo, tuo vesivoima, niin sehä oli näitten niin kö manttaaliomistajien hallusa. Ja sitten kö se rupes ostaan näitä vesivoimia Pohjolanvoima, niin se toittotti kaikille, että kyllä sitä lohta riittää, että tehään kalaportaat. Mitä ne väittää paskaa, kö ei oo vieläkään tehty, ja on montakymmentä vuotta aikaa.”

Markuksen mukaan vesivoiman tuottoa vastaan jokilaisille luvattiin lohen pysyvyys, mikä ei toteutunut. Joen patoamisessa kohtaavat paikalliset tarpeet, ympäristöarvot ja sähköntuotto (esim. Rask 2009). Voimayhtiö on perustellut sähköntuottoa vähähiilisenä ja kestäväenä energiantuottomuotona, mutta Markus mielestä tämä ei pidä paikkaansa. Vähähiilisen energian tuottamisen vaikutukset voivat olla paikalliselle maisemalle hyvinkin samanlaisia kuin kaivannaisteollisuuden (Moffitt 2019), kuten Markus toteaa:

”Mutta tuolla mualla se sitte se vesi on, veen puuttuminenki ongelma. Vanhat uomat on tosi huonosa kunnosa ollu tämän koko voimalaitoksen olemasaoloajan. Tämä on ollu niin kö ympäristökatastrofeja nuo vanahat uomat, elikkä varsinainen Iijoki. Huomaat varmaa, että siinäki voimayhtiö o aika niin ku ollu nokkela, etevä ja häikäilemätön, että se vei sev veen sieltä vanhoista uomistaki lähes totaalisesti. No puhutaanko puhtaasta energiasta”

Markuksen kommentissa voimayhtiö poistaa (Tsing 2015) joesta arvoa jättäen ympäristölliset haitat toisille toimijoille, kuten asukkaille – hän haastaa kategorisen tiedon vesivoimasta ympäristöystävällisenä ja kestäväenä energiamuotona. Haastatellessani Markusta ja hänen vanhempiaan Markus toteaa, että hänen elinaikanaan ei taida tulosta syntyä.

”Kuuntele, minä oon tehenny testamenti Arvolle ja Untolle, että ne jatkaa tuota kalateitten hakemista minun jälkehen, kö minä kuolen, niin kato ko mulla meni tämä elämä 10-vuotiaasta täsä kalateitä ootellessa. Minä oon tehenny jo testamentinki, että niin pitkään tämä mennee.”

Ympäristön pilaaminen koskettaa ihmisen ja ympäristön suhteen lisäksi ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita (Willow 2014:241). Ympäristön huonontuminen on aiheuttanut kipua, huolta ja vihaa Markukselle ja hänen perheelleen. Markukselle vuosien väännön jälkeen kalateitä ei ole vieläkään näkyvissä. Taistelu kalateistä on ottanut veronsa, eikä tulevaisuus näytä yhtään paremmalta. Toinen esimerkki konflikteista Iijoella liittyi kalankasvatukseen Kuusamolla – esittelen tätä Simon ja Hannan kautta.

2.2.3 Poussunjärven samentunut vesi

Eläkkeellä olevat Simo ja hänen vaimonsa Hanna asuvat Ijoen latvoilla Kuusamossa, Poussunjärven ja Soivionjärven lähistöllä. Samalla alueella oli jätetty paljon merkintöjä vesistövision karttapalveluun, varsinkin kalankasvatuksesta ja sen vaikutuksista paikallisiin vesistöihin. Alla on yksi jätetty vastaus alueelta:

”Poussun- ja Soivion kalanviljelylaitokset saastuttaneet Poussunjärven ja Soiviojärven. Asukkaat, mökkiläiset, seutulaiset ja kalastuskunta koittavat saada muutosta parempaan veden laadun parantamiseksi, mutta riittäneekö voimavarat. Onhan kirjoitettu jo lehdissäkin että kalankasvatusta haluttaisiin lisätä Iijoella; joka tuntuu täysin kauhealta

ajatukselta kun pitäisi saada entisetkin päästöt minimiin. Ei kalankasvatuksen lisääminen ainakaan työpaikkoja tuo että voidaan pilata vedet.” (Vastaaja 1006)

Samat teemat nousivat tärkeäksi myös Simon ja Hannan haastattelussa. Heidän mukaansa 1970-luvulla alueen veden laatu romahti vauhdilla kalankasvatuksen alettua kalojen runsaan rehuruokinnan takia. Vesi on sameutunut ja järvien rannat ovat liettyneet ja rehevöityneet paikoilta, joissa ennen oli valkoista hiekkaa. Osaa kaloista, kuten mateita, ei enää kalasteta makuvirheiden takia. Vaikka muita kuormituksen aiheuttajia on Simon mukaan myös aluella, on kalankasvatus pääosassa: *”Meillä ei kerinny maatalous, pellot ei ehtiny pilata vesiä, mutta sitte meillä valitettavasti kävi, että Soiviojärven, Raakun, Soiviojärven, Poussujärven on yksiselitteisesti pilannu kalankasvatus.”*, Simo toteaa.

Poussunkylän kalastuskunta on käynyt oikeutta vuodesta 1978 kalankasvatuslupien vähentämiseksi. Simo ja osa kalastuskunnan jäsenistä tutustui rehukertoihin, vesioikeuteen, vedenvaihtuvuuteen ja kalalaitoslupiin, jotta he pystyisivät taistelemaan pienempien kasvatuslupien puolesta. Voittoja on tasaisesti tullut, kun vesiylioikeuden päätöksiä perusteella rehumäärä on pienentynyt. Esimerkiksi vuonna 2011 Soivion laitoksen kasvatustoiminta loppui, kun paikalla siirryttiin vain talvisäilytykseen. Alueen toimineiden kalalaitoksen fosfori- ja typpikuormitukset ovat vuoteen 2016 tippuneet noin neljännekseen 1980-luvun kuormitusmääristä (Lehtinen 2018). Rehumäärien putoamisen myötä veden laatu on parantunut. Käyn luvussa 3.4 veden laadun muutoksen näkymistä ja merkitystä Iijoella.

Simon mukaan kuitenkin esimerkiksi Poussunjärven tilaa on vaikea saada entiselleen, koska Soivionjärveen ja Poussunjärveen on todennäköisesti muodostunut sisäinen kuormitus jatkuvan ulkoisen kuormituksen myötä. Tämä selvisi, kun Oulun yliopistolle suoritettiin tutkimus järvestä, Simo kertoi. Näin epäillään myös ELY-keskuksen vesienhoitosuunnitelmassa (Torvinen ja Laine 2016: 154). Latvavesien kunto on tunne- ja henkilökohtaisella tasolla tärkeä ja erottamaton osa Simon elämää:

”Kalaskunnan hommat ois aikaa sitten, minä oisin tästä aktiivitoiminnasta jääny pois. Sen ainoastaan näien vesienpilaamisen takia. Voin sen sannoo ihan julkisesti että minä en anna ikinä anteeksi sitä että nää veet on sotkettu.”

Kommentti osoittaa kuinka aluepoliittinen konflikti veden laadusta on määrittänyt suhdetta vesistöön (Krause 2012). Vesivoimaa ja kalankasvatusta alueella perustellaan työpaikkojen ja elinvoiman lisääntymisellä vesialueella. Taivalkoskelta olevan kalankasvattajan Sakarin mielestä joki mahdollistaa elämisen ja toimeentulon alueella, jos sitä hyödynnetään. Kyseessä ovat uusiutuvat luonnonvarat, jotka kieltämällä elämä haja-asutusalueella on köyhempää:

”Se [kalankasvatus]tuopi, se jopa alueelle tuopi tämmöstä pientä, ku viiiään jonnekkii tuonne Etelä-Suomeen tai Pohjois-Suomeen, että tuopi semmosta vaurauttaki. Ja se taas niin ku toinen vaihtoehto, että ei tehä mittää. Että maataan kaikki kortistossa, nii ei sekkää välttämättä oo nyt iha hyvä, hyvä asia. Ja tässä nimeommaan koitetaan sitä luonnonvaraa järkevästi hyväksikäyttää ja sillä hyvä. Ku Metsähallituski kaataa metän nuri, ja sinne kasvaa uus ja taas kaataa sen nurin, niin sehä on hirveän järkevää hommaa. Tottakai pitää olla näitä suojelualueita ja semmosia, mitkä on, on semmosessa tilassa, se on tottakai, tottakai. Mutta tuota eihän koko maapallo voi laittaa suojelualueeks esimerkiks,—”

Sakaran mielestä on myös hyvä muistaa, että esimerkiksi Pohjanlahden fosforikuormituksesta vain noin prosentti on seurausta kalanviljelylaitoksista (SYKE 2018). Vaikutusta siis jokeen on, mutta reilusti vähemmän mitä metsäojituksilla, maanviljelyllä, haja-asutusalueiden likavesillä ja turvetuotannolla on jokeen. Iijoen tilaa jakaa kaksi ristiriitaista tarinaa: tarina menetyksestä ja tarina elinvoimasta (Massey 2008). Vesistövision tehtävä on neuvotella näiden kahden välillä.

Poussunjärvi ja Sakarin kalanviljelylaitokset ovat eri osuuksilla jokia, mutta sekä Simo ja Hanna että Sakari korostavat sitä, kuinka paikallinen konteksti pitäisi luvissa ja päätöksenteossa ottaa huomioon. Simo ymmärtää, että suuren virtauksen Kemijokeen voidaan rakentaa kalankasvatuslaitoksia, mutta virkamiesten pitäisi ymmärtää, että pienten järvien alue Kuusamossa, missä vesi ei vaihdu tarpeeksi tiheään suhteessa pistekuormitukseen, on kasvatukseen huono.

”Siis jokainen järkevä ihminenhän tietää sen, että mehän saastutettaal luontoa. Sehä on tosiasia. Mutta se että meillä pittää ottaa huomioon se, että minkä verran. Ja sitte meidän pittää ottaa huomioon se, että missä me ollaan”

Sakarin näkemys on hyvin samanlainen: jos hajakuormitus kalanviljelylaitosten alueella olisi suuri, ei lupaa viljelylle tulisi antaa. ”Mutta jos järkevästi pystytään hyödyntämään niitä uusiutuvia luonnonvaroja, niin se on niin ku aina, aina hyvä. Että nimeommaan sitä mitä minä alussa sannoi, että ei saa panna hyvää pilalle, vaan pitää järkevästi hyödyntää.”, Sakari toteaa.

Markuksen ja Simon ja Hannan tapauksessa maisemaa ei voi enää tunnistaa samaksi mitä he muistavat. Anna Tsing puhuu *häiriintyneistä maisemista* (disturbed landscape), tai maiseman häiriintyminen, on ympäristön muutosta tunnistamattomaksi vanhasta:

”Disturbance is a change in environmental conditions that causes a pronounced change in an ecosystem. Floods and fires are forms of disturbance; humans and other living things can also cause disturbance. Disturbance can renew ecologies as well as destroy them. How terrible a disturbance is depends on many things, including scale.” (Tsing 2015:160)

Markukselle muutos on totaalinen ja heikkojen virtausten takia jokea ei voi kutsua joeksi hänen mielestään. Padotuilla alueilla puhutaan järvimäisestä maisemasta. Joessa voi virrata sama vesi, mutta elimistö, koettu ympäristö ja joen mahdollistamat aktiviteetit ovat muuttuneet täysin (Krause 2010:225). Koska muutokset maisemassa ovat tapahtuneet kauan sitten, eivät nuoremmat sukupolvet tunnista mahdollisia eroja (Moffitt 2019). Hanna summaa Poussun tilanteen temporaalisen ulottuvuuden:

Hanna: ”Ja sitten vielä näistä likasista vesistä. -78 on tilanne ollut pahimmillaan...”

Simo: ”Nii sillan se alko.”

Hanna: ”Niin meidän esimerkiksi keskimäinen lapsi on syntynyt -78. Hänä ei oo koskaan tiennyt mitään ne puhtaat vedet on. Sen jälkeen syntyneet, ketkä on nykyään keski-ikäisiä... Ei ne huomaa sitä, ne pitää sitä luonnollisena että tämmöset on veet. Mutta me, meidän ikäluokka ja vanhemmat tajutaan että mitkä on puhtaat veet.”

Hannan kommentissa näkyy, kuinka käsitys puhtaista vesistä rakentuu ajassa ja kuinka käsitykset puhtaasta vedestä voivat muuttua ajan kuluessa (vrt. Massey 2008). Hanna näkee veden laadussa kunnallispoliittisen prosessin kautta liatun veden, joka muuttuu ajan myötä luonnolliseksi seuraaville sukupolville.

Simo ja Hanna toteavat että taistelu veden laadusta on ollut raskasta, ”*eikä loppua näy.*” Markuksen ja Simon ja Hannan esimerkeistä nouseva epävarmuus tulevaisuudesta on yleistä koko joella: kysymykset Kollajasta, kalateistä ja kalanviljelylaitosten ympäristöluvista tekevät mahdottomaksi ennakoida tulevaisuutta ja pakottavat asukkaat elämään epävarmaa nykyisyyttä (Bryant 2016). Nykyaikainen kapitalismin peruspiirteisiin kuuluu epävarmuus, nopeuden kulttuurit ja aika-tilan tiivistymät (Bear 2015). Maantieteilijä Matti Luostarinen tutki vesivoiman sosiaalisia ulottuvuuksia Kemijoella ja Iijoella, varsinkin 1980-luvulla. Iijoella hän tarkasteli mm. Siuruahankkeen vaikutuksia paikallisiin asukkaihin ja heidän näkökulmaansa vesivoimahankkeista. Vuosikymmenten epätietoisuus ja odottaminen olivat allas- ja säännöstelyalueiden piirissä asuneiden mielestä todella raskasta. Luostarisen haastattelut kuvasivat elämää pysähtyneeksi, mainiten taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia: monen mielestä epävarmuus oli pahempaa kuin tieto päätöksestä kumpaankaan suuntaan. Kun Luostarinen palasi alueelle tekemään toista haastattelukierrosta, kieltäytyi reilusti suurempi osa haastattelusta; Luostarisen epäili tämän johtuneen väsymisestä odottamiseen ja tutkijan saapuminen tulkittiin uuden epävarmuuden ajan alkuna. (Luostarinen 1986; Autti 2013:23)

Vesistövisiossa epävarmuuden ja konfliktien narratiivit ovat nähtävissä halussa konkreettisiin toimiin ja toimenpiteisiin: asioiden ei haluta jäävän vain puheeksi vaan riidoista pitää päästä eteenpäin. Neuvottelukunnan kolmannessa kokouksessa kiistellyn kärkihankerahakemuksen keskustelussa neuvottelukunnan jäsen totesi: ”*tämä [kärkirahahankemus] on konkreettisinta mitä ollaan saatu aikaan.*” Tarvetta saada jonkinlainen ratkaisu joelle on jaettu – narratiivit Iijoesta epävarmuuden tilana halutaan lopettaa vesistövisioon (Massey 2008).

Vastaavanlaisia Iijokeen liittyvien arvojen törmäämisiä on haastattelujen välillä myös vesivoimaan, Natura-alueisiin, metsätalouteen ja kalastukseen liittyen. Osa näistä törmäämisistä johtaa avoimeen ja pitkäkestoiseen konfliktiin, kuten Poussun kalanviljelykiista tai vaelluskalojen palautus ja vesivoimaloiden kalatiet Markuksen, Simon ja Hannan esimerkeissä. Hanna Rask tutki pro gradu -työssään (2009) Kollaja-hanketta argumenttianalyysin avulla vuosien 1990–2009 välillä. Raskin mukaan Kollaja nostaa esille luonnonsuojelun ja ilmastonmuutoksen vaikean suhteen. Patoamalla koski saadaan vähähiilistä energiaa, mutta menetetään ainutlaatuinen virtaava ekosysteemi ja aiheutetaan sitä kautta suuri isku luonnon monimuotoisuudelle. Muun muassa Markus

kyseenalaisti Iijoen vesivoiman ympäristöystävällisyyden: ”*Mutta jos puhutaa ja sanotaa, että puhasta voimaa, ko se tehään tuosta joesta, se on kaikista likasinta voimaa, ko ihmisiltä on viety elinmahollisuuvdet ja virkistys, kaikki täältä jokivarresta.*”

Raskin mielestä vuoden 2008 Kollaja-hankkeessa on ongelmallista etenkin se, että näistä arvostiridoista ei puhuta poliitikkojen välillä. (Rask 2009:103).

Kollaja-kiistan etenemiseksi Rask ehdotti eriävien intressien yhteensovittamista ja kompromissiratkaisun löytämistä (Rask 2009:103). Iijoen vesistövisio on tällainen kokonaisratkaisua hakeva hanke, joka pyrkii yhteisymmärrykseen. Akordin fasilitointitapa pyrkii kaikkien osapuolten näkemysten ymmärtämiseen ja siitä johtavaan yhteistyöhön: ”— *kaikki osapuolet ovat yhtä mieltä siitä, että he pystyvät hyväksymään syntyneen päätöksen tai sopimuksen, kunhan kaikki voitava on tehty sen eteen, että jokaisen osapuolen intressit on huomioitu.*” (Susskind 2014:11). Tällöin on syytä olettaa, että erinäisiin arvoihin ja intresseihin perustuvat konfliktit Iijoella, kuten luvun esimerkit kalateistä ja kalankasvatuksesta, nousisivat esille Iijoen otvan ja vesistövision aikana. Palaan luvussa 4 vesistövisioprosessin aikana käytyyn keskusteluun Iijoen arvoista, eri ryhmien intresseistä ja niiden sovittelusta.

Konfliktit olivat erottamaton osa Iijoen valuma-aluetta 2010-luvulla: vesistövisio haluttiin joelle, koska joella oli ratkaistavia ongelmia (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015). Luku osoittaa, kuinka Iijoen tilan sosiaaliset suhteet (kalankasvattajat/paikalliset, PVO/paikalliset) tuottavat ristiriitaisia narratiiveja samasta aika-tila-tiivistymässä (Massey 2008). Seuraava luku osoittaa, kuinka narratiivit joen luonnollisuudesta vaikuttavat vesistövisioon ja muihin Iijoen poliittisiin prosesseihin.

2.3 Iijoki luonnontilaisena jokena, valuma-alueena, rakennettuna jokena ja infrastruktuurina

Käsitykset Iijoen valuma-alueen luonnontilaisuudesta ovat ristiriitaisia, rikkonaisia ja tilannekohtaisia. Suuri osa pääuoman ja sivu-uomien alueista määritellään erämaiseksi haja-asutusalueiksi, joita monet haasteltavat korostavat puhuessaan Iijoen olemuksesta. Samalla jokialueella on ollut erinäisiä valleja ja patoja vuosisatoja uittosääntöjen myötä, ja viimeistään vesivoimaloiden valmistuttua jokea on kutsuttu rakennetuksi vesistöksi.

Taivalkoskella asuva kunnallispoliitikko Joonaksen näkemys edustaa hyvin tällaista ristiriitaista käsitystä joen luonteesta. Haastattelun alussa hän lähestyy suhdettaan jokeen omasta virka-asemastaan kunnallispoliitikkona:

”– ku minä oon kunnalliselämässä ollu kauan ni minua siis vääjäämättä kiehtoo Iijoessa myöskin se, että kun aikanaan on tehnyt rakentamispäätökset Iijoessa ja siellä alajuoksulla on voimalaitokset. Ja tuota siitä on sitten kiistelty että pitäskö niitten koko teho ottaa käyttöön niin minua vääjäämättä kiehtoo että. Että kun Iijoki on jo näin mittavasti rakennettu, voi sanoa, että se on mittavasti rakennettu. –

– Niin minusta on harmi että sitten se, se hyöty on jäänyt vajaaksi tässä vaikka tuo joki on niin pitkälle rakennettu. Nyt pitäis jotenkin löytää semmonen konsensus jolla otetaan se teho irti kokonaan.”

Myöhemmin Joonas nostaa joen luonnontilaisuuden esille puhuessamme joen erityispiirteistä:

”Ja sitten joskus on pohtinu että, että Iijoki meilläki sehän menee kymmeniä aikalailla neitseellisessä maastossa että sillä ei oo taloja. Ku tästä Taivalkoskelta lähetään tuonne meille päin. Ni on tullu mieleen että pitäis näitä rantautumispaikkoja olla enemmän. Eli, eli veneenlaskupaikkoja, rantautumispaikkoja. Jolloin tuota tavallaan niinkun, tämä joen tämmönen tietty siis tämmönen virkistys- ja hyötykäyttö lisääntys sinne pääsis sinne. Nythän sinne on aika hankala mennä, että se vaatii niinkun vaatii niinkun aika paljon siltä lähtijältä joka.... Ja sama juttuhan ku tästä Taivalkoskelta lähetään tonne Jurmaan päin, eli alaspäin. Sehän on, se joki on hyvin niinkun moni-, monipuolinen siinä.”

Joonaksen haastattelu kuvaa hyvin Iijokeen kuvattuja luontaisesti ristiriitaisia näkemyksiä joesta (Krause 2010). Iijoki on samaan aikaan osa yhteiskunnallista elämää, hallittu resurssi, josta voitaisiin saada vielä enemmän irti. Rakennetun ja luonnontilaisen vesistön käsitykset ovat hyvin vaikeita: 2000-luvun Suomessa lähes kaikkia maisemia voidaan pitää ihmisten muokkaamina, joten luonto/teknologian -jaottelua voidaan pitää illuusiona (Reuss and Cutcliffe 2010). Käsitykset Iijoen valuma-alueesta luonnollisena

tai rakennettuna ympäristönä ovat osa jokialueen hallinnan rakentumista (vrt. Castree 2008; Latour 2004).

Antropologi Ashley Carse lähestyy luontoa infrastruktuurin muotona (Carse 2012). Koska luonto on infrastruktuuria, on myös mahdotonta erottaa luonto erilliseksi osaksi pois ihmisten maailmasta, joksikin ulkopuoliseksi. Luonnon infrastruktuuri on rakennettua, investoitua, toimivaksi tehtyä ja hallinnoitua, mikä prosessina luontaisesti on aktiivista ja poliittista. Kun luonnosta tehdään infrastruktuuria työllä, kirjautuu luontoon samalla ihmispoliitiikan arvot yhtä vahvasti kuin tiili- tai teräsrakenteisiin. Luonnon infrastruktuuria rakentamalla voidaan tuottaa sosiaalisista ja tilallisista epäsymmetrisyyksistä johtuvia ekologian jakautumisen konflikteja: maankäytön epätasaisuuksia, luonnonvarakiistoja tai lieveilmiöiden kasautumia. Carsenin mukaan on tärkeää kysyä mitä ympäristöllisiä palveluja painotetaan ja etenkin mitä yhteisöjä ja talouksia nämä palvelut tukevat. (Carsen 2012: 540) Carsenin oma esimerkki luonnosta infrastruktuurina on Panaman kanavan valuma-alueen hallinta poliittisin keinoin vedensaannin varmistamiseksi kanavaan. 1900-luvun alun perinteisten vesi-infrastruktuurien, kuten patojen, kanavien ja altaiden, lisäksi Panaman hallitus hallinnoi vedensaantia 1970-luvulta lähtien myös mm. metsien ja maanviljelyn sääntelyllä ja yhteisöpohjaisella johtamisella. Päivittäinen elämä, kuten maanviljelys, ja ekologiset prosessit (esimerkiksi kosteikkojen veden varastointi) muuttuvat luonnolliseksi infrastruktuuriksi (Carsen 2012).

Valuma-alue hallinnollisena käsitteessä on muutakin kuin teknokraattinen tapa yrittää hallinnoida ja ratkaista veden jakamis-, varastoimis- ja saatavuusongelmia. Iijoen valuma-alue on helppo ajatella infrastruktuuriksi, joka tuottaa esimerkiksi sähköä, nahkiaisia, siikaa ja vettä paikallisille ja kansallisille toimijoille. Valuma-alue on myös poliittinen ja ideologinen käsite, jota voidaan käyttää omien intressien ajamiseen käyttämällä sitä hallinnan tai suunnittelun skaalana (Molle 2009). Iijoen tapauksessakin Iijoen päävesistöalue ei sujahda helposti olemassa oleviin hallinnollisiin ja poliittisiin alueisiin, vaan se kiemurtelee kolmen eri maakunnan ja yli kymmenen kunnan alueella. Tästä huolimatta PP-liitto, joka itsessään on maakuntapoliittinen toimija, vetää Iijoen otvaa, jossa taloudellisesti mukana on vain viisi kuntaa Pohjois-Pohjanmaalta, PP-liitto, PVO ja LUKE. Valtavan ja hallinnollisesti hajanaisen alueen yhteinen visio valuma-alueena on eräänlainen modernistinen skaalallinen unelma ja samalla haaste alueellisille toimivalloille (Trombley 2018). Näistä syistä valuma-alue voidaan nähdä

maantieteellisenä skaalana, jonka hallitseminen mahdollistaa vallan uudelleenjaon ja luonnon muokkaamisen (Swyngedouw 2004).

Vesistövisiossa jaettiin ajatus siitä, että valuma-aluetta on syytä *kehittää* jotenkin: joessa kohtaavat sosiaalisen elämän etualalla koettu maisema sen potentiaalin eli taka-alan: sen mitä Iijoki voisi olla (Hirsch 1995). Esimerkiksi Joonas ajattelee, että koska jokeen on jo koskettu, kannattaisi se hyödyntää kokonaan:

Joonas: ”Sitten se että tuota ku Iijoki on aikanaan rakennettu ja osittain rakennettu tähän energiatuotannon käyttöön ni tavallaan sillon ne suurimmat muutokset on tehty ja siihen minä sitten niinkun vetoan, että tuota. Kun niin suuret muutokset on tehty niin kannattais ottaa viimeinen 20 prosenttia, 30 prosenttia sieltä irti että. Se on tavallaan niinkun nyt, niiltä osin kesken.”

Tapio: ”Joo. Se vaatis sen vesikoskilain, koski-. Mikä se on? Vesien-”

Joonas: ”Koskiensuojelulain. Se vaatis sen, avaamisen ja tarkastelun. Minusta sen pitäis tapahtua niinkun kiihkottomasta. Ettei turhaan synnytetä vastakkainasettelua koska se joki on tärkeä kaikille. Mutta jokainen ymmärtää sen että tavallaan, se. Kun isot muutokset on tehty ni se hyöty pitäisi ottaa. Se on vähän ku auto, jossa pitäis olla neljä rengast mutta siinä on vaan kolme. Se ei toimi kunnolla.”

Kävin vastaavanlaisen keskustelun Pudasjärven paikallisen työpajan jälkeen: osallistujan mielestä Kostojärven ja Irinijärven säännöstelyspadoista voisi saada virtaakin, mutta koskiensuojelulaki estää rakennustyöt. Hänen mielestään koska jokea on jo pilattu, voisi siitä nyt ottaa kaiken irti (vrt Castree 2008: 137 ja luonnon liberalisointi).

Toisaalta vaelluskalojen puute tai veden ja virtauksen poissaolo joillakin jokiosuuksilla tekevät joesta vajaan. Kierikissä pidetyssä Kollaja-juhlan puheessa todettiin, kuinka joku päivä vaelluskalat palaavat, kun Iijoen voimalaitosten rakentaminen loppuu viiteen. Vaelluskalojen luonnollisen kierron puute on saatava takaisin, mutta joillekin joki on pilalla niin kauan, kun voimalat sulkevat joen: osa haastateltavista mainitsi, kuinka muualla Euroopassa on vesivoimaloita ja -patoja purettu vaelluskalojen tieltä. Vesivoiman kehittämistä ympäristöystävällisenä ratkaisuna kyseenalaistettiin, kuten

Markus tässä luvussa. Iijoki on padottuna eräänlainen kapitalismin *raunio*, josta toivotaan rakennettavan uutta alkua (Tsing 2012).

2.4 Kysymys tulevaisuudesta: pysyvyyden kaipuu, elinvoima ja rajaseutu

Vesistövisiossa suunnitellaan tulevaisuutta jonka asukkaat, kunnat, yhdistykset ja instituutiot yhdessä jakaisivat. Haastateltavien ja neuvottelukunnan jäsenten puheissa on halu varmuudelle ja suunnalle tulevaisuuden suhteen. Iijoki on ollut vesivoimahankkeiden takia vuosikymmeniä kiistelyn alaisena – etenkin hankkeiden jatkumisen tai loppumisen tietämättömyys on aiheuttanut paljon stressiä ja epävarmuutta jokilaaksossa (Rask 2009; Luostarinen 1984, vrt 2.2.1). Kun Juha Sipilän hallitus päätti syyskuussa 2016 olla tukematta Kollajan allashanketta, toivottiin sen tuovan vakautta ja suuntaa niin neuvottelukuntaan kuin jokilaaksoon. PVO:n edustajat totesivat monta kertaa visioprosessin aikana kunnioittavansa tätä päätöstä ja lopettavansa sen ajamisen. Päätöksen jälkeen monet osoittivat epävarmuutta joen tulevaisuutta kohtaan: PVO:n ei uskottu lopettavat allashankkeen ajamista, vaan jossain vaiheessa ehdottavan sitä uudelleen. Pudasjärven Kipinän koskella pidetyssä juhlassa Kollaja-hankkeen päättymisen puolesta monet paikallaolijat olivat helpottuneita ja onnellisia voitosta, mutta eivät uskoneet tilanteen pitävän ikuisesti. Kollaja Kestää -liikkeessä aktiivisesti toiminut totesi, että *”kolmas taistelu tässä sodassa on voitettu, mutta sodasta ei vielä tiedetä.”* Kaisa, joka on toiminut aktiivisesti erinäisissä alueen ympäristöjärjestöissä vuosikymmeniä, ei usko PVO:n lopettavan tähän päätökseen, joten nyt tilanteen ollessa sitä vastaan pitää toimia mahdollisimman paljon. Taivalkoskella jo yli kolmannessa polvessa asuva Matias on samoilla linjoilla, viitaten PVO:n suunnitelmiin koko joen valjastamisesta.

Korjonen-Kuusipuron mukaan Vuoksen äärellä asuvilla on kaipuu jonkinasteiseen pysyvyyteen (Korjonen-Kuusipuro: 106). Joen elementit, kuten paradoksisesti ainaisesti muuttuva virtaava vesi, voivat symboloida muuttumattomuutta. Haastattelemani henkilöt kuvasivat samanlaisia näkemyksiä Iijoesta. Ville käy vieläkin lapsuuden uistelupaikolla kalastamassa, koska siellä on vieläkin samat kivet vanhoilla paikoillaan. Joonas ajattelee, että mitä tulevaisuudessa tuleekaan tapahtumaan, tulee Iijoki olemaan aina olemassa. *”Niin sitä on eletty jo koko ikänsä 6 000 vuotta, ja 6 000 vuotta eteenpäin.”*, summasi osallistuja Pudasjärven työpajassa joen, uiton ja tervan historiaa ja tulevaisuutta. Jotkin

elementit joesta ovat siis ihmisen vaikutuksen ulottumattomissa ja jatkavat olemassaoloon ajasta eteenpäin, tuoden muuttumattomuuden ja pysyvyyden tunnetta. Yi-FU Tuanin mukaan paikasta voi saada otteen vasta, kun se lakkaa muuttumasta (Tuan 1977).

Käymissäni keskusteluissa Iijoen tulevaisuus on erottamaton osa alueen ihmisten ja yhteisöjen tulevaisuutta. Etenkin jokialueen ja sen kuntien elinvoimaisuuden ylläpito tai lisääminen nousi tärkeäksi asioiksi niin haastatteluissa, paikallistilaisuuksissa ja neuvottelukunnan kokouksissa, kuin myös karttakyselyn vastauksissa (kts. kuvio 4). Elinvoimaisuuden korostaminen peilautui monen haastateltavan kertomuksiin hiljenevistä kylistä, asukkaiden ikääntymisestä ja työpaikkojen katoamisesta. Kouluista Pohjois-Pohjanmaalla on hävinnyt vuodesta 2005 lähtien 48,1 %, hiukan valtakunnallista keskiarvoa enemmän (SVT 2019). Pudasjärven Kipinässä eräs äiti kertoi lapsensa vielä käyvän alueen kyläkoulua, mutta muiden koulujen lopettamisen takia joidenkin lapsien koulumatka oli venynyt yli 1,5 tuntiin. Kipinässä osa taloista on tyhjillään talvisin, koska niitä pidetään kesäviettopaikkoina. Kun juttelimme aiheesta, vieressä seissyt juhlija uskoi Kollajapäätöksen muuttavan tilannetta: ihmisiä ”*alkaa lappaamaan*” Kipinään, kun vääntö Kollajasta on ohi (vrt. luku 2.2.3 ja epävarmuus). Maaseudun ja haja-asutusalueiden hiljentyminen ollaan huolestuneita myös Iijoella – joen kehittämisestä toivotaan siihen vastauksia. Taivalkosken kokouksessa jokialueesta haluttiin alueesta hyvää paikkaa asua ”*vauvasta vaariin*”. Ylirannassa käydyssä joukkohaastattelussa yksi haastateltavista satoi Suomen ja Iijoen alueen ongelmat yhteen, toivoen leikkien tilanteeseen muutosta:

Mauri: ”Sev verran pyöriny tuota nää Nykarlebyn, Nuorgamin ja Pohjois-Savon välillä, ihmisten tunteita kuunnellu kuule neljäkymppiä vuotta oon tuosa, ku oon keskustelluj ja kattonu, ko lautoja lyödään ikkunaa ja portailla on lunta talavella. Että tääki ol lähteny.”

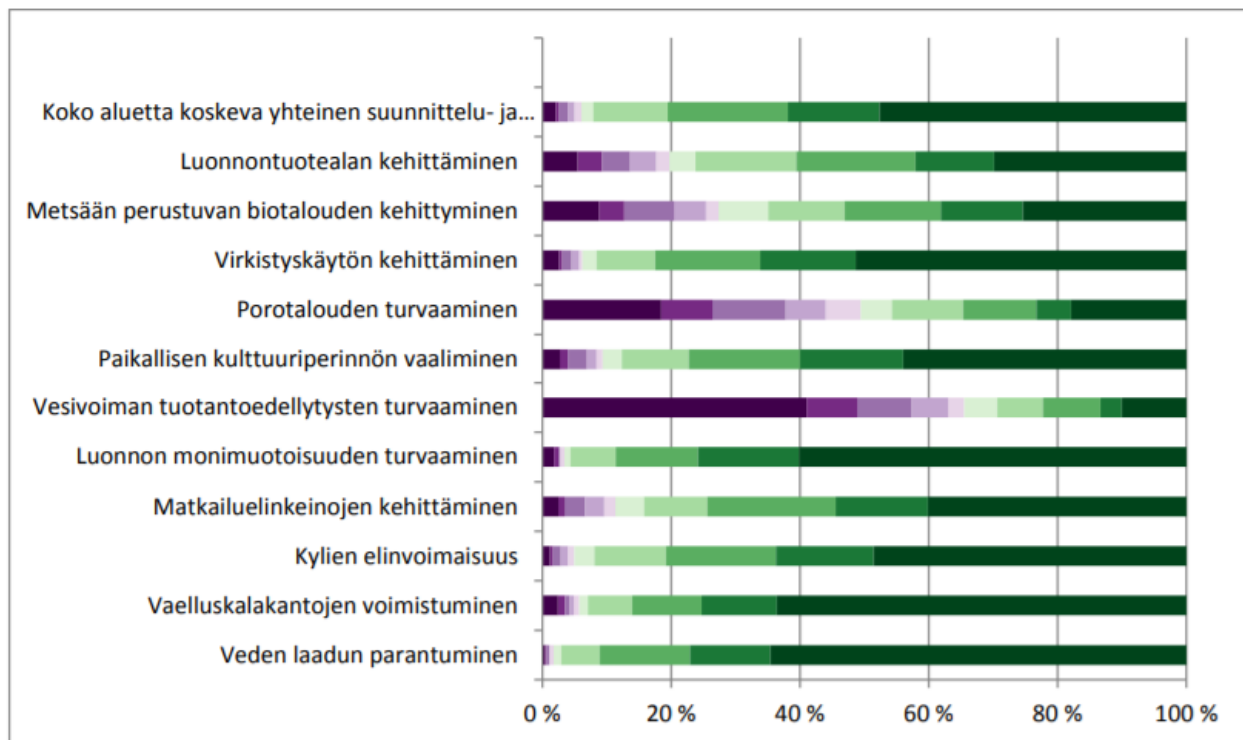
Tapio: ”No toivottavasti Iistä ei oo siis lähteny.”

Mauri: ”Ei, ne on tänne tulleet, niin kö sinäki oot tuleva Iijoelle.”

Monet toivoivat turismista työpaikkoja ja elinvoimaa alueelle, joka näkyy sekä karttakyselyssä (kuvio 4) että haastateltavissani ihmisissä. Työpaikkoja toivotaan, sillä ne

mahdollistavat tulevaisuuden alueelle. Vesistövision keskusteluissa usein todettiin, että valuma-alueella on vaikka mitä, mutta se pitäisi ”saada markkinoitua ja tuotteistaa”, että ihmiset löytäisivät ne. Vesistövision jäsenten ajatuksissa oli luonnon ja valuma-alueen erinäisten ominaisuuksien, kuten hiljaisuuden, ”erämaisyyden” (kts. luku 2.3.), tai luonnollisuuden tuotteistaminen työpaikkoja ja verotuloja tuoviksi kokonaisuuksiksi (vrt. Castree 2008:150). Joonas uskoo, että joen käytön painoarvo siirtyy tulevaisuudessa virkistyskäytön ja matkailun puolelle, mutta kuitenkin niin, että vesivoiman tuottoa ei vähennetä. Luvussa 2.2.3 Sakari ilmaisee samanlaisia näkemyksiä: luonnonvaroja on hyödynnettävä, jotta työtä saadaan tehtyä.

Kuinka tärkeänä pidät seuraavia seikkoja alueen tulevaisuuden kannalta?

Kuvio 4, vesistövision karttakyselyn tuloksia: Kuinka tärkeänä pidät seuraavia seikkoja alueen tulevaisuuden kannalta? Vastausasteikko 0–100, esitettynä väriskaalalla tummanvioletti (~0-10)–tummanvihreä (~90-100). (Mapita Oy 2016)

Subarkkinen maisema mielletään pohjoisten ja teollisuustoimijoiden ajatuksissa kehityksen *rajaseutuna* (frontier, Moffitt 2019). Iijoki on ollut kaukaista, perifeeristä seutua suomalaisessa diskurssissa, missä potentiaalia kaivainnaisteollisuuteen, luonnonvarojen hyödyntämiseen ja taloudelliseen kehitykseen heijastetaan. Esimerkiksi veden valjastaminen on ollut olennainen osa sekä kansakunnan rakentamisprojektia että kapitalistista levittäytymistä teollisesta vallankumouksesta lähtien (Barca 2010).

Pääministeri Urho Kekkonen argumentoi vaikutusvaltaisessa *Onko maallamme malttia vaurastua?* -pamfletissaan, että Suomen on kansan hyvinvoinnin takia teollistuttava vauhdilla – voimaa on valjastettava pohjoisen joista, Iijoki mukaan lukien (Kekkonen 1952). Alle vuosikymmen aikaisemmin Suomi oli luovuttanut yli noin 12 prosenttia maa-alastaan, viidenneksen teollisuudestaan ja jopa kolmasosan vesivoimatuotannostaan Neuvostoliitolle sotakorvauksina (Myllyntaus 1991:102). Iijokilaaksolaisten oli oltava mukana nostamassa Suomi sodan alhosta.

PVO sitoo yhtiönsä roolin joella kansalliseen rooliin sähköntuottajana. Pyysin yhtiön edustajaa pohtimaan omalta ja yhtiön kohdalta oikeutusta joella oloon:

Tapio: ”— ootko sä joutunu miettimään, että, tai perustelemaan sitä teijän omaa toimintaa paljonkin ja miettimään sitä, että mikä, mikä se ois se pääargumentti siitä, että miks te ootte tuottamassa sähköä Iijoelle?”

PVO: ”Kyllä, ilman muuta. Ja se on niin kun, oikeastaan niin kun tuo kysymys on nyt entistä tärkeämpi. Koko ajan tärkeämpi ja tärkeämpi. Miksi yleensä niin ku vesivoimaa tarvitaan. Ei niinkään, että miksi sitä on historiassa rakennettu, koska tuota sehän on ollu sillo aikanaan ihan perusvoimaa, jolla on sotakorvausteollisuus pyöriny pelkästään vesivoimalla ja me on päästy niistä ankeista ajoista kohti nykyaikasta yhteiskuntaa. Niin nyt sen vesivoiman rooli on muuttunu, mutta että se, että sen tärkeys on edelleen olemassa sen säätöominaisuuden takia.”

Vesivoiman ja sitä kautta PVO:n rooli on muuttunut suomen teollistumisen mahdollistamisesta ratkaisuksi ilmastonmuutoksen pakottamaan energiamurrokseen. Horsman vastauksessa vesivoiman asema Iijoella sidotaan kansallisiin ja globaaleihin narratiiveihin, ratkaisuna osaksi yhteiskunnan yksisuuntaista matkaa kohti kehitystä (Trombley 2018). Lisäksi yhtiö vetoaa uusiutuvan energian kestävyysnarratiiviin perustellessaan joesta arvonnottamista (Bear 2015). Vesivoiman tarkoituksena joella on kuitenkin tuottaa Mankala-periaatteella arvoa (sähköä) omistajilleen – usein kapitalistisen logiikkaan perustuvan taloudellisen voiton tuottamisen ja valtiollisen vallan vahvistaminen punoutuvat yhteen ja muodostaen keskinäisriippuvuussuhteita (Emel, Huber, and Makene 2011).

Narratiivit Iijoesta rajaseutuna ja sitä kautta elinvoiman tuojana kaikuvat vesistövisiossa: vetovoima ja elinkeinot valittiin yhdeksi vesistövision keskeisistä teemoista (Pohjois-

Pohjanmaan liitto 2018a). Käsitys valuma-alueesta kaukaisena rajaseutuna kuului erinäisissä puheenvuoroissa: Kurenalan hirsikampusta esiteltyt rehtori halusi minun vievän terveisiä ”sinne etelään” Helsinkiin huomattuaan minun edustavan Helsingin yliopistoa, jotta hirsirakentamisen vaikutuksia voitaisiin tutkia opiskelun suhteen. ”Jos me aiotaan täällä pohjoisessa pärjätä—”, hän painotti minulle. ”Terveisiä sinne päättäjille” annettiin ympäri jokea erinäisissä tilaisuuksissa ja haastatteluissa. Narratiiveissa taloudellinen ja poliittinen valta oli jossain muualla kuin valuma-alueella (Korjonen-Kuusipuro 2013; Krause 2010).

Neuvottelukunnan kokouksissa monet vaelluskalojen tilaa joella parantavia toimenpiteitä, kuten kalateiden rakentamista tai metsäojituksen rajoittamista, kritisoitiin paikallisten elinkeinojen vaikeuttamisesta. Onkin olennaista huomata, että Iijoen jokiluonnon tai -ympäristön hyvinvointia ei aina haluta edistää, jos se tarkoittaisi paikallisyhteisöjen elintason tai elämäntavan merkittävää muutosta. Ympäristöarvot törmäävät Iijoella muihin intresseihin ja arvoihin esimerkiksi kalastusrajoituksissa, veden virtauksessa, maa- ja metsätaloudessa ja matkailuhankkeissa.

2.5 Luvun lopuksi

Iijoki nähdään eri tavoin erinäisten tarinoiden kautta: joki on tärkeä osa Suomen teollistumisen ja vaurastumisen tarinaa uittotalouden osana ja sähkön tuottajana sotien jälkeen. Samanaikaisesti se on jatkuvasti uhan alla oleva lähiseudun ekosysteemi, tai kipeä muisto menetetyistä vaelluskaloista, kuin menneisyyden haamu. Se on myös ”mielen maisema”, niin kuin Ville sitä kuvaa, johon osa identiteetistä, muistoista ja tunteista liitetään. Monesti joki muodostuu monimuotoisena tilana joen asukkaille, missä kansalliset, paikalliset ja henkilökohtaiset tarinat nivoutuvat kaikki yhteen, kuten tässä Simon toteamassa:

”Että niin kun sanotaan, nämä, nämä vanhat jutut niin tuota mitä minun isä on kertonu ja sitte nämä setämiehet, mitä tässä oli, niin jos moisin tajunnu sillon aikonaan, että moisij jo ruvennu panemaan ylös näitä juttuja, niin siin ois ihan oikeata historiaa. Mutta tuota itehäm minen voi muistaa ku tommosev 50 vuotta minä muistan, ku minoon nyt vähä vaille 70:n, niin minähän tuota niin kun tämän historian, tämän vesihistorian ja muun tämän asumisen täällä muistan yli sanotaan 50 vuotta, kun koska tuota sitähän tässä iässä jo ollaan siinä vaiheessa, että vanahoja asioita

muistetaan paremmin ku uusia. Että tuota niin tämä uittohistoria o ollu tämmönen ja, ja sitte tämmönen savottahistoriahan on ollu se, että se on, se on ihan täysin niin kun nivvoutunu kokonaan tähän Iijokkeen tähän, koska täällähän on oltu 1800-luvulla niin kun näillä korkeuksilla niin eihän täällä oo oikeastaan niin ku tällä puulla ollu paljo arvoa olemassakaa. Mutta tuota sitte ku se rupes sille jonkullaista arvoa tulemaan”

Simon kommentissa puun (rahallisen) arvon muutos näkyy vaihtuvana elinkeinona savotasta uittoteollisuuteen, mikä on vaikuttanut paikalliseen elintasoon. Narratiivit teollistumisesta, rajaseuduista, henkilökohtaisista muistoista ja kotiseuduista ovat toisistaan erottamattomat.

Kuten tässä kappaleessa osoitan, voivat näistä tarinoista ja narratiiveista osa olla ristiriidassa keskenään (joen ja kalojen menetys vs. valtiollinen elinvoima) jakaen silti samaa tilaa (Massey 2008). Vision esiselvityksessä määriteltiin, että projekti pyrki nimenomaan painottamaan paikallisten asukkaiden ja toimijoiden näkökulmaa Ijoen tarpeista ja merkityksistä (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015). Visioprosessissa osa joen narratiiveista nousee keskeisiksi, osa haastetaan ja osa jää hiljaisiksi. Luvussa 4 käsittelen osaltani sitä, miten visioprosessi vaikuttaa narratiivien kuuluvuuteen. Ennen sitä käsittelen Iijokea ja valuma-aluetta elettyinä maisemana.

3 Iijoki maisemana – joki, jonka varrella asutaan

Marraskuussa 2016 olin sopinut jokisuulle haastattelun: olin menossa kokeilemaan siikaverkkoja joelle Mikon kanssa. Loppusyksystä, juuri ennen meren ja joen jäätymistä, vaellussiika nousee Iijokea kutualueille. Syyssiika on iso osa Ijoen joen kausittaista kiertoa ja osa jokilaaksolaisten elämää: syksyisin joen reunoille joen asukkaat nostavat puuparruista rakennettuja siikapatoja, niin kuin on tapahtunut vuosisatoja. Siikapadot on rakennettu kalastuspalstoille, joita alueen jakokunnat vuokraavat. Mikko ja hänen veljensä olivat vuosia vuokranneet palstapaikkaa alueen kalastusyhdistykseltä. Syksyisin he kyhäsivät ja purkivat palstalle laudoista perinteiseen tapaa kyhätyn siikapadon, johon jokea ylös kutemaan vaeltava siika pysähtyy ja jää jumiin. Mikko oli lupautunut ottamaan minut mukaan verkkojen tarkistukseen, mutta jokirintaan saapuessani verkoilla oli jo käyty ja saalis oli paljastunut laihaksi: vain yksi siika oli löytynyt verkosta – siiat nousevat kylmemmällä vedellä jokea ylös ja marraskuu oli ollut tavallista lämpimämpi. Menetys

ei ollut suuri, sillä veljeksille kyseessä oli harrastus ja kala tuli omaan käyttöön. Tästä huolimatta Mikko vei minut kierrokselle alajuoksulle veneellään, jotta saisin tuntuman miltä Iijoki vaikuttaa joelta käsin.

Kuva 3, siikapatoja alajuoksulla. Kuva: Tapio Kumpula

Kalastuspalstat ja siikapadot ovat mielenkiintoinen esimerkki Iijoen käytöstä, joen hallinnasta sekä ympäristön muutoksesta. 2016 kalastuspalstaoikeuden pystyi hankkimaan itselleen huutokaupassa kuka tahansa, sillä kaikki paikat eivät olleet käyneet kaupaksi. Ennen palstapaikkaan tarvittiin manttaaliomistajuus, mikä tarkoitti maanomistusta alueilta, joissa on osuuksia yhteisiin vesialueisiin. Jos palstojen ottajia olisi enemmän kuin palstoja, olisivat manttaaliomistajat vieläkin etusijalla.

Palstaoikeuden mukana tulee myös velvollisuuksia. Iijoen sulkeuduttua ja voimaloiden tuhattua parhaat kutupaikat vaelluskalojen kannat voivat huonosti, jolloin paikallisten toimijoiden täytyi ryhtyä toimenpiteisiin kalojen säilyttämiseksi. Vaellussiian kantaa pidetään yllä muun muassa poikastuotannolla. Lippo-oikeuden joelta ostaneet tai palstan vuokranneet luovuttavat osan saaliistaan jakokunnalle: kalastajat lypsävät siiasta mädin, jonka kalastuskunnat hautovat poikasiksi Iin Rantakestilässä sijaitsevassa siikahautomossa. Kasvaneet poikaset istutetaan takaisin Iijokeen niiden kasvettua tarpeeksi isoksi. Villen mielestä toiminta muistutti kalanviljelyä, jonka kautta alueen kalastajat pitivät joen siikakantaa yllä. Kalastus oli muuttunut alajuoksulla myös toisin tavoin: vuonna 1997 Raasakan vesivoimalaitokseen valmistui kolmas turbiini, joka mahdollisti joen vesimassan suuremman hyödyntämisen. Mikon mukaan kolmannen

turbiinin jälkeen virtaus ja joki muuttui hetkessä toiseksi: kun sähkön hinta on alhaalla iltaisin ja öisin, ei joki virtaa käytännössä ollenkaan. Joki on köllänä, niin kuin kalastajat sanovat.

Näytettyään minulle kirkonkylää joelta vähän matkaa yläjuoksulle käännyimme takaisin kohti merta tehdäksemme pienen kierroksen. Juteltuamme hetken toisen verkkoja tarkastaneen miehistön kanssa saalista ryöstävistä hylkeistä lähdimme katsomaan Simakan saaren pohjoispuolella olevaa nahkiaisrystä. Mikon lipuessa hitaasti kohti rystä samalla selittäen sen toimintaa törmäsi veneen keula äkisti johonkin melkein kaataen meidät. Mikko tarkisti veneen ja moottorin kunnon, jonka jälkeen hän katsoi keulan yli: vesi on vain metrin syvää ja edessä näkyi viisi senttiä pinnan alapuolella pilkistävä kivi. Paluumatkalla rantaan Mikko selittää, ettei ole koskaan kulkenut Simakan saaren pohjoispuolelta veneellä, vaikka onkin joella koko ikänsä liikkunut. Hän on kyllä nähnyt, että kalastajat kulkevat myös tältä puolelta saarta, mutta hänellä ei ole ollut pohjoispuolelle asiaa.

Iijoki on tarinoiden lisäksi myös elettyä maastoa ja maisemaa. Jokimaisemassa ihmiset elävät ja harrastavat, maisemaa luodaan ja muokataan. Mikon veneretki osoittaa, kuinka ympäristö on myös elettyä toimintaa, sosiaalisia suhteita ja erinäisiä temporaalisuuksia (Ingold 2000). Maisemassa ympäristönmuutos myös konkreettisesti koetaan. Maisema ei ole vain katsomisen tapa (Cosgrove 1985), vaan myös elettyä ympäristöä. Tässä luvussa analysoin Iijoen ja sen asukkaiden vuorovaikutusta. Lähestyn sitä Tim Ingoldin teoreettisen käsitteen asumisen kautta. Ingold käsittää maiseman ihmisen ja ympäristön yhteisvaikutuksena:

I argue that we should adopt, in place of both these views, what I call a 'dwelling perspective', according to which the landscape is constituted as an enduring record of - and testimony to - the lives and works of past generations who have dwelt within it, and in so doing, have left there something of themselves. (Ingold 1993:199)

Anna Tsing lähestyy ympäristöä ja ihmisten suhdetta ympäristöönsä ja maisemaansa *prekarisuuden* (precarity) kautta (Tsing 2015). Ympäristö, elämä ja sosiaalinen järjestys ovat kaikki alttiita muutokselle ja ovat luonteeltaan epävarmoja, mikä vaatii yksilöä asettumaan alttiiksi tälle muuttuvuudelle. Kun ympäristö käyttäytyy epävarmasti (esimerkiksi alaluvussa 3.2 esittelemäni kevättulvan vaihtelu) joudutaan maisemasta

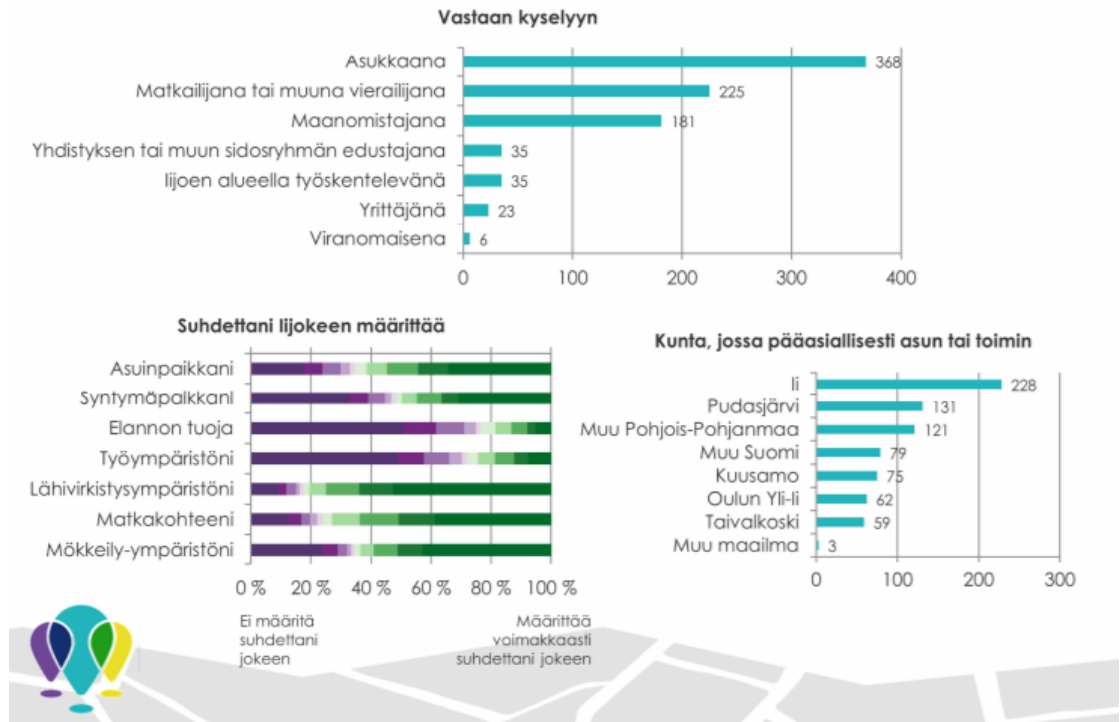
poiskorjaamaan arvoa, joka ei kapitalistisen pääoman tavoin kasaudu (mt.:42). Jokilaaksolaisten ontologinen suhde valuma-alueeseen on osaltaan näin prekaarinen ja haavoittuva: seuraavassa alaluvussa osoitan, kuinka näitä prekaarisia arvoja tunnistetaan ja kerätään joella.

Ensimmäiseksi avaan Iijoen erinäistä käyttöä arjessa. Sen jälkeen kuvaan, kuinka Iijoen ja alueen ihmisiin vaikuttavat erinäiset vuodenajalliset ja keinotekoiset rytmit (Krause 2010). Tämän jälkeen osoitan, kuinka yhtä näistä rytmeistä, virtausta, hallitsemalla, on suuria vaikutuksia vesistöön ja siihen kytköksissä oleviin ihmisiin ja epäinhimillisiin toimijoihin. Luvun viimeiset alaluvut keskittyvät Iijoen ja ympäristön muutokseen; ensin käsittelen ympäristön muutosta Iijoella jokisuulla sijaitsevan Hiastinhaaran alueen kautta. Viimeisenä otan veden laadun keskiöön keskeisenä ympäristön muutoksen merkinä.

3.1 Arjen vaikuttamisen ja olemisen ympäristö

Kuten edellisessä luvussa todettiin, on Iijoen vesistöalue ihmisten asuttama paikka. Joki on arjen maisemaa, auton tai kodin ikkunan näkymää hallitseva elementti. Päivittäisessä toiminnassa joki on eri tavoin läsnä. Monille se on kotipiikan tai elämänpiirin maisema, toisille, jatkuvasti yhä harvemmalle, Iijoki on toimeentulon lähde (vrt. kuvat 4 ja 5).

Vastaajien suhde alueeseen

Kuva 4, erinäisiä jaotteluja karttakyselyn vastaajista. (Mapita Oy 2016:3)

Yhteenveto karttapaikannusten määrästä (n=2713)

Kuva 5, erittely karttapaikannusten määrästä (Mapita Oy 2016:4)

Vesistöalue on ahkerassa käytössä hyvin moninaisin erilaisin tavoin. Jokiympäristö määrittelee myös sitä, miten sen kanssa ollaan tekemisissä. Jokialueen vaihteleva hydromorfologia, elinympäristö ja ekosysteemit näkyvät myös toimintatottumuksissa, kuten kalastuksessa – Ville ja Mikko rakentavat syksyisin siikapatonsa jokisuulla vaelluskalojen sinne päästessä. Sakari taas heittelee perhoa ja virveliä Taivalkosken sivuomissa, josta nousee haukea, ahventa ja harjusta. Iijoki, etenkin sen keski- ja yläosat, ovat Suomen suosituimpia kalastuspaikkoja (Kauppila et al. 2011).

Niinä talvina kun jää peittää jokisuun, tulee jokiuomasta kyläläisten yhteistä tilaa. Jokiuomassa kulkee erittäin suosittu hiihtolatu, jossa monet haastattelemistani viihtyvät. Justus on yksi heistä:

”Tulin hiihtämästä ton Kauppilan suvannon yli. Oli kaunis kevättalven, oli varmaan maaliskuun, tuota, päivä. Täällähän tuota ravimiehet järjestää ravikilpailuja siinä jäällä. Niin tuota, minä sieltä hiihdin. Ravirata oli siinä valmiina. Mummoja potkuroi tasanen baana. Ne ulkoilivat siinä, ja lapsiperheitä. Pilkillä istu porukkaa – hiihti. Ja sitten, rannalla, siin on sellanen törmä. Siin oli lapsiperheitä porukalla. No minä olin että ’no tässähän on aika halpa ulkoilualue. Itellä tuli mieleen.”

Justuksen kommentissa huomaa, kuinka monipuolisesti joki on etenkin virkistyskäytössä – se on vapaa-ajanviettopaikka, oli se sitten hiihtämistä, kalastusta, liikkumista tai sosiaalisen kohtaamisen paikka. Harrastusta ja virkistymistä merkkäavia merkintöjä tuli kyselyyn kaikkein eniten, reilusti yli 600 merkintää (Mapita Oy 2016). Vesistöalueella muun muassa sienestetään, uidaan, metsästetään, retkeillään, tarkkaillaan luontoa ja mökkeillään. Joen arvaamattomuus pakottaa asukkaat keräämään hyötyä ja arvoa joesta silloin kuin sitä on tarjolla: jäiden tullessa liikkuen, sienestäen kun sato on hyvä (Tsing 2015).

Kaisalle ja Konstalle joki on myöskin työpaikka. Heille Iijoki on mukana arjessa kosteikkojen ja vesiväylien kunnostuksina, kenttätöyöpäivinä ojien ja jokien varsilla, näytteiden ottamisena ja tarkastusretkinä. Sakarilla on vesistöalueella muutama kalankasvattamo – työn kautta hän seuraa typpipäästöjä, yllättäviä vedenpinnan nousuja, virtausta ja veden laatua. Vesistöalueella yhä harvempi saa elantonsa joesta. Uittotalouden loputtua vesivoiman tuotto hallitsee elinkeinoa joella. Ammattikalastusta

harjoittaa jokisuulla puolenkymmentä ammattikalastajaa, sisävesillä löytyy Kostojärveltä yksi lisää. Vesistöalueella on turismia, suurimpina kohteina Syötteen kansallispuisto ja hiihtokeskus, mutta myös kalastukseen ja jokimatkailuun liittyvää toimintaa (Kauppila et al. 2011). Turismista toivotaan elinvoimaa ja rahaa alueelle tuovaa elinkeinoa, mikä näkyy vesistövisiossa ja karttakyselyn vastauksissa kuten totean luvussa 2.4. Pääelinkeinon lisäksi Iijoki tarjoaa vieläkin sivutuloja erinäisin keinoin, kuten kalastuksella: Johanneksen mukaan noin 70 ihmistä myy kalaa Iijokisuun kalastuskuntien pitämään kauppaan (vrt. Tsing 2015).

Iijoen maisema ja sen paikat muodostuvat päivittäisen läsnäolon ja toiminnan kautta sen asukkaille (Ingold 2000). Luvussa 2.1. esiteltujen jokeen rakennettujen elämäntarinoiden lisäksi valuma-alue on myös jatkuvasti luotua arkista ympäristöä, jolla on vaikutusta asukkaihinsa. Monesti tätä merkitystä on vaikea kuvailla tai selittää, kuten Villen kommentista alla käy ilmi:

”Onha siinä, siis pennusta astihan siellä on puljailtu ja käytyk kalalla ja on oltu venneellä ja muuta ja se on, se on tärkeä paikka. Se o ihan selevä. Että se jos tämä tuota, kyllä minä aina mee enemmän tuonne jokivarteen, että ku metän keskelle tuota nii jostai, jostai syystä.”

Samanlaisia ongelmia kohtasivat neuvottelukunnan jäsenet heidän hahmotellessaan Mapitan työpajassa karttakyselyn rakennetta. Pajan vetäjä pyysi kuvaamaan mikä tekee Iijoesta ihanan. Moni jäsen totesi sen olevan vaikeasti kuvattava; ikkunan näkymä, asumisen osa, kokonaisvaltaisuus. Joki on paikkana eräällä lailla kaiken elämäntoiminnan keskus (Ingold 2005:506). Tällaista olemuksen ja asumisen roolia elämässä on vaikea kuvailla, mutta se on olennainen osa maiseman ja ympäristön merkitystä elämälle. Palaan luvun lopussa kysymykseen kyvystä tulkita joen merkitystä.

Vesistöalueella ja etenkin joen ääressä asumiseen ja toimintaan vaikuttavat joen rytmit. Siirryn kuvaamaan näitä seuraavaksi.

3.2 Joen rytmit ja niiden vaikutus

Joen erinäiset vuodenajalliset ja päivittäiset rytmit ovat kietoutuneita joen vaikutuspiirissä asuvien elämiin (Krause 2010). Tällaisia rytmejä ovat esimerkiksi kalan liikkuminen, joen jäätyminen ja sulaminen ja virtauksen kausittainen ja päivittäinen vaihtelu. Nämä vaihtelut rajoittavat ja ohjaavat edellisessä alaluvussani kuvaavaani virkistymistoimintaa ja elinkeinoa. Pudasjärviläiselle neuvottelukunnan jäsenelle Iijoki

on kuin almanakka: jäiden lähtö, tulvat, kuivuus ja veden laatu jaksottavat elämää. Joki on paikallisille kokonaisvaltaisesti osa elämää.

Pelkästään kalastukseen liittyviä tapahtumia on useita – luvun alussa kuvattu syyssiikojen pyynti on yksi monista kalastukseen liittyvistä aikaa rytmittävistä kalarytmeistä joella. Osa niistä on kalan liikkeisiin ja ympäristön kausirytmieihin perustuvia, osa hallinnollisia tai yhteisöllisesti sovittuja. Syyssiian lisäksi on kesäsiika heinäkuussa (joka on osan haastateltavien mielestä vähenemään päin), keväällä ja alkukesästä nousevat lohet. Jäiden tulo ja lähtö määräävät kalastustekniikoiden käyttöä, kuten myös virtausvaihtelut. Keväisin suoritetaan määrätyt kalaistutukset. Jokeen lasketaan vuosittain 310 000 lohi- ja 28 000 meritaimenpoikasta, sekä 1 200 000 vaellussiikaa (Marttila et al. 2014). Tämän lisäksi 60 000 nahkiaista ylisiirretään voimalaitosten yli samoihin aikoihin. Vuotta määrittävät myös erinäiset kalastusrajoitukset ja rauhoitukset, kuten syksyinen siiankalastuskielto tai harjuksen kalastuskielto huhti-toukokuussa.

Vaikka kalasaalista saa ympäri vuoden, määrittävät vuodenaajat ja kalan kausittaiset liikkeet vahvasti mitä kalastustekniikoita käytetään ja missä kalastetaan. Ennen jäiden tuloa siikapatojen lisäksi jokisuulle ilmestyvät nahkaisrysät. Talvisin jäällä löytyy pilkkijöitä, kuten Villen toinen veli tai Kaisa Pudasjärven vesistöissä; kesäisin perhot viuhuvat siimojen päässä koskisilla paikoilla, esimerkiksi Kipinässä ja Taivalkoskella.

Liikkuminen joella ja sen ympäristössä määrittyy myös joen ja vuodenaikojen vuorovaikutuksessa. Jäätyessä joen yli voi kävellä, lähentäen uoman eri puolella olevien ihmisten elämää. Yli-Iin Jakkukylässä asutusta on joen kummallakin puolella, mutta lähin silta on useiden kymmenien kilometrien päässä. Kylän pohjoisrannalla sijainneeseen kouluun etelärannan lapset kulkevat yhteisesti järjestetyllä venekyädillä (Ronkainen 2009). Talvisin joen jäätyessä matka helpottuu huomattavasti – Markus muistelee, että joulujuhlaan käveltiin aina jäätä pitkin. Kevättulvat voivat katkaista teitä, jolloin liikkuminen vaikeutuu myös maateitse. Joen rytmit määrittävät, minne pääsee ja miten (Krause 2016; Tsing 2015).

Yksi vahvimista ja useimmin toistuvista kokemuksista Iijoesta on keväinen jäiden lähtö ja siitä seuranneet tulvat ja kova virtaus. Ennen joen säätelyä jäiden ja lumen sulaminen nostatti joenpintaa monia metrejä, vieden erinäisiä rakennuksia mennessään. Markus kuvaa keväistä tulvaa kunnioitusta herättävänä luonnonvoimana:

”No ei se oo mikkää, ei se oo siis mikkää. Sehä o aivam mahoton se tuluvahomma. Se on todella totaalinen juttu tuluva täällä, että se on niin ku... Sitte ko Raasekka ei pysty, ko siel on, vaikka siel on pavot auki, niin kuitenkin ne vastukset on nii isot, niin se ei pääse menemään se vesi, koska sitte ei sinne ylös saaha mihinkään talteen sen enempää. Se on aivan totaalista, totaalista tuluvaahan se on”

Nouseva vedenpinta huuhtoo maa-ainesta mukaansa, nostaa virtausnopeutta ja laittaa liikkeelle valtavat jäämassat. Pakkautuva jää on muodostanut jääpatoja, jotka lauetessaan ovat aiheuttaneet valtavia tulvia, vieden mennessään jopa rakennuksia. Vesivoimaloiden tultua kevättulva nostaa virtauksen yli 500 m³/s, mutta se on reilusti alle puolet mittaushuipuista 1950-luvulta, jolloin vedenvirtaus on ollut suurimmillaan 1 200 m³/s (Valtion ympäristöhallinto 2019). 1922 Jessen mukaan lähti Jakkukylän tienoilta kymmenkunta latoa ja saunaa suurtulvan mukana, kun vedenpinta nousi yhdeksän metriä. Tästä huolimatta keväinen jäiden lähtö on iso ja osalle haasteltavista jopa odotettu asia. Joonas käy kotiseudullaan Taivalkoskella usein keväisin katsomassa, kun ”virta syö jään”. Hänelle vesi on lumoava voima, joka on pakko käydä kokemassa.

Kevättulvan merkkejä nähdään maisemassa ja eletyssä ympäristössä. Iin Ylärannalla asuvan haastateltavan pihalla on kivi, johon suhteutettuna mitataan tulvan suuruutta: jos tulva on hurja, kivi peittyy kokonaan ja vesi on noussut toista, ellei jopa kolmatta metriä. Kevään voimakas virtaus saa aikaan kuohunnan, joka kuuluu kauas. Kosken pauhaaminen keväisin on Jessen mielestä hienoimpia aikoja vuodesta, sekä olennainen vuodenajan vaihtumisen merkki.

Kevättulva on äärimmäisin esimerkki joen kausittaisesta vaihtelusta. Virtaus on niin voimakas, että kaikkea vettä ei saada juoksutettua turbiinien läpi ja täten osa vedestä ei päädy sähköntuoton piiriin. PVO:n mukaan tilanteesta riippuen 20-25% virtauksesta ei kuulu sähköntuotannon piiriin (PVO 2016).

Voimalaitosten yläpuolella päivittäinen virtausvaihtelu ei ole niin voimakasta kuin jokisuulla. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että virtauksen merkitys vähentyisi yhtään. Virtaava vesi on ensimmäisiä asioita mitä Iijoesta herää haastateltaville mieleen. Joonas käy tarkkailemassa muuttolintuja joella: virtaava vesi on niille laskeutumis- ja pesintäpaikka. Kurenalassa asuva neuvottelukunnan jäsen kertoi, kuinka hänen helsinkiläiset ystävänsä äimistelevät hänen takapihaltaan avautuvaa näkymää

jokirantaan: hänelle jokirannassa asuminen on elämys. Iijoessa on paljon merkittäviä koskiosuuksia, joissa veden kuulee kauas ympäri vuotta. Karttakyselyssä koskiosuuksia merkittiin paljon luontoarvoiltaan tärkeiksi paikoiksi. Kipinän koskista eräs vastaaja totesi: ”*Alin vapaana virtaava koski Iijoessa. Komeat maisemat.*” (Mapita Oy 2016:6)

Virtauksen tärkeys näkyy myös silloin kun se puuttuu. Kyselyn vastaaja oli merkannut koskialueen luonnonarvoiltaan tärkeäksi paikaksi ja kommentoinut perään: ”*yksi ii-joen harvoista koskista. muu joki on pitkää ”järveä”*” (Mapita Oy 2016). Monille haastateltaville virtaus on joen elinehto, jonka puuttuessa on joku pielessä. Yli-Iin työpajaan osallistunut mies kertoi, että vesivoimaloiden välissä ei virtausta ole tarpeeksi. Tästä johtuvan matalan vedenpinnan takia vettä osittain virtaamasta estävät maisemapadot töröttivät joesta ylös ja kasvoivat pajukkoa – jokimaisema ei ollut hänestä ”*kamalasta kaukana*”. Ilman virtaa on vaikea kuvitella jokea, niin kuin Markus toteaa:

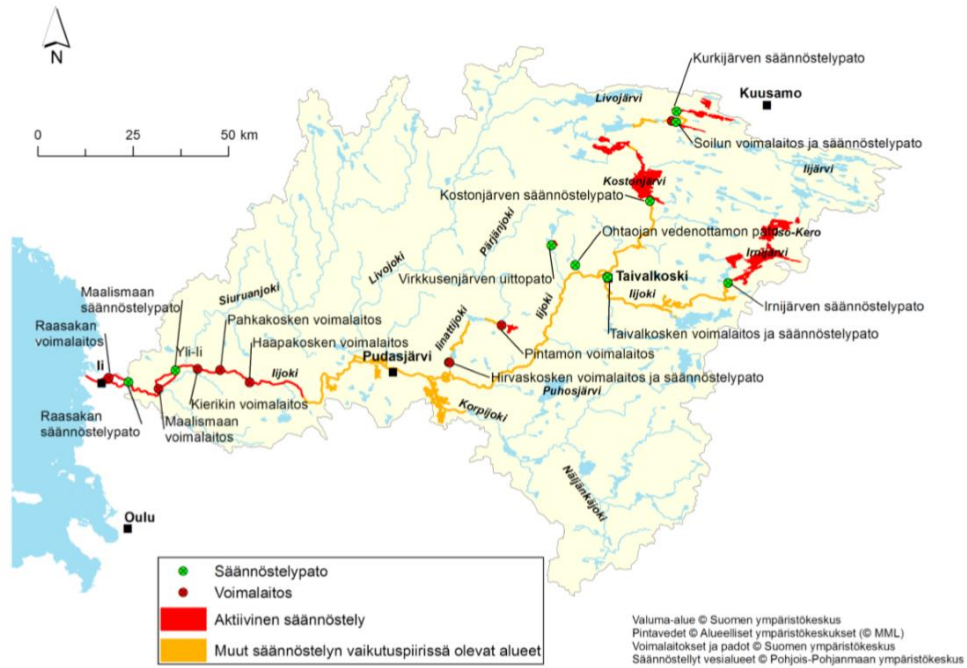
”*Mut sekihä on tosiaan niin, täs on nyt semmonen hirviä ympäristöhomma, että vanhat uomat on huonosa kunnosa, että asukkaat niistä jo on kärsiny ja rakentaminen on kärsiny, ja kaikki on loppunu, ko se on niin ku vähällä veellä, ettei niitä voi niin kö jojeksi oikeesti sanua. Virtaamat on nii heikkoja jo.*”

Karttakyselyn ja haastattelujen mukaan virtauksen pysähtyminen ja puuttuminen joesta, johon se lähtemättömästi kuuluu, on valtava asia. Virtauksen puutteessa ei puhuta ilman mainintaa vesivoimasta ja PVO:ta. On siis aika tarkastella voiman tuottamista Iijoella ja sen vaikututusta vesistöalueeseen ja hallintaan.

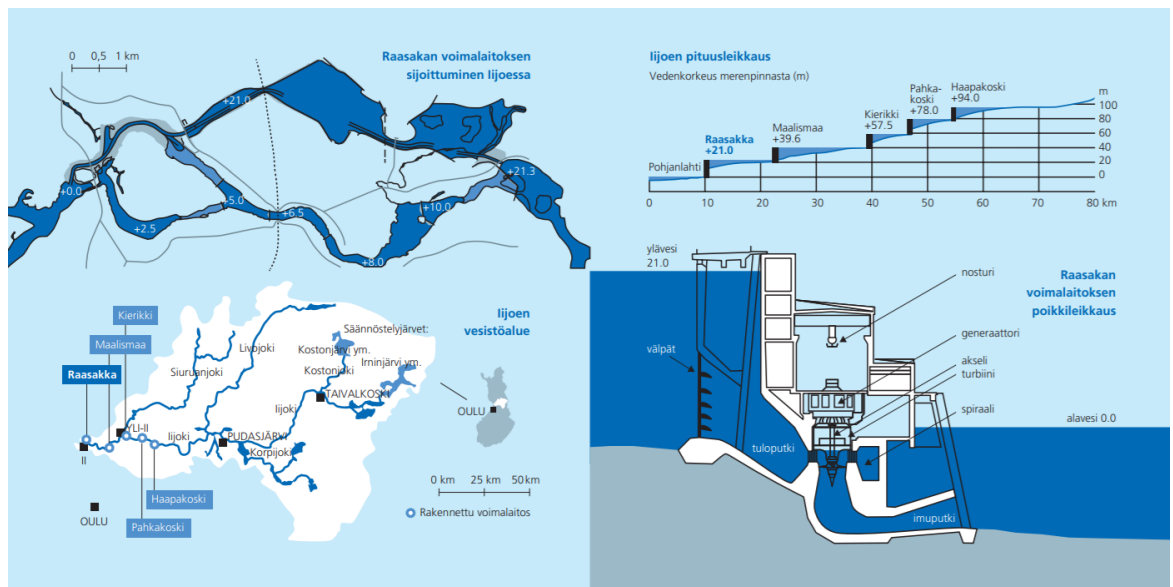
3.3 Öisin joki muistuttaa ruumista – sähkön tuottamisen vaikutus jokeen

Vesivoiman tuottaminen on muokannut jokea merkittävästi ja on yksi suurimpia ympäristön muutoksen aiheuttajia valuma-alueella. Pelkästään PVO-Vesivoima Oy:n hallinnoi jokisuun vesivoimalaitosten lisäksi latvavesillä sijaitsevia Irninjärven ja Kostonjärven säännöstelypatoja – joen pääuoma on koko matkaltaan säännöstelyn piirissä (kuva 5).

Kuva 5, Iijoen vesistöalueen voimalaitokset ja sääntöstely (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015)

Kuva 6, ote Raasakan voimalaitoksen esitteestä. Vasemmassa yläkulmassa nähtävissä Raasakan rakennettu ylävesiallas yllä ja vanha uoma alla. Vettä on laskettava vanhaan uomaan kesäisin vähintään $3,5\text{ m}^3/\text{s}$ ja talvisiin vähintään $1,5\text{ m}^3/\text{s}$. Ylhäällä oikealla sivuprofiili voimaloiden alueesta, jossa nähtävissä patoaltaiden porrastus. (PVO-Vesivoima Oy 2016)

Vesivoimaloiden läheisyydessä joen muokkaaminen on ollut voimakkaita. Maalismaan voimalaitos sijaitsee kilometrin päässä pääuomasta, mistä ja minne joki ohjataan kanavia

pitkin. Raasakassa rakennetut ylävesiallas ja kanava muodostavat joen uuden pääuoman; vanhaan uomaan päästetään vesi säännöstelypatojen avulla. Vesivoimaloiden ja säännöstelypatojen yhteyteen rakennettiin myös tieinfrastruktuuria, joka on helpottanut liikkumista rantojen välillä paljon.

Jokea on muokattu niin, että siitä saataisiin mahdollisimman paljon voimaa irti. Tämä tarkoitti putouskorkeuksien maksimointia, säilytysaltaiden rakentamista ja vedenohjauksen miettimistä. Rakenteeltaan se muistuttaa porrastettua patoaltaiden jonoa (vrt. kuva 6) (Torvinen and Laine 2016b:73) – joesta muokattiin uudenlaista infrastruktuuria (kts. luku 2.3 Carsen 2012). Vesivoimahankkeilla on ollut valtavia seurauksia, joista vaelluskalojen palauttamiseen Iijoen otva muun muassa keskittyy. Vesivoiman päivittäisellä tuottamisella on myös vaikutusta vesistöalueen maisemaan ja jokialueen toimintaan joella (vrt. Moffitt 2019 ja kaivannaisteollisuus). Seuraavaksi kuvaan tiiviisti miten sähkön tuottaminen tapahtuu joella, miten tämä prosessi näkyy jokimaisemassa ja kuinka asukkaat havainnoivat vesivoiman vaikutuksia elinympäristöönsä ja ympäristön muutokseen.

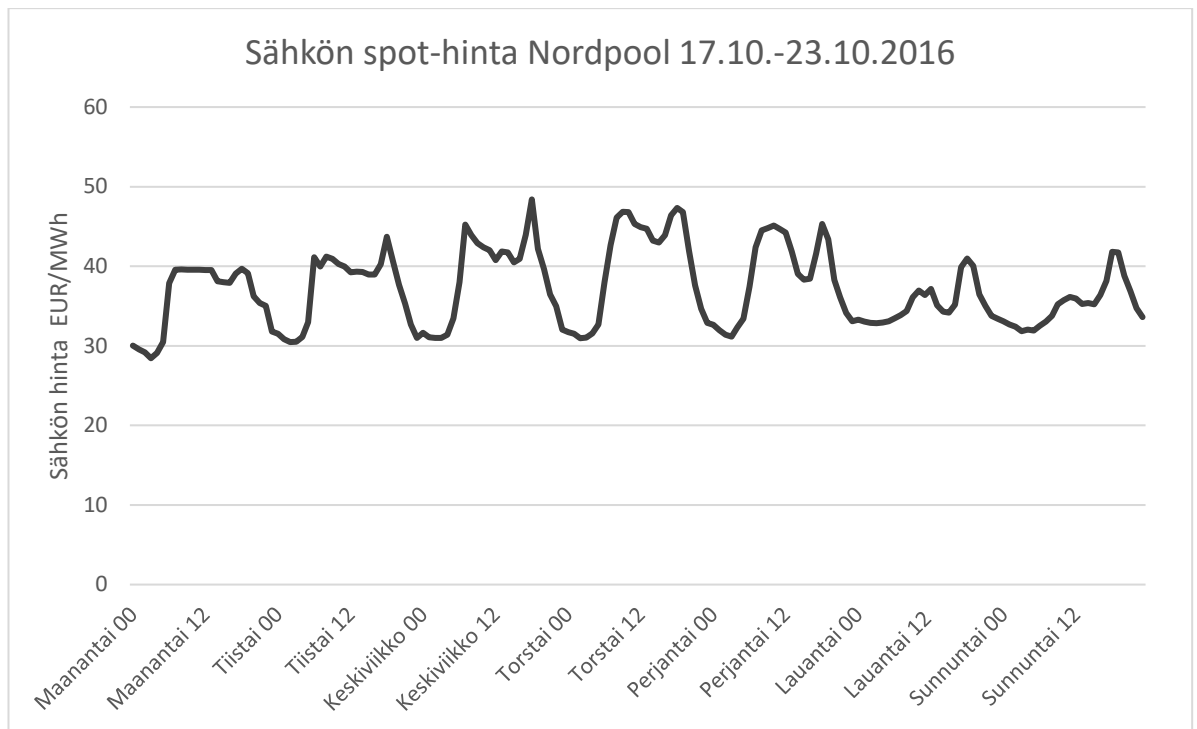
Franz Krause kuvaa sitä, kuinka Kemijoki Oy:n voimalaitosten valvomon työntekijät kokevat joen työssään hyvin spesialisoidun kuvan joesta, mikä muodostuu erinäisistä graafeista, numeroista ja kartoista: *”It is a river tailored to the generation of electricity, providing the information necessary for this task, nothing more or less.”* (Krause 2010:201) Vaikuttamalla näihin muuttujiin on vaikutusta aitoon jokeen, niin Kemijoella kuin Iijoen – veden virtauksen lisääminen yläjuoksulla vaikuttaa alajuoksun tilanteeseen niin numeroilla kuin paikan päällä. Keskitetty johto mahdollistaa valuma-alueen hallitsemisen resurssina kokonaisuudessa, mutta aivan kaikkea on mahdoton tarkkailla Krausen haastatteleman Kemijoki Oy:n insinööri Erkin mukaan (mt.). PVO:n kaikkia vesivoimaturbiineita tarkkailtiin Harjavallan keskusvalvomosta Satakunnasta, satojen kilometrien päässä valuma-alueesta. PVO:lla on toimisto jokisuulla Raasakan voimalaitoksen yhteydessä, missä haastattelin PVO Vesivoima Oy:n edustajaa. Huollosta joella vastaa noin kymmenpäinen Caverionin väki, joista osa jakaa työtilat Raasakassa PVO:n kanssa. Joen virtauksen ylläpitämiseen tehdään paljon työtä, jotta sen ”luonnollisten” resurssien hyödyntäminen mahdollistuisi (Bear 2015).

Joesta sähköä tuotetaan juoksuttamalla vettä voimaloissa olevien turbiinien läpi. Voimaa voidaan tuottaa joesta turbiinien käsittelykyvyn, voimaloiden olevien vesivarastojen ja

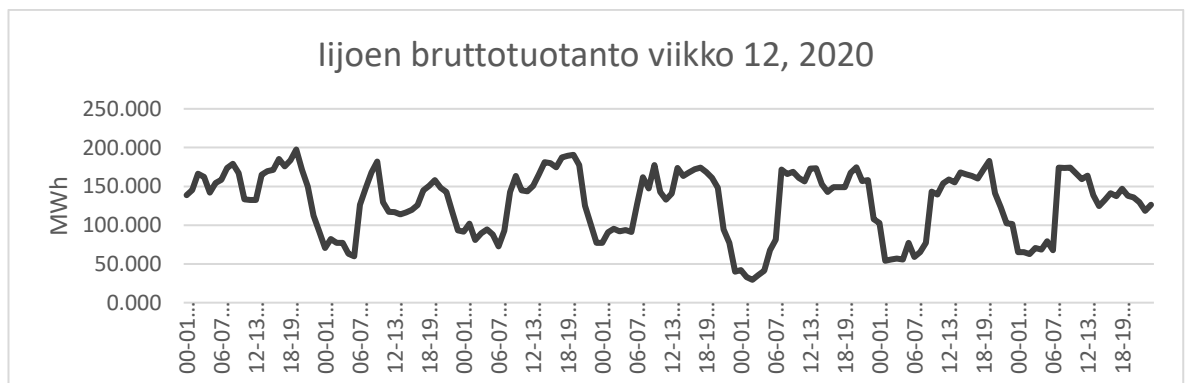
vesivoimalan geografian rajoissa. PVO Vesivoima Oy:n mukaan noin 20–25 % Iijoen virtauksesta joudutaan ohijuoksuttamaan turbiinien ohi, koska turbiinit eivät pysty käsitellä koko vesimäärää. Eniten vettä joudutaan juoksuttamaan ohi keväisin tulvan aikaan. Ohijuoksutettu vesi ei tuota voimayhtiölle sähköä, mutta on silti osa sähköntuotantoprosessia.

Virrasta yritetään saada mahdollisimman paljon ohjaamalla sitä turbiineihin niiden maksimikantokyvyn mukaan ja tuottamalla sähköä yhtiölle suotuisina hetkinä. Nämä hetket määrittävät Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan yhteisen sähkömarkkinan Nordpoolin sähkön hinnan mukaan. PVO:n voimalaitokset ovat yhteydessä ylikansallisiin sähköverkkoihin. Yhteiset markkinat sitovat Iijoen sähkötuotannon kaukaisimmillaan Etelä-Tanskan kuluttajien sähkön tarpeisiin.

Joella tuotetaan sähköä sen markkinahinnan mukaan, mikä on sidottu Nordpoolin kautta pohjoismaiseen sähkön kulutukseen. Sähkön tarpeen päivittäiset, viikoittaiset ja vuodenajalliset vaihtelut näkyvät voimalaitoksen tuotannossa ja sitä kautta virtauksen määrässä ja joen vedenpinnan korkeudessa. Tämä voidaan todeta vertailemalla sähkön markkinahinnan viikoittaista kehitystä Iijoella tuotettuun vesivoimaan (kuviot 5 ja 6). Sähkön hinnan ollessa korkealla aamupäivisin ja iltaisin sähkön tarpeen takia voimistuu Iijoen sähköntuotanto ja turbiinien läpi kulkeva virtaama. Yöllä, kun sähkön hinta ja tarve laskee merkittävästi, alennetaan virtausta minimiin, jotta vettä voidaan säästää juoksutukseen hinnan ollessa taas korkealla seuraavana päivänä. Tuotannon lisääminen kulutushuippuina on voimakkaampaa kesäisin, kun energiantarve on pienempi ja hintahuiput lyhyempiä (Ashraf et al. 2018:2). Vesivoima loistaa etenkin sen joustavuuden suhteen: sähköä voidaan tuottaa helposti silloin kun energiaa tarvitaan kaikkein eniten, kuten aamupäivisin ja iltaisin, tai säästää ja varastoida silloin kun hinnat ovat matalat tai tarvetta ei ole. Muun muassa PVO argumentoi, että vesivoimalla voidaan vastata muiden vähähiilisten energiantuottotapojen tuottopuutoksiin säätövoimalla, kuten aurinko- tai tuulienergian katkoksiin (PVO 2018).

Kuvio 5, sähkön spot-hinta tunneittain Pohjoismaissa 17.10.–23.10.2016. Päivittäinen vaihtelu on suurta: hinta on korkeimmillaan sähkön tarpeen noustessa aamuisin ja iltapäivisin (yli 40 €/MWh). Öisin hinta tipahtaa rajusti (n.31 EUR/MWh), kun sähkön tarve vähenee. Viikoloppuisin hintaerot tasoittuvat hieman. Lähde: <https://www.nordpoolgroup.com/historical-market-data/>

Kuvio 6, Ijoen bruttotuotanto viikolla 12, 2020. PVO-Vesivoima Oy:n energian bruttotuotanto (MWh) viikon aikana. Kuvaajassa näkee, kuinka tuotanto tipahtaa öisin radikaalisti, jopa alle 50 MWh öisin. Päivisin sähkön hinnan noustessa korkeammaksi tuotanto kasvaa reilusti. Tuotannon vuorokausivaihtelut ovat isoja, päivittäin lähes 100 MWh. Lähde: PVO-Vesivoima Oy

Sähkön tuottamisen refleksiivisyyteen on omat rajansa: voimayhtiön täytyy ilmoittaa sähköntuotantonsa päivää ennen kello 12 Nordpoolille, jotta kysyntä ja tarjonta voidaan sovittaa yhteen: siitä eteenpäin yhtiöllä on velvollisuus tuottaa tarjoamansa sähkömäärä. PVO:lla on myös erinäisiä voimalaitokseen lupaehtoihin sovittuja velvoitteita, kuten

esimerkiksi vähintään 1,5 m³/s virtauksen laskeminen säännöstelypadon ja Puodinkosken väliselle vanhalle uomalle Iissä (Kainua ja Vepsä 2009).

Sähkön tuottamisen vaikutus virtaukseen näkyy joella ja vaikuttaa joen käyttöön ja havaitsemiseen vuodenaikojen, viikonpäivien ja vuorokauden aikojen perusteella. Ville kertoo, että talvisin voimaloiden virrantuotannon kolminkertaistuessa loppuiltapäivästä vettä virtaa myös jään päälle tehden sen heikommaksi ja vaikeuttaen jäällä liikkumista. Kaupungintalolta on ennen lähtenyt hiihtolatu jäätä pitkin, mutta sitä ei olla voitu toteuttaa koska latukonetta ei uskalleta laskea jäällä virtausvaihteluiden takia Johanneksen mielestä. Talvisin, kun sähkön tarve on lämpimiin jaksoihin nähden isompi, on virtaus keskimääräistä suurempi; talvea varten vettä kerätään Irninjärven ja Kostonjärven säännöstelypatojen taakse, etenkin kesällä ja syksyllä (Valtion ympäristöhallinto 2020). Kesäisin vähän virtaavilla osuuksilla, kuten säännöstelypadon alla Iin vanhassa uomassa, kivet tulevat esiin, maisemapadot alkavat kasvaa pajukkoa ja veden sakeus korostuu.

Vuodenajallisia vaihteluita näkyvämmät ovat viikoittaiset ja vuorokaudensisäiset virtausvaihtelut. Pahimmillaan sähkön tuottamisesta johtuva virtaamisen hallinta voi tehdä maisemasta tunnistamattoman. Virtausvaihtelut ovat rajuja ja ne näkyvät nopeasti joella. Johannes hekotellen kertoi minulle olleen 90-luvulla iltapäivästä lippoamassa, kun ”*Kauniiden ja Rohkeiden aikaan*” virtaus ja veden pinta nousi silminnähden. Äkillisen virtauksen sijasta monelle haastateltavalle pahinta on silloin, kun öisin turbiinit ajetaan minimille odottamaan parempaa sähkön hintaa – Ville ja kalastajat puhuvat joen olevan ”köllänä”. Johannekselle joki muuttuu aivan joksikin aivan toiseksi: ei Iijokea voi öisin kutsua joeksi, jos sen virtaus on nolla. Karttakyselyn vastaaja on vielä rajumpi näkemyksessään: ”*Voimalaitos sulkee luukut öisin ja vähän veden aikaan. Joki muistuttaa ruumista*” (Mapita Oy 2016:16). Kun itätuuli puhaltaa ja vettä ei päästetä turbiinien läpi näyttää joki kanjonilta Johanneksen mielestä. Joessa muuttuu jotain olennaista, joka tekee joesta tunnistamattoman (vrt. luku 2.2). Vesivoiman tuottaminen vaikuttaa sekä joella toimimiseen (Krause 2016) että käsityksiin joesta ja sen merkityksistä (Lounela 2012).

Vaikutus ei rajoitu ei-inhimilliseen ympäristöön. Virtausvoimakkuus määrittelee eläimien ja kasvien, kuten vaelluskalojen tai tulvaniittyjen, menestymistä alueella. Vesistön käyttö voimalaitoksien ja säännöstelypatojen alueella on muokannut niiden

”hydromorfologista tilaa niin, ettei hyvää ekologista tilaa voida saavuttaa ilman merkittävää haittaa vesistön käytölle.” (Olin 2012). Säännöstelyllä on vaikutusta etenkin pohjaeläimiin ja uposlehtisiin vesikasveihin (Torvinen and Laine 2016b:70). Vaelluslohi ja taimen tarvitsevat tietyn määrän virtausta noustakseen ylös joenuomaa. Lisäksi virtauksen vahvuus vaikuttaa suunnan valintaan, hitaammalla virtauksella voivat smoltit jäädä sahaamaan jokiosuutta suoraviivaisemman alasvaelluksen sijasta (Huusko et al. 2018). Joenpohja voi jäätä talvisin matalan veden takia, tuhoten siten mädit (Torvinen and Laine 2016b:70). Johannes uskoo myös, että kutemaan vaeltavat kalat nousisivat mielellään vanhaan uomaan: kutualueet ovat vanhassa jokiuomassa hänen mukaansa kunnossa. Kun virtausta on ollut paljon sateisina vuosina, on kalojen nähty nousevan sinne. Luvussa 4.3 osoitan, kuinka vanhan uoman virtaus ja vaelluskalojen nousu muodostuu luonnonresurssien neuvotteluksi Iijoen otvassa ja vesistövisiossa.

Joella ja varsinkin voimalaitosten alapuolella liikkuvat ihmiset ovat hyvin tietoisia, kuinka Iijoen virtausvaihtelu on riippuvainen sähkön hinnasta. Vilelle, Johannekselle ja Mikolle säännöstely oli suurimmin heihin vaikuttaneita muutoksia joessa; virtausvaihtelu on läsnä arjessa kalastuksessa, jäällä liikkumisessa ja töissä. Heille sähkön globaali tarve ja markkina-arvo näkyvät konkreettisesti joessa, nostaen tai laskien sitä ennakoimattomalla tavalla. Jokisuulla säännöstely ja vuorokausivaihtelu voimistui haastateltavien mukaan, kun 1997 Raasakan voimalaitoksessa otettiin käyttöön kolmas turbiini: sitä kautta myös vaihtelu voimistui. *”Joen ennustettavuus on kadonnut täysin”*, Johannes toteaa. Johanneksen, Villen ja Mikon esimerkit osoittavat, kuinka uudempi tiedon kategoria markkinasähkö vaikuttaa vanhaan virtauksen kategoriaan muokaten joen havaitsemista, käytöstä ja sen hyödyntämistä – Iijoen virtaus on muuttunut.

Tulvakoivikot, vaelluskalat ja säännöstely ovat osa jatkumoa, jossa joen monimutkaisista virtausprosesseista muokataan standardoitua tuotetta globaaleille markkinoille. Jokea hallinnoi yksi yritys vesistöalueen ulkopuolelta ja joen hyöty kulkee muualle (Juujärvi 1989; Korjonen-Kuusipuro 2013). Joesta muodostuu osa *kapitalistista toimitusketjua* (capitalist supply chain), jossa lokaalin valuma-alueen joen virtaus ja globaalit sähkömarkkinat kohtaavat (Tsing ja ryhmä 2009).

Antropologinen tutkimus korostaa sitä, kuinka paikat ja maisemat muodostavat osan ihmisten elämästä maailmasta ja ovat olennainen osa heidän identiteettiään; nämä paikat ja maisemat eivät ole ennalta olemassa olevia asioita, vaan aktiivisesti tehtyjä sellaisiksi

kuin ne ovat (Basso and Feld 1996; Ingold 2005:200). Nämä prosessit ovat usein poliittisia ja epätasa-arvoisia, missä jotkin menneisyydet ja todellisuudet korostuvat toisten kustannuksella (Krause 2010; Bender 2001:4). Sähkövoiman hegemoninen asema joella muokkaa maisemaa Iijoella, muokaten samalla joella liikkuvien käsityksiä siitä ja suhteestaan kapitalistiseen talouteen. Haastateltavat havainnoivat virtausvaihtelua sähkön markkinahinnan kautta, asemoiden maisemaa osaksi globaalia talousjärjestelmää. Virtausvaihtelut ovat todennäköisesti kasvamassa osittain kansainvälisen politiikan narratiivien takia (vrt. luku 2.4), kun tuulivoiman ja sitä kautta säätösähkön lisääntyessä ennustetaan virtaushuippujen lisääntyvän (Ashraf et al. 2018:7).

Vaikka joki kulkeekin suurimmilta osin samassa paikassa (unohtamatta jokisuun ja Maalismaan vanhoja uomia), on joki silti perusteellisella tavalla muuttunut. Vastaavanlaisia sähkön tuottamisen seurauksia on myös samalla tavalla valjastetulla Kemijoella. Franz Krausen mielestä suurin menetys jokilaaksolaisille on ollut joen erinäisten rytmien ja virtausten muokkaaminen patoamalla ja hallitsemalla niitä (Krause 2010: 212); Iijoella joen pysähtyessä öisin on sama johtopäätös helppo tehdä.

Seuraavaksi tarkastelen joen maisemassa tapahtumia muutoksia joella, niiden vaikutusta vesistövisioon ja jokilaaksolaisten käsityksiin Iijoesta.

3.4 Maiseman muutos Iijoella

3.4.1 Retki Natura-alueelle

Lokakuussa 2016 olin sopinut yhteishaastattelun Pohjois-Iin kylälle muutaman kyläaktiivin kanssa. Osana haastattelua he halusivat näyttää minulle Hiastinhaaran luontopolkua, jota oltiin parhaillaan kunnostamassa: luontopolkua raivattiin ja uusia pitkospuita rakennettiin Patakarin kalliolle saakka kohti edeltävänä vuonna valmistunutta lintutornia. Tornista avautui näkymä Hiastinlahdelle, juuri jokisuun pohjoispuolella sijaitsevalle kosteikolle ja lahdelmalle: matalia kaislikoita, saraikkoniittyjä, pieniä hädin tuskin näkyviä eri suuntiin risteileviä jokiuomia. Luontopolku on osa Hiastinlahden Natura 2000 -aluetta. Natura 2000 on Euroopan Unionin suojeluverkosto, jonka tarkoituksena on varjella luonnon monimuotoisuutta (Ympäristöministeriö 2019). Esimerkiksi luontopolun varrella kasvaa harvoin tavattuja oikovesirikkoja ja kolmihedevesirikkoja, lahdella taas sijaitsee suomen läntisin uivelon pesimäpaikka. Martta, paikallinen kyläaktiivi, kertoo että lahti on tärkeä levähdyspaikka muuttolinnuille; vuosittain järjestettävässä Tornien taistossa tornista tunnistetaan reilusti

yli 60 eri lintulajia joka vuosi. Ihastellessamme lahdelle avautuvaa syksyistä maisemaa Hiastinlahdelle Martta toteaa ”*Tämä jos mikä nostaa Iin arvoa*”.

Hiastinlahdella oli monelle haastateltavalleni paljon merkitystä. Justus, Pohjois-Iissä syntynyt ja Iissä asuva eläkeläinen, onki, luisteli ja oppi uimaan siellä. Ville kävi kalassa ja metsästi sorsia lahdella, kunnes metsästys harrastuksena alkoi etoa. Martta kävi treffeillä nykyisen miehensä kanssa Natura-alueella 2000 luvun alussa; maisema on muuttunut paljon siitä hänen mukaansa. Samaa totesi Esa, pitkospuita kunnostamassa ollut kyläläinen. Ylittäessämme uutta siltaa umpikasvaneen ojan yli Esa kertoo, että kalasti lapsuudessaan haukia soutuveneestä kyseisessä ojassa. Kyläyhdistyksen on tarkoitus raivata kyseinen oja vapaaksi myöhemmin. ”*Oli tämä silloinkin rämeikköä*”, Esa vielä toteaa.

Hiastinhaaran maiseman muutos konkretisoituu erinäisissä ilmiöissä ja muutoksiin ovat vaikuttaneet moninaiset seikat, joita jokilaaksolaiset havainnoivat. Syistä osa ovat jokisuulle hyvin paikallisia, toiset koskevat koko valuma-aluetta, Suomea ja maailmaa. Vaikutuksista osa on nopeatempoisia, toiset vuosisatoja kestäviä. Iijoessa ja sen maisemassa muutokset jakautuvat epätasaisesti, eri alueiden pysyen havaitisijoille merkitsemättömästi muuttuneina toisten paikkojen muuttuessa täysin tunnistamattomiksi. Seuraavaksi avaan sitä, kuinka joki ja sen äärellä asuvat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisiinsa ja havainnoivat tätä ja muutosta jokimaisemassa, käyttäen Hiastinhaaraa esimerkkinä.

3.4.2 Jokisuisto muutoksessa

Esan muistoissa vettä täynnä oleva pusikoitunut oja on tyhjentynyt viimeisen vuosikymmenten aikana noin 10 000 vanhan ilmiön takia. Pohjoismaat painuivat jääkauden takia noin kaksi kilometriä alaspäin. Siitä lähtien maa on kohonnut hiljaa, noin sentin vuodessa Perämeren alueella, johon myös Ijoen jokisuus ja Hiastinhaara kuuluvat (Poutanen 2020). Maannousu on yksi suurimmista vaikuttajista jokisuun suistojen pienien väylien tukkeutumiseen. Jokiuomat ovat jatkuvasti muutoksessa: eroosio, virtaus, jäät ja tulvat kuluttavat joen reunoja, muuttaen niiden leveyttä ja syvyyttä pikkuhiljaa. Yläjuoksulta valuva maa-aines asettuu hitaan virtauksen kohdille, kasaantuen lopulta jokea halkeavaksi saareksi: tällaisia saaria on ilmestynyt esimerkiksi Maalismaan vanhaan uomaan. Joki ei pysy paikallaan, vaan on jatkuvassa hydromorfologisessa muutoksessa.

Pohjois-Iin kylän pellot ja niityt, jotka ennen pitivät jokiuoman maiseman avonaisena ovat nyt heinikoituneet tai kasvavat pajua. Samanlaista pusikoitumista on hyvin paljon Iijoen varrella ja monet haastateltavat mainitsevat sen muutoksena Iijoessa ja sen maisemassa. Muun muassa Ylirannan haastattelussa kyläläiset harmittelivat sitä, kuinka enää ei joelta pitkälle näe, kun on pientä puuta ja puskaa edessä. Valuma-alueella on sijainnut erinäisiä perinnebiotoopeiksi määriteltyjä elinympäristöjä, kuten tulvaniittyjä, hakoja ja joki- ja järvenrantaniittyjä (Vainio and Kekäläinen 1997). Väestönrakenteen ja maatalouden muuttuessa laidunnus ja niitto on loppunut monilta niityiltä – tilakoot ovat kasvaneet pientilojen vähetessä, niin Iijoella kuin koko Suomessa. Ojitukset, metsittäminen ja rehevöittämät laskeumat, kuten typpilaskeuma, ovat rehevöittäneet perinnebiotoopeja ja tätä kautta vähentäneet niiden monimuotoisuutta (Lehtomaa et al. 2018): 1950-lukuun verrattuna siitä on 90 % hävinnyt. Tarinat kylien autioitumisesta ja hiljenevästä maaseudusta konkretisoituvat uusissa pajukoissa (kts. luku 2.4). Maaseudun hiljentymisen johtaa ennalta-arvaamattomiin seurauksiin (Latour 2005:151), jota jokilaaksolaisten täytyy kunnostaa; maiseman rappeutuminen tai *raunioituminen* (Tsing 2015) näyttää kuinka luonto toimijana pakottaa jokilaaksolaiset ja vesistövision ”pitämään huolta” joesta (Krause 2012; Bear 2015).

Maisemaa pyritään konkreettisesti hallitsemaan muokkaamalla sitä mieleiseksi (mm. Ingold 2000), myös Hiastinhaarassa. Koko luontopolun kunnostus Patakarin kalliolle lähti Martan mukaan siitä, että ”*alue oli päästetty niin huonoon kuntoon.*” Aikaisemmin syksyllä 2016 oli Pohjois-Iin kyläyhdistys tehnyt niittotöitä 4-tien vieressä. PVO on kyläyhdistyksen kanssa tehnyt maisemanmuokkausta ja siistinyt rantoja niittotöillä ja raivauksella. Keväällä 2017 oli paikallisten lampureiden tarkoitus tuoda lampaitaan laiduntamaan Hiastinhaaraan aidatuille alueelle. Sitä varten kyläyhdistys oli raivannut lepikkoa, poistanut pieniä kuusia ja maassa makaavat puut, jotka voisivat olla lampaiden tiellä. Joen ja maiseman eteen työskennellään, jotta se voisi antaa niitä palveluita mitä siltä haetaan (Bear 2015).

Vastaavia vesistöjen, kosteikkojen tai perinnebiotooppien kunnostamisia yhteisö- ja kuntolähtöisesti oli menossa ympäri valuma-aluetta. Vesistövision paikallisten työpajojen yhteydessä mukana kiertänyt VYYHTI II -hanke tarjosi tukea, apua ja työkaluja paikallisille yhteisöille vesistö- ja ympäristökunnostukseen, tarkoituksena tuottaa maakunnallinen kunnostusverkosto. Projektin yhteydessä oli menossa esimerkiksi Sarajärvellä, Haapasuvannon ja Livojoen kautta Iijokeen yhdistyvällä järvellä

Pudasjärven pohjoisosissa: siellä paikallinen kyläseura, alueen kalastuskuntia, Sarakylän metsästysseura ja kylän maa- ja kotitalousnaiset olivat hakenneet ja toteuttaneet VYYHTI-hankkeen avulla järven kunnostustöitä. Pudasjärven työpajassa lampaiden laiduntamista ehdotettiin muuallekin, jos jokin kyläyhdistys haluaa ottaa kopin aiheesta.

Perinnemaiseman ylläpidolla on vaikutusta. Vuonna 2010 julkaistussa Suomen lajien uhanalalaisuutta kartoittavassa Punainen kirja 2010 -raportissa todetaan, että 22,3 % kaikista uhanalaisista lajeista elää perinneympäristöissä tai muissa ihmisen luomissa ympäristöissä (Rassi et al. 2010). Vuonna 2019 julkaistussa lajien kartoituksessa luku oli samoilla biotoopeilla 24 % – trendi on samanlainen myös kaikkialla, sillä luonnonmonimuotoisuuden katoaminen on kiihtynyt vauhdilla Suomessa (Hyvärinen et al. 2019)

Maisemaa ei ole vain kadonnut, vaan sinne on tullut myös uusia asioita. Martan mukaan rantojen heinittymisen mukana alueelle ovat saapuneet myös punkit, joita aikaisemmin ei alueella ollut. Osien lajien kadotessa, kuten Esan muistoissa Hiastinhaaraa kansoittaneiden piisamien, tilaa on löytynyt uusille lajeille. Ilmaston ja kausien keskilämpötilojen nousun vaikutukset ovat olleet hitaita näkymään, mutta niitä silti havainnoidaan. Joen jäätyminen on ennalta-arvaamattomampaa, kesät ovat lämpimämpiä, vieraslajit lisääntyvät ja kesän keskivirtaama pienenee (Torvinen ja Laine 2016a:35).

Ilmastonmuutos, biotooppikunnostaminen, maankohoaminen ja maatalouden muutoksesta johtuva pusikoituminen ovat eri temporaalisuuksia, joilla on vaikutusta havaittuun maisemaan Hiastinhaarassa ja Iijoella. Temporaalisuuksista osa on jokialueen asukkaiden ikäisiä, toiset vuosituhansia vanhoja, toiset hyvin paikallisia ja toiset globaaleja syy-seuraus-suhteiltaan; Tim Ingold korostaa, että vaikka maisema on yhtä ihmisen kanssa, on se myös ihmisyyttä suurempaa (Ingold 2000). Hiastinhaaran esimerkki korostaa myös, kuinka ei-ihmistoimijat ja kulttuuri ovat kietoutuneet toisiinsa paikoissa kuten Hiastinhaara, ja kuinka nämä kytköksissä menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus ovat yhteydessä (Cloke and Jones 2001). Nämä temporaalisuudet kohtaavat yhdessä tilassa luoden uusia sosiaalisia prosesseja (Massey 2008:71). Vaikka keskeisimpänä on antroposeenisessä maailmassa kehityksen temporaalinen eteneminen (Tsing 2015: 21), on kaikilla ympäristönmuutokseen vaikuttavilla tekijöillä oma

aikajanansa, kaikki muodostaen uuden tilanteen yhteen paikkaan ja tilaan, Hiastinhaaraan ja Iijoelle. Yksi näistä on veden laadun muutos.

3.5 Veden laatu

Ylirannan retkellä haastateltavat veivät minut katsomaan Onervan ja Konstan kesämökkiä Iin vanhan uoman varrelle. Mökki oli Onervan vanha kotitalo, jonka vierestä kulki natsien 1944 räjäyttämä ponttonisilta ja sitä edeltänyt lossipaikka. Sisällä haastateltavat näyttivät minulle vanhoja kuvia jokivarresta: sukulaisia ihmettelemässä joen rakennustöitä, yhteiskuva suvusta mökin edessä (kuva 7). Eräässä kuvassa Artun, mukana olleen kyläläisen ja Onervan entisen naapurin, veli pesee hampaita Ijoen törmällä. Kuvaa katsoessamme Onerva kysyi vitsaillen minulta ”*Ei taidettaisi enää pestä hampaita Iijoessa?*”.

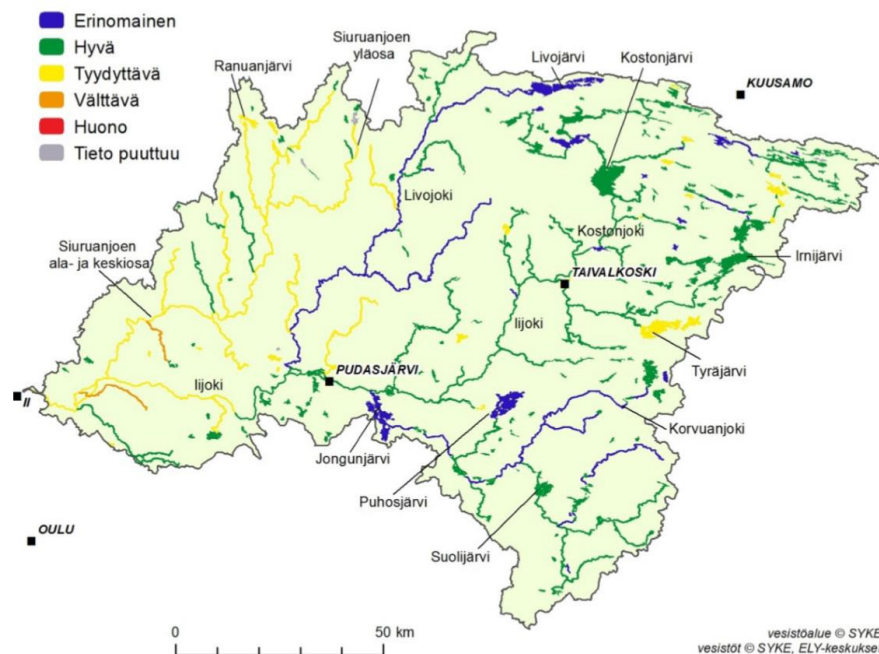
*Kuva 7, valokuvia Iin Ylärannalta. Keskellä alhaalla Artun veli hammaspesulla Iijoella.
Kuva: Tapio Kumpula*

Veden laatu nousi keskeiseksi aiheeksi Ijoen vesistövisiossa. Keväällä 2017 vesistövisiodokumentin valmistuessa veden laatu oli yksi viidestä keskeisestä teemasta, joihin hankkeen myötä panostettaisiin (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2018a). Kaikkien haastateltavieni mielestä Ijoen veden laatu on huono, tai vähintään huonompi heidän muistoihinsa suhteutettuna.

Ympäristöhallinnon ja ELY-keskusten toteuttamien pintavesisien ekologisen arvioinnin mukaan Ijoen vesistöissä pintavesien tila vaihteli tiedonkeruuvaiheen aikana erinomaisesta tyydyttävään (vrt. kuva 8). Vesistöalueen pintavesimuodostelmista 13 %

on hyvää huonommassa kunnossa (Torvinen and Laine 2016a:153). Pintavesien ekologinen tila määritellään muun muassa seuraavasti:

”Ekologisen tilan luokittelussa tarkastelun kohteena ovat ensisijaisesti biologiset laatutekijät. Luokiteltavan vesimuodostuman planktonlevien, piilevien, vesikasvien, pohjaeläinten ja kalojen tilaa verrataan olosuhteisiin, joissa ihmistoiminta ei ole aiheuttanut havaittua vaikutusta eliöstössä. Mitä vähäisempi ihmisen vaikutus on, sitä parempi on vesistön ekologinen laatu. Lisäksi arvioinnissa otetaan huomioon myös vedenlaatutekijät (kokonaisravinteet, pH, näkösyvyys) ja hydromorfologiset tekijät (mm. keskimääräinen talvialenema, vaellusesteet).” (Arovirta 2019)

Kuva 1.2. Iijoen vesistöalueen vesien ekologinen tila (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2015)

Kuva 8, Iijoen vesistöalueen ekologinen tila vuonna 2015. Paremmassa kunnossa olevat vedet sijaitsevat Livojoen ja Korpjoen sivuhaaroissa, huonoimmassa kunnossa olevat pintavedet rakennetulla alaosalla ja Siuruanjoella (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015)

Keinotekkoisten ja voimakkaasti muutettujen vesien tilojen, kuten Iijoen alasoan, arvioinnissa karsitaan toimenpiteet, jotka ”aiheuttavat merkittävää haittaa vesistön tärkeälle käyttömuodolle.” (Torvinen and Laine 2016b:122). Tämä siis tarkoittaa, että veden tilan arvioinnissa lähdetään siitä, että esimerkiksi Iijoen alajuoksulla veden laadun tilaa parantavat toimenpiteet eivät ole ristiriidassa vesivoiman tuoton tai tulvasäätelyn kanssa. Tällöin ne eivät ole ristiriidassa vesivoiman hegemonisen aseman kanssa joella (Kortelainen 1999).

Veden laadun heikkeneminen koetaan erinäisin tavoin haastateltaville ja karttakyselyyn vastanneille. Karttakyselyn vastaaja ottaa esimerkkinä sinilevän: ”*Sinileväongelmia, mikä estää virkistyskäyttöä uimisen osalta kesäisin*” (Mapita Oy 2016:16). Luvussa 2.2.3 Simon ja Hannan havainnot veden laadun huonontumisesta ja sen vaikutuksesta ympäristön muuttuminen toistuvat muuallakin Iijoella: karujen ja hiekkaisten rantojen katoaminen ja kaislikoituminen, veden värin vaihtuminen ja kirkkauden häviäminen, kivien limoittuminen, näkyvä humus ja kalojen makuvirheet ovat heille merkkejä huonosta veden laadusta.

Jokisuulla asuvan Villen haastattelussa hän kuvaa hänen elinaikanaan tapahtunutta muutosta veden laadussa:

”Muistan sillon pikkupoikana ku ongittiin salakoita lohikellarin laiturin päästä niin, sehän tommoseen puoleen metriin – seittemäänkymmeneen senttiin näki ku se salakka tuli syömään sitä koukkua. (T:joo). Ja piti jännittää et millon nykäsee. Mut ei nyt sielä tuolla se vesi on niin tämmöstä ruskiaa ja ei siellä nää ku kakskytä senttiä. Joo. Sen tiejän tuota,... Nyt oli tuossa just pari viikkoa, viikko sitten niin käytiin mökillä oli merivesi miinus 55 senttiä. Siis tosi alhaalla. Ne rannat oli tosi paljaana. Sit mä sitten käveleskelin ja kulujeskelin siellä nii siel on semmonen viissenttinen, semmonen humuslieju niillä rannoilla. Ne hietikot alakaa olla kaikki entisiä. (T:joo). Se on sillä tavalla. Ei semmosia, semmosia sanotaanko auringonottohietikoita, semmosia dyyniämiä, niit ei, ne häviää kertakaikkiaan.”

Veden laadun huonontumisessa ja sen lieveilmiöissä uhkaa joen perustavanlaatuista toimintaa: virtausta (Krause 2016). ”*Ruoppaus, jotta virtaava vesi säilyisi.*” kirjoitti yksi vastaaja paikkatietokyselyyn (Mapita Oy 2016).

Muutos veden laadussa tarkoittaa myös muutosta vesistöalueen käytössä (Ingold 2000). Karttakyselyn vastaaja ei pääse tutusta järvestä uimaan, koska rehevöitynyt ranta kasvaa kaislikkoa. (Rantala 2016:16) Simo ja Hanna eivät syö enää mateita järvestään makuvirheiden vuoksi ja vuokramökkejä on vaikeampi saada vuokralle likaisen järven rannalla. Ympäristön pilaantuminen ei koske vain materiaalista maailmaa, vaan vaikuttaa myös muihin elämän osa-alueisiin (Blaikie and Brookfield 2015), kuten elinkeinoon tai

ruokailutottumuksiin; vesistöalue rehevöitymisellään muokkaa ihmisten toimintaa (Krause 2010).

Syyt veden laadun heikkenemiselle ovat moninaiset. Luonnonhuuhtouma, eli ihmistoiminnan ulkopuoliset vesistöihin valuvat typpi, fosfori ja kiintoaines, on isompaa Iijoella ihmistoiminnan aiheuttamiin hajakuormitukseen (maa- ja metsätalous, haja-asutus, asuinalueet ja muut rakennetut alueet) sekä pistekuormitukseen (teollisuus ja kaivokset, jätevedenpuhdistamot, turvetuotanto sekä kalankasvatus) verrattuna (Torvinen and Laine 2016b:90). Piste- ja hajakuormitus kuitenkin usein puskevat vesistön kuormituksen vesistön kantokyvyn yli, mikä johtaa veden laadun huonontumiseen. Vesistöalueen jokiin kohdistuu kuormituspaineita etenkin metsätaloudesta, maataloudesta, turvetuotannon pistekuormituksesta ja haja-asutuksesta (jokialueella 5 500 asumusta ei kuulu kunnalliseen viemäriverkostoon) (Torvinen and Laine 2016a:153).

Kaislikoitumisen ja liettymisen takana olevat syyt eivät ole ainoastaan nykyiset päästöt: veden laadun heikkeneminen on pitkäaikaisempi prosessi. Kuormitus vesistöön oli voimakasta 1950-luvulta lähtien, kun metsä- ja suo-ojituksia tehtiin Pohjois-Pohjanmaalla eniten koko maassa: vuoteen 1986 mennessä Pohjois-Pohjanmaalla oli kaivettu 208 363 kilometriä pelkästään metsäojia (Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus 2014c). Ympäristölainsäädännön ollessa löysempi maatalouden ja turvetuotannon kuormitukset olivat myös isompia. Syyt veden laadun huononemiselle ovat olleet poliittisia, metsä- ja maatalouden tukemisesta johtuvia (Johnston 1997). Yli-Iin sillalla kokonaisfosforin määrä 26.4.1976 oli 670 µg/l, fosforin 67 µg/l; 23.3.2017 samat luvut olivat 350 µg/l ja 12 µg/l (Ympäristöhallinto 2017). Poussunjärvellä kalankasvatuslaitosten ympäristönlupien ollessa leppäisiä runsas pistekuormitus on johtanut järven sisäiseen kuormitukseen, vaikka kasvatuksesta johtuvat kuormitukset on vähentynyt runsaasti (kts. luku 2.2.3). Eräs neuvottelukunnan kokoukseen osallistunut vesistöasiantuntija tokaisi veden laatuun liittyen Taivalkosken kokouksessa: ”Nyt korjataan virheitä kolmenkymmenen vuoden takaa.”.

Ympäristö ja ihmistoiminta ei alueella ole yhdenmukaista, joten veden laadun muutokset eivät ole myöskään yhdenmukaisia Iijoella. Jos vesistön lähellä on suurta pistekuormitusta aiheuttava päästökohde, kuten tehdas tai Poussun tapauksessa kalankasvattamo, on kuormitus vesistöön isompi ja silloin myös veden ekologisen tilan

huonontuminen. Valuma-alue on kuitenkin yhteydessä virtaavan veden kautta: yläjuoksun tapahtumat vaikuttavat myös alajuoksulle. Pistokuormitus yhdestä turvepellosta ei jää vain alueelle, vaan osa siitä valuu vesistöjä pitkin kohti terminaalialuetta, Iijoen jokisuuta. Virta kuljettaa mukanaan humuksen ja ravinteiden lisäksi maa-ainesta, joka kasautuu hitaiden virtauspaikkojen kohdille, muokaten jopipohjaa. Yli-Iin vanhassa uomassa kasvaa joesta hiekkasaari, joka on alkanut pusikoitua. Yli-Iin työpajassa paikallinen asukas muistaa soutaneensa saarelle lapsuudessaan, mutta nyt saari on kasvanut valtavasti. Jokisuulla Villen mökkisaaren rantakalliot ja hiekkasärkät rehevöittäneet kasvit ja eliöt ovat voineet saada fosforinsa aina Kuusamosta saakka.

Kuten luvussa 2.2.3 osoitin, veden laadun huonontuminen aiheuttaa tuskaa, pelkoa ja huolta tulevasta, sekä vaivaa (Perreault 2018; Turley 2019). Tämän luvun ja luvun 2.2.3 lainaukseni osoittavat, kuinka heikkenevä veden laatu koetaan henkisenä ja tunteellisenä stressinä, huolena ja kehollisina kokemuksina, kuten kalan maussa, veden ulkonäössä ja tekstuurissa (mt.) Huono veden laatu vaikuttaa myös toimintaan joella ja siihen kohdistuviin toimenpiteisiin (Ingold 2005). Veden laadun lieveilmiöt uhkaavat joen perusolemusta kirkkauden ja virtauksen katoamisena (Krause 2010), mitä vastaan täytyy tehdä töitä (Bear 2015). Veden laadun hidas heikentyminen näyttäytyy *hitaana väkivaltana* (slow violence), johon valuma-alueen asukkaat ovat hitaasti totuttautuneet ja joka harvoin vaatii valtiollista väliintuloa (Nixon 2011).

Tässä luvussa ja luvussa 2.2 antamani Poussunjärven esimerkit osoittavat, kuinka valuma-alueen asukkaat haluavat osoittaa huoltaan veden laadusta. Tämän he tekevät osoittamalla havaittavia asioita: veden väriä, limoittumista, kaislikoitumista ja kalojen makuvirheitä. Niissä ei vedota veden laadun määritelmiin, hajakuormitukseen, humuspitoisuuksiin tai sisäiseen kiertoon. Esimerkiksi luvussa 2.2.3 kerron, kuinka Simo ja kalastuskunta on yrittänyt vuosia osoittaa huolta laadun huonontumisesta, mutta vasta asiantuntijoiden (yliopistotutkimuksen) myötä heillä on ollut sisäisen kierron tiedon kategoria, johon vedota. Sisäinen kuormitus toimii eräänlaisena *aktorina* (actant), joka vaikuttaa ympäristöön yllättävin tavoin (Latour 2004:75). Tieto veden laadusta tulee huomioiduksi, kun siihen voidaan vedota oikealla tavalla. Vesistövision karttakyselyssä tähän pyrittiin vastaamaan konkretisoimalla veden laadun ongelmia: karttakyselyn fasilitoija pyysi työpajalaisia kuvaamaan miten eri tavoin huono veden laatu näkyy joella.

Veden laadun narratiivit kenttätöni aikana rakentuivat veden sosiaalisen ulottuvuuden ja vastuiden ympärille: joen vesi ja sen laatu on luonnollista, mutta sosiaaliset rakenteet ja suhteet täytyy nähdä ymmärtääkseen veden laadun ja määrän ongelmia (Swyngedouw 1999). Kuten olen kuvannut, veden laatua heikentävät tekijät ovat moninaiset, maantieteellisesti laajalla ja hallinnollisesti pirstaleiset. Haastatteluissa vesistövisiosta toivottiin parannusta ja koordinaatiota veden laadun kysymyksiin. Maisemassa ja ympäristössä tapahtuneet muutokset, kuten rantojen pusikoituminen, sidotaan kokemuksiin veden laadusta. Maisemapatojen kasvusto yhdistyy narratiiveissa joen huonontumiseen ja vastuun kantamiseen: PVO, joka vastaa ja hallitsee joen virtausta (vrt. luku 3.3) ei hoida vastuutaan joesta antaessaan patovallien olla kuivia ja niiden pusikoitua. Neuvottelukunnan jäsen eritteli, kuinka kunnallinen viemäröinti, metsäojitukset, turvetuotanto ja muita hajakuormituksen lähteitä voitaisiin mahdollisesti saada koordinaation alle: visioprosessissa mahdollisesti voitaisiin selvittää, mitkä kaikki tekijät aiheuttavat veden laadun heikkenemistä. Paikallisissa työpajoissa veden laadun heikosta tilasta yritettiin tähdentää visiotyöryhmälle: käsityksiä veden laadun huonontumisesta yritettiin laajentaa ekologisen tilan käsityksen lisäksi huonon laadun seurauksiin, kuten liettyneisiin ja kaislikoiden täyttämiin rantoihin (Latour 2004). Paikallisissa työryhmissä fasilitoijat toistivat useasti, että karttatyökalulla voidaan kerätä asukkaiden *kokemuksia* veden laadusta, sillä tutkimusdata näyttää veden laadun parantuneen joella viimeisten vuosikymmenten aikana (Torvinen and Laine 2016b) – asukkaat esittivät tarvetta arvioida uudestaan veden laadun tiedon kategorioita.

Antropologi Anna Willow on tutkinut ohiolaisten keskiluokkaisten ihmisten reaktioita heidän ympäristönsä pilaantumiseen *vesisärötyksellä* (fracking) tuotetun liuskeöljyn ja kaasun takia käyttäen apunaan maiseman teoreettista viitekehystä. Liuskeöljynkaivojen hallinnan ja sijoittelun monopoli valtiotasolla aiheutti *haavoittuvuuden* (vulnerability) tunteen paikallisille asukkaille ja aktivisteille. Liuskeöljykaivoja on ilmestynyt ilman heidän suostumustaan heidän pihapiireihinsä, uhaten heidän terveyttään ja päätäntävaltaa. Ympäristön pilaantuminen haastaa käsityksiä tulevaisuudesta luomalla epävarmuutta (vrt. kappale 2.2, Willow 2014:250). Veden laadun huononeminen kyseenalaista maisemat, jotka ennen tuottivat käsityksiä elinkeinoista, turvallisuudesta ja virkistyksestä. Ne tulevat haastetuksi, kun samea vesi ja katoavat rannat muuttavat maisemia ja tulkintoja niistä: tilalla on monesti vaikutusvallan riiston, haavoittuvuuden ja epävarmuuden maisema (mt.).

Willow käyttää Anthony Giddensin termiä *ontologinen varmuus* (ontological security) selittämään tätä dynamiikkaa:

“An ontologically secure individual can be confident in the “the continuity of their self-identity and in the constancy of the surrounding social and material environments of action” and trust that the persons and things they encounter are essentially reliable” (Willow 2014: 249, lainaten Giddens 1990:92).

Epävarmuus ja pessimismi tulevasta kuuluu esimerkiksi Villen vastauksessa tulevaisuudesta:

Tapio: ”Tota, miltä niinku Iijoen tulevaisuus näyttää sulle?”

Ville: ”Jaa-a. No tuota kyl tässä nyt tämän visiohankkeenkin suhteen pikkusen on semmonen pessimismi vallallaan että. Ei tähän oo hirveen helppo saaha mitään parannusta tähän tilanteeseen. Siin on niin monia intressiryhmiä ja taloudellisia intressejä monilla että. No ois nyt se että, ei nyt ainakaan huonompaan olla menossa enää.”

3.6 Luvun lopuksi

Kuten olen luvussa osoittanut, Iijoen valuma-alue on sen asukkaiden asumaa maisemaa (Ingold 2000) Joki on vapaa-ajan toiminnan, elinkeinon, kulkemisen ja elämän rytmittämisen maisema, jonka erinäiset vuorokaudelliset, viikoittaiset ja kausittaiset rytmit ovat vuorovaikutuksessa paikallisten toimijoiden kanssa (Krause 2010). Vesivoiman tuotanto valtaapitävässä roolissa (Kortelainen 1999) markkinasähkön tuottajana sitoo joen käytön ja paikallisten kokemukset kapitalistiseen tuotantolinjaan (Tsing 2015).

Tämän lisäksi asumisen yhteydessä erinäiset ympäristönmuutokset ovat nähtävissä valuma-alueella. Eri temporaaliset muutokset muuttavat jokea, muuttaen samalla käsitystä sen maisemasta (Cloke and Jones 2001). Erittelin, kuinka veden laadun muutos aiheuttaa epävarmuutta ja haittaa (Willow 2014), ja nostaa kysymyksiä joen vastuista ja sosiaalisista suhteista valuma-alueilla (Swyngedouw 1999; Turley 2019).

Kuten osoitan tässä luvussa, joki merkitsee asumisen ja toiminnan paikkana, mutta tätä merkitystä ei osata tulkita muotoon, joka olisi helposti luettavissa vesistövisiossa.

Antropologisella tutkimuksella on pitkät perinteet maiseman, kuulumisen ja paikan tunteen kuvaamisesta (mm. Ingold 2000; Basso and Feld 1996; Stewart and Strathern 2003). Näiden fenomenologisten käsitysten tulkkaaminen vesistövision kaltaiseen ympäristöhallintaprosessiin voi olla vaikeaa, kuten tämä luku osoittaa.

Tähän mennessä olen esitellyt fenomenologisesti vesistövision kannalta olennaisia narratiiveja, joen käyttötapoja ja valuma-alueen muutosta. Seuraavassa luvussa avaan vesistövision prosessia ja kuinka näistä neuvotellaan poliittisesti.

4 Vesistövisio: valuma-alueen hallintaa ja neuvottelua

Tässä luvussa tarkastelen poliittisen ekologian kautta vesistövisiota poliittisena prosessina. Luvussa yhdistän fenomenologisen lähestymistavan tietoa analyysiini vesistövisiosta. Käyn lyhyesti läpi Iijoen otvan ja vesistövision rakennetta ja niiden muodostamisprosessia havainnollistaakseni, kuinka hanke itsessään on valtarakenteiden muodostama ja poliittinen. Osoitan, kuinka aikaisemmissa luvuissa esittelemäni Iijoen moninaiset arvot, merkitykset ja käyttö ovat visioprosessissa ja neuvottelun kohteina ja kuinka intressiryhmien ja niiden jäsenten Iijokeen kohdistamat arvot, tunteet ja merkitykset vaikuttavat vesistövision muodostamiseen.

Käytän luvussa hyödykseni hydrososiaalisen territorion käsitettä analysoimaan vesistövisioproessia valuma-alueen hallinnan ja muodostamisen hankkeena (Boelens et al. 2016). Kuten luvussa 1.4.3 avaan, ei vesistövisiota voida nähdä insinöörimäisenä epäpoliittisten ongelmien selvitystyökaluna, jolla ratkaistaan asianomaisten ongelmat jokilaaksossa. Valuma-alueen muodostaminen itsessään on poliittinen toimi, jossa biofysikaaliseen luontoon kirjatut syvälle kiinnittyneet arvot ja poliittiset merkitykset uusiutuvat tai tulevat haastetuksi (mt.: 6). Siihen osallistuvan hydrososiaalisen verkoston, jonkalaisena vesistövision ympärillä toimivia ryhmiä voidaan pitää, valinnat valuma-alueen ja hankkeen skaalan rajauksesta vaikuttavat resurssien, nautintaoikeuksien ja velvollisuuksien uudelleenjakoon Iijoen alueella (mt.).

Näistä syistä Iijoen vesistövision muodostamisen tarkastelu on mielekästä – aloitan käymällä läpi sen rakennetta, toimijoita ja peruseriaatteita. Sen jälkeen osoitan, kuinka sen muodostaminen itsessään rajaa Iijoen aluetta maantieteellisesti ja intressiryhmien visioprosessiin osallistumisen kannalta. Lopetan luvun osoittamalla Raasakan uoman

esimerkin kautta, kuinka vesistövision poliittiseen prosessiin vaikuttavat jokeen liitettävät tunteet, arvot ja käsitykset joen olemuksesta.

4.1 Ijoen vesistövision rakenne, toimijat ja toiminta

Ijoen otvaa hallinnoi Pohjois-Pohjanmaan liitto, Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliitto. PP-liitto haki Euroopan aluekehitysrahastolta (EAKR/EU-EAKR) otvaan ja vesistövisioon rahoitusta Maa- ja metsätalousministeriön (mmm) johdolla käytyjen keskustelujen jälkeen Iijoella tehtävästä vesistövisiopilotista 26.8.2014 (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015). Syitä vesistövisiohankkeen pilotointiin alueella perusteltiin hanketta varten laaditun esiselvityksen alkusanoissa:

”Iijoki on osittain rakennettu suurjoki ja laajin vesistöalue Pohjois-Pohjanmaalla. Iijoella on jo nykytilassaan useita käyttömerkityksiä ja arvoja, mutta nähdään että Iijoessa olisi potentiaalia nykyistä enempään ja että määrätietoisesti kehitettynä joki voisi tukea alueen kehitystä nykyistä paremmin. Kuitenkin käytännössä laajan osittain rakennetun vesistön merkittävät kehitysaskeleet ovat vaikeita ilman yhteistä näkemystä kehityssuunnista. Tämän takia on esitetty ajatus uudeltaisesta toimintamallista, jossa haettaisiin yhteinen visio vesistön tulevaisuudesta ja osapuolten sitoutuminen siihen. Iijoella, jossa jokeen kohdistuvat käyttöoikeudet jakautuvat monelle taholle ja jossa joen käytöstä on kiistelty pitkään, tällaisen yhteisen näkemyksen tarve on suuri.” (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015:4)

Alkusanoista voidaan lukea halua saada joesta enemmän kapitalistista pääomaa (Castree 2008: 150), mutta myös tarve suuremmalle ymmärrykselle osittain rakennetun joen ja sen seurausten, vastuiden ja hallintaoikeuksien ymmärtämisestä ja kehittämistä (Latour 2004). Joen tilanne esitetään riittaisena, johon uudenlainen kokeileva prosessimalli (mt.) voisi auttaa.

EAKR-rahoituksen lisäksi hankkeeseen sitoutuivat ja lähtivät rahoittajiksi alueen kunnat Ii, Oulu, Pudasjärvi, Taivalkoski ja Kuusamo, PP-liitto, sekä PVO ja Luonnonvarakeskus. Rahoittajat muodostivat myös otvan ja vesistövision ohjausryhmän, joka hallinnoi ja

vastaa hankkeen rahoituksesta ja vahvistaa neuvottelukunnan ratkaisut. Luvussa 1.1.3 esittelen Ijoen otvan ja vesistövision rakennetta ja toimintaa lyhyesti.

Vesistövision fasilitoi Akordi Oy:n, Pöyry Finland Oy:n ja Mapita Oy:n konsortio, joka valittiin vision esiselvityksen jälkeisessä kilpailutuksessa. Konsortio rakensi visiota ”— *monenvälisen neuvottelevan yhteistyön ja laajan osallisuuden periaatteille.*” (Laakkonen, Reinikainen ja Peltonen 2018), käyttäen hyväkseen ympäristösovittelun periaatteita. Fasilitojien kutsuma vesistövision neuvottelukunta toimi ”*visioprosessin kokoavana päätöksentekoaareenana*” (Ijoen otva 2016a:3)*. Neuvottelukunta pyrki tuomaan yhteen mahdollisimman moninaisesti eri Ijoen vesistön intressiryhmiä keskustelemaan ja päättämään alueen erinäisistä kehittämistarpeista. Sillä oli myös hyväksymisvalta visiotyön linjauksista ja toimenpiteistä. Neuvottelukunnan jäsenistö koostui erinäisistä alueen intressiryhmistä. Jäsenet edustivat muun muassa paikallisten rahoittajaosapuolien lisäksi harrastekalastuksen, kalatalouden, porotalouden, maatalouden, metsätalouden, elinkeinoelämän, ympäristönhallinnan, vesitalouden ja paikallisen väestön ja kulttuurin toimijoita alueella. Neuvottelukunta koostui siis osittain valtiollisten instituutioiden ja virastojen asiantuntijoista (LUKE, SYKE), osittain etujärjestöjen jäsenistä (MTK, Vapo Oy) ja osittain paikallisten elinkeinojen, yhteisöjen ja harrasteiden järjestöistä (Iin kylien neuvottelukunta). Liitteessä 1 listaan neuvottelukunnan intressiryhmät sen toisessa kokouksessa syyskuussa 2016. Neuvottelukunnan jäsenistö muuttui visioprosessin aikana osan intressiryhmistä jättäytyessä pois hankkeesta, ja osa pyydetyistä intressiryhmistä ei lähtenyt visioprosessiin mukaan. Palaan tähän alaluvussa 4.2.

Vesistövision rakenne ja keskittyminen Ijoen valuma-alueeseen on itsessään hydrososiaalisen territorion muodostamista: kysymykset siitä, kuka (mmm, PP-liitto) muodostaa mistä syistä (valuma-alueen ”konfliktien ratkaisu”, kansallinen pilotointi), minkämuotoisten strategioiden kanssa (ympäristösovitteluun perustuva vesistövisio) hankkeen minkämuotoisella valuma-alueella ovat aiheutta tutkittaessa tärkeitä (Boelens et al. 2016:3; Baviskar 2007). ”Ijoen yhteinen visio” on itsessään narratiivi, jota liikkeellepanijat haluavat tuottaa valuma-alueesta (Massey 2008). Vaikka Iijoki ulottuu valtakunnallisen valuma-aluejaon mukaan maakunnan ulkopuolelle (Suomen ympäristökeskus 2019), otvan hallinnoijaksi lähti PP-liitto ja rahoittajaksi ja osallistujiksi ainoastaan kuntia ja kaupunkeja Pohjois-Pohjanmaan maakunnasta. Vaikka visio pyrkii ottamaan huomioon myös sivuvirrat visiotyössä, eivät esimerkiksi Posion, Ranuan tai Suomussalmen kunnat olleet mukana visiostyössä. Syyt rajaamisen voivat olla

käytännöllisyydessä, rahoituskysymyksissä tai vesistön helpommassa *luettavuudessa* (vrt. Scott 1998) , mutta niillä on joka tapauksessa poliittisia seurauksia. Seuraavaksi siirryn kuvaamaan visioprosessin prosessimallia ja toimintaa tiedonkeruuvaiheen ja kenttätöni aikana.

4.1.1 Ympäristösovittelu: vesistövision fasilitoijat

Vesistövision prosessimalli perustuu *ympäristösovittelun* (environmental collaboration and conflict resolution) periaatteille. Fasilitoijana toimiva Akordi Oy toteuttaa vesistövisiota neuvottelevana intressien yhteensovittamismenettelynä. Yrityksellä on akateemista ja ammatillista taustaa ympäristökonflikteista ja intressisovittelusta. Akordi Oy:n lähestymistapa perustuu Consensus Building Instituten (CBI) ja sen perustajan Lawrence Susskindin teorioihin sovitteluprosessista (Susskind 2014). Intressien yhteensovittamisessa kaikki tilanteeseen liittyvät ryhmät pitää löytää, ja heidän intressinsä ongelmaan pitää kartoittaa tarkasti. Yhteisymmärrykseen voidaan pyrkiä vain niin, että omien tarpeiden lisäksi myös muiden tarpeet pyritään sovittelussa toteuttamaan (mt.). Akordin mukaan vesistövisiossa ”*yhteensovittamisen haasteita lähestyttiin osapuolten välisen neuvottelun näkökulmasta tarkoituksena keskinäisen ymmärryksen ja kunnioitusta tukevan neuvottelutavan avulla lisätä osapuolten välistä luottamusta.*” (Akordi 2018) Käsityksessä asianomaisista osapuolista ympäristönhallintaa lähestytään neoliberalistisesti omia etuja ajavien eturyhmien sopimusprosessina, jossa valtiolla on tasavertainen tai vähäinen rooli, piilottaen valtion instituutioiden sääntelevän roolin tai muodostaen sen rinnalle toisia (Castree 2008: 142).

Pöyry Finland Oy (nyk. osa AFRY:tä) on kansainvälinen suunnittelu- ja konsultointiyhtiö, mikä oli osavastuussa vesistövision prosessista. Vesistövisioon osallistuneet Pöyryn työntekijät olivat laatimassa hankkeen esiselvitystä yhdessä LUKEn kanssa. Heillä on myös tutkimustausta ja julkaisuja Iijoen ympäristökonflikteista ja vesistönhallinnasta alueelta: esimerkiksi vision fasilitoinnissa mukana ollut Timo Pekka Karjalainen on tutkinut Iijoella ympäristövaikutusarviointien tekemistä osa ympäristökonfliktien sovittelua (Karjalainen ja Järvikoski 2010).

Mapita Oy (nyk. Maptionnaire) on kehittänyt karttasovellus Maptionnairen, jota käytetään tiedonkeruuvaiheen asukaskyselyn toteutuksessa. Kaupunkisuunnittelun tutkijoista ja ammattilaisista koostuva yritys on kehittänyt Maptionnairen paikallisten

asukkaiden aktivoimiseen ja suoran palautteen keräämiseen alueellisesti (Maptionnaire 2020). Mapitalla ja Akordilla on historiaa yhteisistä kaupunkisuunnitteluprojekteista.

4.1.2 Vesistövision prosessimalli

Konsortion rakentama visioprosessi perustui ymmärrykseen vision lähtötilanteesta ja sidosryhmien näkemyksistä ja tavoitteista (Akordi 2018). Esiselvityksen jälkeen fasilitointiryhmä haastatteli kahdenvälisesti ja luottamuksellisesti jokaista neuvottelukunnan intressiryhmää ja muita olennaisia toimijoita joella heidän ”lähtökohdistaan, sitoutumisen tasostaan ja varauksista osallistumiselle.” (Akordi 2018)

Neuvottelukunnan työskentely rakentui aktiivisesti fasilitoidulle keskustelulle; fasilitaattorit toimivat puolueettomina keskustelun viejinä, joiden tehtävänä on mahdollistaa kaikkien intressiryhmien ”tasapuolinen kohtelu ja pelisääntöjen noudattaminen” (Iijoen otva 2016a). Näin pyrittiin mahdollistamaan elävä keskustelu eri osapuolten välillä.

Neuvottelukunnan ja sitä kautta vision päätöksentekostapa toimi konsensusperiaatteella. Konsensusperiaate on summattu muun muassa *Vision toimintaperiaatteet ja pelisäännöt* -asiakirjaan:

”Visiohankkeen päätöksenteossa pyritään yksimielisiin päätöksiin. Neuvottelukunnan työskentelyssä ei voida turvautua enemmistö- ja äänestyspäätöksiin nakertamatta prosessin ja toimijoiden välistä luottamusta.

Konsensus visiotyössä ei tarkoita sitä, että kaikkien tarvitsee olla yhtä mieltä tietyistä ratkaisusta. Konsensus tarkoittaa, että kaikki voivat elää ehdotetun ratkaisun kanssa. Konsensuksen saavuttaminen edellyttää, että jokainen osapuoli kokee, että heidän näkemyksiään arvostetaan ja että heidän näkemyksensä on kuultu ja ymmärretty (kts. Kunnioittava käyttäytyminen).” (Iijoen otva 2016a:5–6)*

Äänestykset tehtiin nk. ”liikennevalomallilla”: äänestäjällä oli mahdollisuus näyttää vihreää, keltaista tai punaista lappua. Vihreä lappu tarkoitti tyytyväisyyttä ratkaisuun, keltainen tyytymistä siihen tietyin varauksin. Punaisen lapun noustessa äänestäjä ei ollut tyytyväinen ratkaisuun, mikä merkitsi, että äänestettävästä asiasta ei ollut päästy yhteisymmärrykseen ja konsensusta ei ollut saavutettu (mt.).

Alaluku osoittaa, kuinka fasilitoijat rakensivat visiosta valitsemiensa prosessikäytäntöjen kautta hanketta, jonka taakse jokainen neuvottelukunnan intressiryhmä piti asettua. Käsitys valuma-alueesta erinäisinä intressiryhmien, tai Castreen termillä sidosryhmien (stakeholder), neuvotteluareenana, jossa tavoitteena visiolle on löytää stabiili suhde näitten sosiaalisten toimijoiden ja luonnon välille (Castree 2008: 148). Seuraavaksi käyn läpi, kuinka vesistövisiolla ja toimintamalleilla oli poliittisia vaikutuksia valuma-alueelle ja sen toimijoiden valtasuhteisiin.

4.2   Limittäiset prosessit: poliittisuus vesistövisiossa

Kuten luvussa 2.2 totean, on Iijoella ollut eriasteisia ympäristökonflikteja vuosikymmeniä. Aiemmin tässä luvussa totean, kuinka vesistövision muodostamisella pyrittiin tunnistamaan ja löytämään ratkaisuja valuma-aluetta koskeviin konflikteihin. Otvan ja vesistövision muodostamisen aikoihin keskeisimpiä kiistoja Iijoella olivat Pohjolan voiman vuonna 2007 käynnistämä Kollaja-hanke ja jokialueen kalatalousvelvoitteet ja niiden muutos (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015). Samanaikaisesti oli sekä Kollaja-hankkeelle että kalatalousvelvoitteiden muutokselle käynnissä omat prosessinsa eri toimielimissä.

Kollajan altaan rakentaminen oli kansallisesti merkittävä hanke, sillä hankkeen läpiviemisen takia olisi täytynyt avata 1980-luvulla Iijoen jäljellä olleita koskiosuuksien suojelemista varten laadittu koskiensuojelulaki. Maaliskuussa 2015 Pudasjärven kaupunginvaltuusto otti myöntävästi kantaa Kollajan puolesta tiukassa äänestyksessä, joka laittoi paineen ja odotuksen Juha Sipilän hallitukselle allashankkeen päättämisestä. Pudasjärven kunta ja Oulun kaupunki eivät sitoutuneet visiotyöhön ennen esiselvityksen valmistumista Kollajaan liittyvien konfliktien takia (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015:4). Syyskuussa 2016, muutama viikko vesistövision neuvottelukunnan toisen kokouksen jälkeen, hallitus päätti olla tukematta Kollaja-hanketta (Akimo 2016). Tämä avasi fasilitoijien ja neuvottelukunnan jäsenten mukaan vesistövision työskentelyä paljon, kun jonkinlainen pysyvä ratkaisu tilanteeseen oli löydetty.

Kalatalousvelvoitteiden muuttamisen kysymys syntyi, kun vuonna 2014 LUKE (silloinen Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos RKTL) julkaisi raporttinsa rakennettujen jokien kalatalousvelvoitteesta (Marttila et al. 2014). Raportissa arvioitiin uudestaan Pohjois-Suomen jokien, kuten Kemi-, Ii, ja Oulunjoen vesivoimayhtiöiden korvausvelvoitteita

paikallisille toimijoille. Raportissa todettiin, että velvoitteet ovat 2–5 kertaa liian pienet suhteessa menetyksiin esimerkiksi Iijoella (mt.). Raportin perusteella Lapin ELY-keskukselta kalatalousviranomaisena odotettiin velvoitteiden noston hakemista vuoden 2017 aikana Iijoella ja muualla Pohjois-Suomessa. Kuten esittelyssä totean, oli Ijoen otvan jäsenistö valmistelemassa samanaikaisesti loppuvuodesta 2016 ja alkuvuodesta 2017 kärkirahahankehakemusta maa- ja metsätalousministeriöön muun muassa Raasakan kalatien rakentamiseksi.

Iijoella velvoitteiden ”päivittäminen” tarkoitti osan haastateltavien mielestä PVO:n rahallisen velvoitteen nostamista, eli todennäköisesti kalateiden rakentamista Ijoen viiteen voimalaitokseen ja tarpeellisen houkuteveden turvaamista. Esimerkiksi Kaisa ja Konsta pitivät vallitsevaa alimitoitettujen kalatalousvelvoitteiden tilannetta lainvastaisena. Vesistövision päällekkäisyys on heidän pitkittänyt kalatalousvelvoitteiden muutoshakemusta:

Tapio: ”Mikä on Ijoen niin ku tavallaan se, että saatais vaelluskala takasin, niin mitä siin pitäis tehä nyt toimenpiteenä tässä nyt tällä hetkellä?”

Kaisa: ”No ihan ensimmäinen joka pitäis laittaa tänään eteenpäin, on ilman muuta tää velvoitemuutos. Kaikki muu on ajan tappamista. Millään muulla ei oo merkitystä.”

Konsta: ”Kyllä.”

Tapio: ”Velvoitemuutos, okei.”

Kaisa: ”Ja tämä koko vesistövisiohan tuota itse asiassa niin ajantappomeininki tämän asian ratkaisemiseen.”

Kaisa ja Artun mielestä tämä hyödyttää etenkin PVO:ta, joka ei joudu velvoitemuutoksen johtamiin lisäkustannuksiin. Kärkihankerahoituksen hakeminen yhdessä metsähallituksen, alueen kuntien ja mmm:n kanssa oli Kaisan mielestä tulonsiirtoa voimayhtiölle: hänen mielestään ”käyttäjä tai saastuttaja maksaa” -periaate olisi oikeudenmukaisempi. PVO:n mielestä kahden prosessin limittäisyys oli ongelmallista ja siksi vesistövisioon kannattaisi panostaa. Vesi-yhtiö painottaa, että sillä on ollut kaksi velvoitetta Iijoelle: istutusvelvoite ja korvausvelvoite, joista jälkimmäinen on hoidettu kerralla rahallisesti jokiosuudet ostettaessa; kalateiden rakentaminen velvoitemuutoksen takia muistuttaa enemmän korvausvelvoitteita kuin istutusvelvoitetta. PVO on korostanut

neuvottelukunnan kokouksissa ja haastatteluissa, että se haluaa vapaaehtoisesti ja yhteistyössä kehittää vaelluskalojen paluuta Iijoele. Jos ELY-keskus hakisi velvoitemuutosta, joutuisi PVO toimimaan eri tavalla:

”Elikä se tarkoittaa sitä, että nykyvelvote hoidetaan, niin kun pitääkin, mut että kaikki tämä muu yhteistyö lakkaa. Koska ei me voija toisella käellä tehdä yhteistyötä ja samojen ihmisten tai tahojen kans sitte riidellä oikeuvessa, koska sillon keskitytään siihen. Ja se on minusta erittäin ikävä asia, koska tämä on nyt niin hyvällä ja positiivisella taholla menossa eteenpäin.”

Velvoitemuutos uudelleenjakaisi haastateltavien mukaan myös muita resursseja, oikeuksia ja velvollisuuksia valuma-alueella (Boelens et al. 2016): jos kalatiet rakennettaisiin, muuttaisi se istutusvelvoitteita ja asettaisi todennäköisesti kalastusrajoituksia alajuoksulle. Tämä huonontaisi Johanneksen ja Markuksen mukaan etenkin joen terminaalialueen ja voimaloiden alapuolisen alueen kalastajien saaliita ja elinkeinoja. Vaikka siis vaelluskalojen luonnonkierron palauttaminen on yhteisesti jaettu unelma jokialueella, ei sen ratkaisu ole insinöörimäisen epäpoliittinen, vaan valtasuhteita, resursseja ja velvollisuuksia jakava (mt.:2).

Vesistövision esiselvityksessä päädyttiin suosittelemaan Kollaja-hankkeen ja kalatiesuunnitelmien poisjättämistä eriävien mielipiteiden ja siitä seuraavien mahdollisten visioprosessista poisjääntien takia (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015:29). Pohjois-Pohjanmaan luonnonsuojelupiiri ry ja Iijoen suojeluyhdistys ry päätyivät ajamaan velvoitemuutosta ja siksi kieltäytyivät neuvottelukunnan jäsenyydestä. Kieltäytyminen mahdollisti järjestöille myös kritiikin mahdollisuuden: vesistövision konsensushakuisuus voisi paikallisessa luonnonsuojeluyhdistyksessä toimineen Kaisan mielestä johtaa tilanteeseen, jossa ympäristöjärjestöt joutuisivat seisomaan sellaisten päätösten takana, mitä he eivät kannata. Vesistövision prosessimuoto siis muodostui esteeksi osalle alueen toimijoista hankkeeseen lähtemiseen.

Kaisan mukaan luvun aiheiden poisjäänti teki vesistövisiosta täysin turhan: hänen mukaansa kiistakohdista on olemassa prosessinsa Kollajan kaatumisen jälkeen: 2015 oli valmistunut uusi valtioneuvoston hyväksymä vesienhoitosuunnitelma, joka määritteli toimijat ja vastuualueet (Torvinen and Laine 2016b). Luottamuksen rakentaminen toimijoiden välille on hienoa Kaisan mielestä, mutta olennaista oli hänen mukaansa kysyä mitä visiolla voidaan saavuttaa: visioprosessin lopputulos ei olisi lainvoimainen, joten

sen sitovuus olisi kyseenalainen. Vesistövisio on osaltaan myös kysymys oikeudesta määritellä kuka saa määritellä pelisäännöt:

“Territorial struggles, therefore, entwine battles over natural resources with struggles over meaning, norms, knowledge, decision-making authority, and discourses. For this reason, the struggles of local territorial collectives are about water and economic resources to sustain their livelihoods as much as they are about the discourses that support their claims to self-define their own water rules, nature values, territorial meanings and user identities.” (Boelens et al. 2016:12)

Kaisan mielestä ongelmallista visioprosessissa on neuvottelukunnan jäsenistö, läpikäytävät asiat ja konsensusperiaate: aiheeseen vihkiytymättömät ihmiset saavat neuvottelukunnassa päätösvaltaa vesienhoidosta, maankäyttökysymyksistä ja vastuualueista saman verran kuin aiheen asiantuntijat. Lisäksi neuvottelukunnan jäsenistöön kuuluu rahoittajakunnan toimijoita ja etujärjestöjä, jotka ajavat omaa etuaan – tästä huolimatta tavoitteena on konsensus:

”Ja, no nää vesistövisiot muodostetaan sillälailla, että, että tuota kerätään lauma maallikoita, joissa pidetään huoli siitä, että siellä on joku etujärjestö niin kun, joku voimayhtiö tai maakuntaliitto, jotka toimii siellä niin ku tämmösenä vallankäyttäjänä. Ja sitte siellä on, kourallinen jotain asiantuntijoita, jotka hiljennetään sillä, että kyllä tässä nyt haetaan yhteistyötä ja meidän täytyy nyt niin ku kaikkien puhaltaa yhteen hiileen”

Vision rakenne jakaa uudestaan mahdollisuuksia vaikuttaa, toimia ja käyttää valtaa Iijoen valuma-alueella: lainvoimaisten prosessien rinnalle luotu limittäinen hanke antaa uuden areenan määrittää joen tärkeimpiä kysymyksiä ja vastuualueita (Boelens et al. 2016). Jättäytymällä pois ympäristöjärjestöt eivät ole esittämässä arvojaan, joen merkityksiä ja diskurssejaan neuvottelukunnan työskentelyyn. Tiettyjen ongelmien jättäminen vision ulkopuolelle ei ole neutraali teko, vaan tiettyjä rakenteita tai resurssijakoja vahvistava: Kaisan kärkihankerahoituksen hakemisen kyseenalaistaminen ja PVO:n vastuun korostaminen on vesioikeuksien uudelleenpolitisointia ja valtarakenteiden haastamista (Joy et al. 2014; Schulz et al. 2017). Jokainen maankäyttöä, luonnonvaroja, vastuita tai oikeuksia määrittelevä prosessi on poliittinen, Iijoen vesistövisio mukaan lukien. Eri intressiryhmiä edustavat neuvottelukunnan jäsenet haluavat turvata ja edistää omia

tarpeitaan joella. Vesistövisiota muodostettaessa Iijoella joen eri käyttötarkoitukset, arvot tai ominaisuudet, neuvotellaan, painottuvat tai kuuluvat toisia enemmän. Valtiollisten prosessien rinnalla kulkeva vapaaehtoisuuteen perustuva ja konsensusperiaatteellinen hanke hyödytti osaa intressiryhmistä samalla kun se sulki ulkopuolelle toisia.

4.3 Vääntö vanhasta uomasta

Marraskuussa 2016 istuin alas yhden vesistövision fasilitoijan kanssa keskustelemaan visioprosessin etenemisestä ja seuraavassa kuussa pidettävästä kolmannesta neuvottelukunnan kokouksesta. Vaikka Kollaja-kysymys oli hiljennyt hallituksen päätöksen myötä, oli työtä riittänyt visiossa: syksyllä oli neuvoteltu valtion kärkihankehakemuksen sisällöstä ja se oli osoittautunut monimutkaiseksi ongelmaksi. Fasilitoija totesi, että etenkin Raasakan ”vanhan uoman kysymys” oli noussut neuvottelukapulaksi: Iin kunta ja paikalliset kalastuskunnat halusivat lisätä virtausta Raasakan vanhaan uomaan osana kärkihankeprojektia.

Kuten kerron tutkimuksessani, on Raasakan vanhan uoman yläpäässä on virtausta säättävä säännöstelypato, joka ohjaa suurimman osan joen virtauksesta ylävesialtaaseen (vrt. kuva 6 luvussa 3.3). Uomaan laskettava virtaus, joka on ajoittain vain $1,5 \text{ m}^3/\text{s}$, on eri tahojen, kuten Iin kunnan ja Iin kalastuskuntien neuvottelukunnan edustajien, alueella asuvien haastateltavien (Mapita Oy 2016), paikkatietokyselymerkintöjen ja Iin työpajaan osallistuneiden mielestä liian vähän, kyseenalaistaen vanhan uoman olemuksen jokena (vrt. luku 2.2). Haastateltavan Villen sanoin: ”*Nyt se on tollanen runsasvetinen ojahan vain on se semmonen, ettei se oikeestaan joki oo.*” Vähäinen vesi muun muassa laskee vedenkorkeutta tuoden esiin pusikoituneet kivikot ja maisemapadot (vrt. kuva 9), sekä hankaloittaa ja estää vaelluskalojen nousun vanhalle uomalle. Voimayhtiölle kaikki yli $1,5 \text{ m}^3/\text{s}$ säännöstelypadosta kulkeva virtaus maksaa, koska se on pois sähkön tuotannosta.

Tässä alaluvussa kuvaan, kuinka neuvottelu vanhan uoman toimenpiteistä muodostui kenttätöni aikana vesistövisiossa. Osoitan, kuinka erinäiset tulkinnat Iijoesta, siihen liittyvistä vastuista ja velvollisuuksista ja siihen liitetyt tunteet ja arvot vaikuttivat neuvottelukuntatyöskentelyyn ja vision päätöksentekoon.

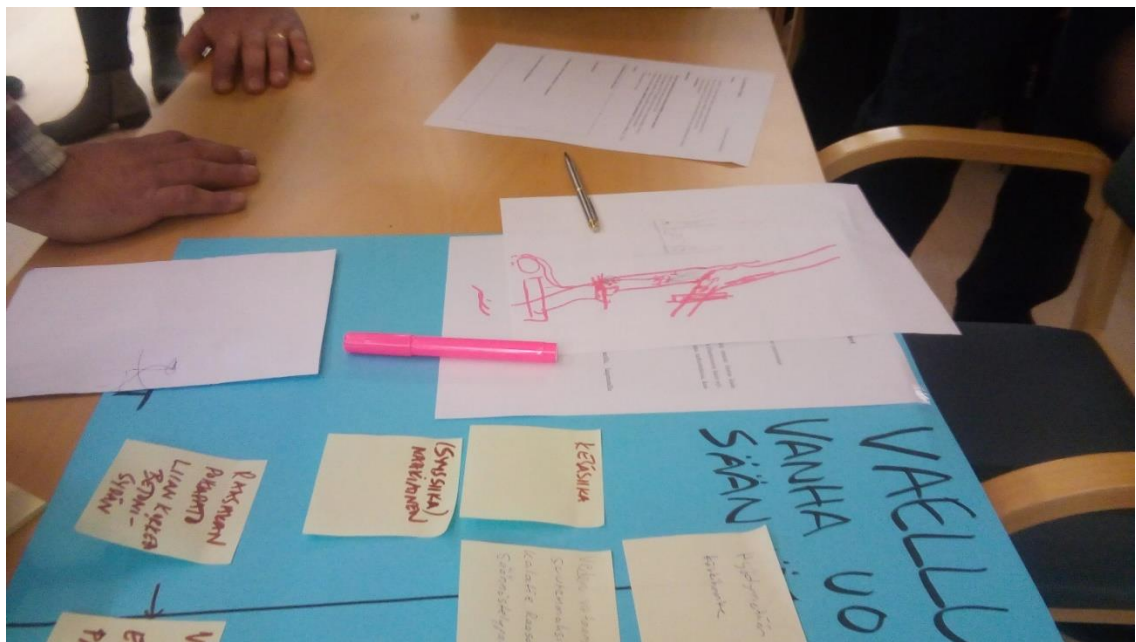
Kuva 9, maisemaa Raasakan vanhalta uomalta entiseltä lippopaikalta. Kuvan vasemmassa reunassa erottuu Raasakan säännöstelypato, keskellä maisemapato ja pusikoitunutta jokuomaa. Kuva: Tapio Kumpula

Raasakan vanhan uoman puolesta esitettiin toiveita vesistövision esiselvitystä varten tehdyssä yleisötilaisuudessa 6.5.2015: puheenvuoroja liian vähäisen veden ja kutemisa-alueiden kunnostamisen puolesta merkittiin esiselvitykseen. Vanhaan uomaan toivottiin sovellettavan *ympäristövirtaaman* käsitettä takaamaan tarvittava vesimäärä tiettyinä aikoina vanhaan uomaan tiettyjen lajien elinvoimaisuuden takaamiseksi (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2015:25). Esimerkiksi Ville toivoi visiotyöskentelyn tuovan olennaisen joen puuttuvan osa vanhaan uomaan: ” — *joku tommonen 15, jopa 20 kuutiota vettä niiku säännöllisesti siihen vanhaan uomaan, jollonka siitä tulis tietyllä tavalla joki taas.*”

Neuvottelukunnan toiseen kokoukseen tultaessa neuvottelukunnan jäsenille jaettuun kärkihankehakemusta koskevaan ehdotustiivistelmään oli osoitettu rahoitusta ”*Raasakan vanhan uoman kehittämisen jatkosuunnitteluun*” (Iijoen otva 2016b)*. Kokouspäivän päätyttyä osallistujien viettäessä iltaa eräs osallistuja perusteli haluaan parantaa vanhan uoman tilaa osana visiota. Hänelle olisi kestänyt, että hän olisi epäonnistunut, jos hän palaisi hankkeesta niin, että näyttämisenä olisi vain 200 000 euroa ”*jonkun suunnitteluun.*” Vettä uomaan pitäisi saada, jotta se voisi taas elää hyvin. Tärkeintä ei

olisi vaelluskalat, vaan uoma itse: *”Ei ne siat ja ankeriaat ja lohet niinkään, vaan se ympäristö.”*, hän perusteli.

Iin paikallisessa työpajassa marraskuussa 2016 yksi pienryhmistä keskittyi Raasakan kalatiehen ja vanhan uoman ongelmiin. Vastaukset olivat samat: veden vähyys ja pohjapadot, jotka estävät kalan nousun ylöspäin (vrt. kuvat 9 ja 10). Osallistujat haastoivat kärkihankeidean voimalaitoksen kalatiestä toimimattomana, ja toteavat vanhan uoman ”luonnollinen” nousuväylä houkuttelisi kalat varmasti, jos vettä on tarpeeksi. Haastatellessani myöhemmin työpajaan osallistunutta Markusta hän toteaa, ettei PVO ajattele veden antamatta jättämisellä *”joen ja sen varrella asuvien hyvinvointia.”* PVO:n arvot joesta ovat Markuksesta erilaiset kuin hänellä (Hulshof and Vos 2016). Vanhan uoman parantamista vesistövisiossa esillä pitänyt Johanneksen mielestä lijoelle pitäisi saada ympäristövirtaaman käsite turvaamaan ympäristölle tärkeitä arvoja – *”Kun joki rakennettiin mietittiin vain sähkönottoa.”*, Johannes toteaa.

Kuva 10, Iin paikallisen työpajan työskentelyä. Osallistuja on piirtänyt kuvan Raasakan voimalaitoksen ja vanhan uoman risteämiskohdasta osoittaakseen ongelmia kalatien paikan valitsemiseksi. Osallistujan mukaan vaelluskalat nousisivat mieluummin vanhaan uomaan. Kuva: Tapio Kumpula

Vettä ei aikaisemmin ollut saatu vanhaan uomaan, koska PVO on asettanut voimalan ohi juoksutettavalle vedelle hinnan, jota kukaan toimija ei halunnut maksaa. PVO perustelee

hintaa vanhojen uomien koskitilojen omistajuudella ja sillä, että se on pois yhtiön olemassaolon syystä – sähkön tuotannosta:

”Sitte jos sinne lisätään kaks, kolmek kuutiota, viis kuutiota, kymmenenki kuutiota, niin se ei näissä vedenpinnoissa näy eikä juuri näije pohjapatojen kohalla. Se vaatis niin valtavan vesimäärän, että tuota se leikkais tästä niin ku aika merkittävä osan tosta sähköntuotannosta. Ja siihen ei taas oo mahdollista. Ett jossaki kohti se menee se kipukynnys” (PVO-haastattelu)

PVO turvautuu lailliseen omistajuuteen ja hegemoniseen asemaansa (Kortelainen 1999, vrt. luku 3.3) joella, millä yhtiö oikeuttaa korvausvaatimukset voimantuoton ulkopuolella olevasta virtauksesta. Yhtiö on tällöin määrittämässä, mitkä arvot (sähköntuotto) ovat keskeisimpiä joen käyttöä ja hallinnointia mietittäessä (Hulshof and Vos 2016; Korjonen-Kuusipuro 2013).

Näistä lähtökohdista 25.11.2016 Iin jakokunnat, Iin kunta, PVO ja otvan edustajia kokoustivat Raasakan alueelle liittyvistä toimenpiteistä: tuloksena joulukuussa 2016 pidettyyn kolmanteen kokoukseen neuvottelukunnan kokousta varten annetun vaelluskalakärkihankkeen toimenpidelistaan oli lisätty *Vanhat uomat* -kohta:

”Toimenpiteessä kunnostetaan Uiskarin kalatietä ja lisävesitetään Raasakan vanhaa uomaa. Maalismaan vanhalla uomalla tehdään yleissuunnittelua. Raasakan vanha uoma on tärkeä alue, sillä kaloilla on vapaa vaellusyhteys meren ja joen välillä. Maalismaan alue nousee tärkeäksi alueeksi ensimmäisen kalatien rakentamisen myötä. Toimenpiteellä tuetaan erityisesti siian ja nahkiaisen tilannetta” (Iijoen otva 2016c)*

Kolmannessa kokouksessa neuvottelukunta äänesti vaelluskalakärkihankerahakemuksen hyväksymisestä. Keskustelussa ennen äänestystä varmisteltiin kuntien sitoutumista hankkeeseen: olivatko alueen kunnat varmasti mukana loppuun asti? *”Tämä on lähimmäs konkretiaa, mitä visiossa ollaan päästy.”*, yksi neuvottelukunnan jäsenistä totesi. Mmm:n edustajalta kysyttiin myös, onko rahoituksen saaminen varma valtiolta: hän totesi, että rahoituksen saaminen on todennäköistä, kun Iijoen hanke on ministeriön käynnistämä. Neuvottelukunta hyväksyi konsensusperiaatteella kärkihankerahakemuksen lähettämisen. Neuvottelukunnan kokousten loppuun kuului kevytmielinen *”kuohuvan kalan seremonia”*, jossa jokainen kokoukseen osallistuja kertoo tunnelmiaan kokouksesta. Eräs

vanhan uoman kehittämistä kannattanut osallistuja totesi vuorollaan: ”*Kunhan vettä saadaan vanhaan uomaan ollaan tyytyväisiä.*”

Kristiina Korjonen-Uusipuro väittää, että yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksen poliittis-ekologisessa tarkastelussa pitäisi huomioida ympäristöön ja paikkaan liitettyjä tunteita, sillä niillä ”— *on merkitystä myös poliittisella tasolla päätöksiä tehtäessä.*” (Korjonen-Kuusipuro 2013:18). Johanneksen osoittama pettymys Raasakan vanhan uoman tilaan ja sähkönoton ensiarvoisuuden haastaminen osoittavat, kuinka kilpailussa joen uudelleenmäärittelyssä tunteet ovat läsnä (mt.; Boelens et al. 2016).

Lisäksi vanhan uoman kysymyksessä nähdään, kuinka visioprosessissa erilaiset tulkinnat joen olemuksista, arvoista ja merkityksistä tulevat vertailluiksi ja punnituiksi. Mieke Hulshof ja Jeroen Vos ovat todenneet, että hydrososiaalista kosteikkoa voivat intressiryhmät katsella erinäisten ajatusrakenteiden kautta, kuten maataloutta tukevan tai ympäristöarvoja maksimoivan kehyksien kautta (Hulshof and Vos 2016). Nämä ajatusrakenteet taistelevat samasta poliittisesta tilasta, ja yleensä epätasapainossa: toisella on yleensä enemmän poliittista valtaa ja legitimizeettiä takanaan (mt.:124). Iijoella sähköön tuoton hegemonisen tilan (Kortelainen 1999) ja virran hinnan tulkinnan rinnalle nostetaan ajatus toisenlaisesta tulkinnasta: käsitystä ympäristövirtauksesta tai joen ja sen asukkaiden hyvinvointi. Näin käsityksiä joen ontologisesta olemuksesta neuvotellaan uudestaan.(Yates, Harris, ja Wilson 2017). Yksittäisten ihmisten kokemukset joen luonteesta ovat osa tätä prosessia:

“— *people inscribe their life worlds, in particular biophysical environments, by using, inhabiting and/or managing these according to their ideologies, knowledge and socio-economic and political power. In doing so, people generate environments, environmental knowledge systems, and territory.*” (Boelens et al. 2016:5)

Vaikka PVO saa lopulta korvauksen vedestä, on joen toisella tavalla osapuoli saanut omansa: osan jokea takaisin.

5 Loppupäätelmät

Joulukuussa 2016 vesistövision neuvottelukunnan kokouksessa ELY-keskus piti esitelmän kalatalousvelvoitteiden uudelleenarvioinnista ja mahdollisesta muutoksenhakuprosessista. Aikaisemmin päivällä juuri ennen lounasta neuvottelukunta

oli hyväksynyt konsensuksella vaelluskalakärkihankehakemuksen (kts. luku 4.3.). Esitelmä päättyi toteamukseen, että velvoitteille on ”muutospainetta” perustuen uusiin tutkimuksiin. Akordin fasilitoija esitti kysymyksen ELY-keskuksen edustajalle ja koko salille: miten velvoitemuutos vaikuttaa käynnissä olevaan visioprosessiin? Jos velvoitemuutosta haetaan, lukittaako se yhteistyön Iijoella ja sitä kautta vaelluskalojen palauttamisen?

PVO:n neuvottelukunnan jäsen totesi, että voimayhtiöllä on Iijoella ollut kaksi velvoitetta; istutusvelvoite ja korvausvelvoite, joista korvausvelvoite on jo hoidettu rahallisesti kerralla. Kun istutusvelvoite on voimassa ja koskee ainoastaan jokisuun kalastuskuntia, jotka eivät ole valittaneet tilanteesta, pitää kysyä ketä varten kaloja jokeen istutetaan. Jokisuun jakokuntien edustaja yhtyi tähän ja totesi, että neuvottelut aiheesta jatkuvat kahden kesken voimayhtiön kanssa. Vapaa-ajan kalastusta edustava neuvottelukunnan jäsen kommentoi keskustelua seuraavaksi: keskustelua istutusten tarpeista oli kuultu ainoastaan ihmisten näkökulmasta – eikö pitäisi puhua luonnon ja kalan tarpeista?

5.1 Narratiivit ja maisema vesistövisiossa

Ijoen vesistövisio yrittää löytää jokialueelle tulevaisuutta, jonka jokialueen eri toimijat ja intressiryhmät voivat jakaa. Tässä pro gradussa olen kuvannut, kuinka yhteisen vision jakaminen on vaikeaa ja päätöksen muodostaminen poliittista. Lisäksi olen osoittanut, kuinka monimuotoista tietoa joelta pystytään keräämään.

Luvussa 2 kuvasin sitä, kuinka Iijoki on tilana monenlaisten narratiivien ja tarinoiden keskittymä (Massey 2008). Iijoki näyttäytyy samanaikaisesti oman elämän tapahtumapaikkana (mm. Korjonen-Kuusipuro 2013), jatkuvan konfliktin ja epävarmuuden areenana (mm. Rask 2009) sekä mahdollisuutena hiljentyvän maaseudun keskellä. Nämä tunnelatautuneet (Korjonen-Kuusipuro 2013), osittain ristiriitaiset ja eroavat narratiivit ja tarinat kietoutuvat yhteen Ijoen tilassa ja vesistövisiossa, johon osa niistä näyttää saavan uuden luvun (Kollaja-kiistan epävarmuus), osa jatkuu (kiista vaelluskaloista) ja osa alkaa (elinvoiman palaaminen alueelle) (Massey 2008).

Tämän lisäksi Iijoki ja sen valuma-alue on elettyä tilaa, jossa joki ja sen asukkaat toimivat vuorovaikutuksessa keskenään (Ingold 2005). Luku 3 kuvaa, kuinka Iijoki antaa mahdollisuuden harrastaa, tehdä työtä ja viettää aikaa, määräten osaltaan millainen toiminta on mahdollista ja mikä ei. Joen temporaalet rytmit ja virtaus vaikuttavat

maiseman ja joen kokemiseen: kevättulva aiheuttaa suurta kunnioitusta, kun vähäinen tai olematon virtaus melkein kadottaa joen (Krause 2010). Voimayhtiön hegemoninen rooli joella (Kortelainen 1999) ja virtauksen hallinta liittyy asukkaiden ajatuksissa nähdyn jokimaiseman osaksi globaalia talousjärjestystä ja tuo osaltaan näkyviin haavoittuvuuden asukkaiden suhteessa jokeen (Tsing 2015). Muutokset joen maisemassa näkyvät ja vaikuttavat asumisen kokemukseen (Cloke and Jones 2001; Ingold 2000). Esimerkiksi veden laadun huonontuminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti koko käsitykseen joesta ja sen käytöstä.

Ympäristösovittelun periaatteisiin perustuva Iijoen vesistövisio pyrkii keräämään ja sovittamaan yhteen nämä eroavat käsitykset, merkitykset ja arvotukset Iijoesta. Luvussa 4 osoitan, kuinka ongelmanratkaisukeskeinen ja sovitteleva hanke on rakenteellisesti poliittinen (Latour 2012) ja on osaltaan muodostamassa valuma-alueesta uutta hydrososiaalista territoria (Boelens et al. 2016). Vesistövision prosessirakenne, käsiteltävät aiheet ja osallistujat jakavat osaltaan uudestaan käsityksiä joen tarpeista, valtasuhteista ja vastuualueista – näitä mielipiteitä värittävät eriytyvät käsitykset joen olemuksesta (Yates, Harris, and Wilson 2017), arvoista (Hulshof and Vos 2016) ja jokeen liitetystä tunteista (Korjonen-Kuusipuro 2013).

Kuten olen todennut, poliittisten prosessien ja asumisen fenomenologiset teoreettiset viitekehykset ovat olleet vaikeita sovittaa yhteen. Tämä ei kuitenkaan poista tarvetta analysoida ympäristömuutosta, maisemaa ja kansallisia ympäristöprojekteja kummastakin näkökulmasta. Eeva Berglund, Timo Kallinen ja Anu Lounela ovat toimittaneet kirjan *Dwelling in Political Landscapes* (2019), jonka ensimmäisessä luvussa he argumentoivat tämän liitoksen puolesta:

“Guiding our efforts here has been a premise that as a concept, landscape is most fully appreciated when it is placed within the social dynamics of contemporary political history. We suggest that this also leads to more intimate and culturally specific understandings of how landscapes are also imbrications of individual and collective choices. We further suggest that a focus on transformation and disturbed or disturbing landscape could fruitfully bring together the political and phenomenological approaches.”
(Lounela, Berglund, and Kallinen 2019:14)

Pro gradu -tutkielmassani en ole pyrkinyt syntetisoimaan poliittista teoriaa fenomenologiseen maisematutkimukseen. Olen kuitenkin osoittanut, kuinka Iijoen ja Iijoen vesistövision kontekstissa joki näyttäytyy henkilökohtaisissa tarinoissa poliittisen voimien ja vallan kohteena, minkä tulokset ja prosessit vaikuttavat jokilaaksolaisten Iijokeen asettamiin merkityksiin, muistoihin ja arvoihin. Samaten olen pyrkinyt osoittamaan, kuinka henkilökohtaiset käsitykset, merkityksen ja tunteet Iijoesta ovat nähtävillä Iijoen vesistövision neuvottelukunnan toiminnassa ja sitä kautta vaikuttamassa valuma-aluetta koskevaan vallankäyttöön. Fenomenologisten ja poliittisten teoriasuuntausten synteisin muodostamiseen on tutkimukseni perusteella tarvetta.

5.2 Vesistövision tarkoitus: valuma-alueen ymmärtämistä vai hallintaa?

Tutkimuksen alussa esitin kysymyksen vesistövision luonteesta: minkälainen hanke visioprosessi on? Olen osoittanut edeltävissä luvuissa kuinka visioprosessissa yritetään löytää tapoja löytää ja tulkata valuma-alueesta arvoja kapitalistiseen järjestelmään sopiviksi, kuten joen luonnollisuuden ja erämaisyyden tulkkaaminen matkailuelinkeinon vauhdittamiseksi (luku 2.4) tai alueen kehitystä edistämään (luku 4) (Castree 2008).

Ympäristönsuojelua ja -hallintaa globaalisti ja paikallisesti tutkittaessa on huomattu, että kapitalismi tuottaa luontoa ja päivänvastoin (Garland 2008; Brockington and Scholfield 2010). Suojelualueet ja niiden maisemat ovat muodostuneet eräänlaiseksi vuorovaikutuksen tavaksi kapitalismille, eikä niinkään suojaksi arvon poistamiselta (Garland 2008; Brockington, Duffy, and Igoe 2008). Vesistövisiossa kuultava tendenssi säilyttää luonnon arvoja niiden mahdollisen matkailuhyötyjen saamiseksi (vrt. luku 2.4) voidaan nähdä osana tällaista jatkumoa. Iijoellakin nykyisten käyttöjen stabilisointi luonnonsuojelua vastaan hyödyttää osaa toimijoista, kuten PVO:ta ja alajuoksun kalastuskuntia (vrt. luku 4).

Toisaalta maa- ja metsätalousministeriön suunnitelma Iijoen vesistövisiosta on luoda kansallista pilottia ja sitä kautta työkalua vesistökysymystä ratkaisuun ja hoitamiseen (luku 4). Visio on eräänlainen kollektiivinen kokeilu luoda uusia tiedon kategorioita, kuten sopivan virtauksen määrää (luku 4.3) tai hyvän veden laadun parametreja, ja löytää tapoja joen aiheuttamien mullistusten ja siihen tehtyjen muokkausten seuraamuksia (Latour 2005:151–156). Kysymys siitä, tuotetaanko kokeilua vain hyväksyttyjen Latourin kutsumien *faktojen* (Latour 2005: 115) perusteella, kuten luvussa 3.4.3 veden

laadun ekologisen määritelmän tai luvussa 4.3 veden hinnan, mukaan. Asukkaiden tai kollektiivin pitää pystyä muotoilemaan huolensa joesta ymmärrettävään muotoon, kuten sisäisen kierron käsitteeseen luvussa 2.3, jotta ongelmat hyväksytään ja niitä voidaan alkaa ratkaista (2004:109). Vai voidaanko visiossa toimia jopa täysin uusien tiedon kategorioiden, kuten luvussa 3.4.3 veden laadun nähtävien seurausten tai luvun 4.3 ympäristövirtaamaan, mukaan? Visioprosessin tiedonhaussa pyrittiin löytämään tapoja kerätä tietoa uudella tavalla, kuten totesin karttakyselyn suunnittelusta luvussa 3.4 – eri asia on se, kuinka tämä tieto huomioidaan. Visioprosessin fasilitoijat pyrkivät luomaan erinäisiä tiedon tuottamisen kanavia, kuten olen karttakyselyn tekoa kuvatessani selittänyt.

Visio on osaltaan luomassa tällaista valtiollisen työkalun narratiivia (Massey 2008): Iijoella on yhteiskunnallinen tilanne, jossa on *mahdollista* luoda ja kuvitella uudestaan resurssienjako. Yksi vision fasilitoijista totesi minulle, että vastaavanlaisilla projekteilla voi totta kai tehdä huonostikin asioita, mutta nyt on *mahdollisuus* saada Iijoella rakennettua luottamusta ja jaettua vastuita.

Näistä syistä väitän, että Ijoen vesistövisio hankkeena ei ole yksistään neoliberalistinen luontoa luova hanke tai Latourin kollektiivinen kokeilu, vaan johonkin näiden kahden muodostamana skaalan väliin sijoittuva ympäristönhallintahanke. Sitä käytetään luonnon uudelleenrakentamiseen alueen elinvoiman lisäämiseksi, mutta samaan aikaan se sisältää elementtejä uuden tiedon kategorioiden rakentamista valuma-alueen ympäristöstä ja hallinnan seuraamista. Boelensin ym. (2016) ehdottama termi hydrososiaalinen territorio kuvaa visioprosessin luonnetta onnistuneesti, mitä avaan luvussa 4.

Kuten olen luvussa 4 myös kuvannut, vesistövisio näyttäytyy hallinnollisessa skaalassa tapana tuottaa ja jaotella ”oikeanlaista” tietoa ”vääränlaisesta” eräänlaisena koneistona luoda totuuden politiikkaa (Foucault 1997). Tämän johdosta haluttu poliittinen hallintatapa luonnollistuu ainoaksi tavaksi hoitaa hydrososiaalista territoriota (Boelens et al. 2016). Vesistövision voidaan nähdä edustavan uudenlaista hallintotapaa tehdä luettavaksi (Scott 1998) ja jaotella hallittavaa aluetta, jossa toisenlaiset tulkinnat myös sallitaan:

”As various contributions in this issue demonstrate, territorial governmentality projects do not necessarily aim to obliterate alternative territorialities. Most often, modern tactics of territorialization aim to

‘recognize’, incorporate and discipline local territorialities, integrating local norms, practices and discourses into its mainstream government rationality and its spatial/political organization. This subtle strategy to incorporate and marginalize locally existing territorialities in mainstream territorial projects makes use of ‘managed’ or ‘neoliberal multiculturalism’: through ‘participatory’ strategies it recognizes the ‘convenient’ and sidelines ‘problematic’ water cultures and identities.”
(Boelens et al. 2016:13)

Ijoen tulkintaan voi jäädä käsitykset joesta sekä valtiollisena energialähteenä että menetettynä ja liettyneenä kotiseutuna. Jos vesistövision seurauksena yhä enemmän paikalliset käsitykset, merkitykset ja arvot erinäisistä vesistöistä ja valuma-alueista tulee kartoitetuksi, herää kysymys siitä, miten näitä tietoja hallitaan ja käytetään tulevaisuudessa.

5.3 Lopuksi: tulevaisuus

Vesistövision tiedonkeruuvaiheen jälkeen tapahtui Ijoella paljon: muun muassa Raasakan kärkirahahanke hyväksyttiin ja Ijoesta muodostui Suomen suurin vaelluskalahanke. Ijoen vesistövisio ja otva saatiin päätökseen vuonna 2018. Vesistövision toimijat sitoutuivat neuvottelukunnan kaltaiseen työskentelyyn hankkeen loputtua, alueen kunnat sitoutuivat vaelluskalojen luontaisen kierron palauttamiseen ja siihen tähtäävään toimenpideohjelmaan, sekä listaa mahdollisista kunnostamishankkeista, kuten Tyrjärven kunnostus, saatiin tehtyä (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2018a). Visiota kiiteltiin etenkin yhteishengen luomisesta, toisten osapuolten kuuntelemisesta ja vuorovaikutuksesta (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2018b). Lapin ELY-keskus on jättänyt kalatalousvelvoitteiden muutoshakemuksen, jonka prosessi on kesken. Hakemuksessa velvoitteita ollaan nostamassa reilusti, painottaen vaelluskalojen luonnonkannan parantamista kalateiden ja alasvaellusreittien rakentamisella (Aluehallintovirasto 2020).

Vesistövision päätyttyä voitaisiin arvioida uudelleen miten hanke sujui, kuka siitä hyötyi ja kuka hävisi sekä kenen käsitykset joesta nousivat keskeisiksi ja kenen hiljennettiin (Massey 2008; Nygren 2009). Vesistövision rooli kansallisena pilottihankkeena osoittaa, että näiden kysymysten vastaamiseen on tarvetta. Tämän lisäksi vaelluskalavesistöjen kantojen luonnonkierron mahdollistaville päätöksille on polttava kiire: viimeisen 50

vuoden aikana vaelluskalakannat ovat Euroopassa vähentyneet keskimäärin 93 prosenttia (Deinet et al. 2020). Aika näyttää, vaikka vaelluskaloilla sitä ei ole paljoa, miten Iijoella vesistövisio onnistuu kantojen tilaa edistämään.

Kiitokset

Haluan kiittää Iijoen otvaa ja vesistövision työryhmää mahdollisuudesta tehdä tämä tutkimus. Etenkin Akordin, Pöyryn ja Mapitan väelle suuri kiitos kaikesta avusta ja kärsivällisyydestä.

Suurin kiitos kuuluu kaikille informanteille, jotka suostuivat osaksi tutkimusta ja jakoivat näkemyksiään Iijoesta ja heidän suhteestaan siihen. Ilman heitä ei tämä olisi ollut mahdollista. Kiitos kaikesta luottamuksesta ja kiinnostuksesta minua ja tutkimustani kohtaan. Kiitos myös Tarjalle, Anitalle, Pentille, Outille ja Villelle majoittamisestani ja kaiken kanssa auttamisesta: neuvonne ja apunne oli korvaamatonta.

Haluan kiittää ohjaajaani kaikesta ohjauksesta, suunnasta, tuesta ja kärsivällisyydestä mitä sain tutkimuksen tekooni. Kiitos myös Anulle ja Tuomakselle, jotka auttoivat teoreettisten suuntausten kanssa.

Henkisestä tuesta haluan kiittää perhettä, läheisiä, ystäviä ja muita taipaleella auttaneita. Kiitos etenkin kummatkin Otsot, Niina, Veera, Heta ja Inari muutaman mainitakseni. Kiitos myös Helsingin, Pudasjärven ja Oulun uimahallit kaikesta ajatustyöstä, jonka altaassa sain tehtyä.

Kiitos.

Lähdeviitteet

Adams, William M; Perrow, Martin R; Carpenter, Angus (2004) "Conservatives and Champions: River Managers and the River Restoration Discourse in the United Kingdom". *Environment and Planning A* vol 36, No. 11, s. 1929–1942

Akimo, Minna (2016) "Kollajan tekoaltaalle ei rakentamisedellytyksiä." *Kaleva*, 16.10.2016. s. 11

Alaniska, Kari (2013) *Kalojen kuninkaan tie sukupuuttoon: Kemijoen voimalaitosrakentaminen ja vaelluskalakysymys 1943-1964*. Oulun Yliopisto

Allon, Fiona (2006) *Dams, Plants, Pipes and Flows: From Big Water to Everyday Water. Reconstruction: Studies in Contemporary Culture*

Allon, Fiona (2009) "Water". Teoksessa *International Encyclopedia of Human Geography*. (toim.) Kitchin, Rob & Thrift, Nigel. s. 201–206. Oxford: Elsevier. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080449104010178>

American Anthropological Association (2004) *American Anthropological Association's Code of Ethics*

Ashraf, Faisal Bin; Haghighi, Ali Torabi; Riml, Joakim, et al. (2018) "Changes in Short Term River Flow Regulation and Hydropeaking in Nordic Rivers". *Scientific Reports* vol 8 No. 1, s. 1–12

Autti, Outi (2013) *Valtavirta muutoksessa: vesivoima ja paikalliset asukkaat Kemijoella*, vol.2013. Acta Universitatis Ouluensis. E, Scientiae rerum socialium, 136. Oulun Yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526202396>

Ballestero, Andrea (2019) "The Anthropology of Water". *Annual Review of Anthropology* vol 48 No. 1, Annual Reviews s. 405–421

Barca, Stefania (2010) *Enclosing Water: Nature and Political Economy in a Mediterranean Valley, 1796-1916*. The White Horse Press

Barlow, Maude ja Clarke, Tony (2004) "The Struggle for Latin America's Water". *NACLA Report on the Americas* vol 38 No. 1, s. 15–43

Basso, Keith H ja Feld, Steven (1996) *Senses of Place*. School of American Research Press

Baviskar, Amita (2007) *Waterscapes: The Cultural Politics of a Natural Resource*. Permanent Black Delhi

Bear, Laura (2015) *Navigating Austerity: Currents of Debt along a South Asian River*. Stanford University Press

Bender, Barbara (2001) "Introduction". Teoksessa *Contested Landscapes: Movement, Exile and Place*. Berg Oxford

Birch, Kean; Levidow, Les, ja Papaioannou, Theo (2010) "Sustainable Capital? The Neoliberalization of Nature and Knowledge in the European "Knowledge-Based Bio-Economy."'" *Sustainability* vol 2, No. 9, s. 2898–2918

Blaikie, Piers ja Brookfield Harold (2015) *Land Degradation and Society*. Routledge

Boelens, Rutgerd; Hoogesteger, Jaime; Swyngedouw, Erik; Vos, Jeroen ja Wester, Philippus (2016) "Hydrosocial Territories: A Political Ecology Perspective". *Water International* vol 41 No. 1, s. 1–14

Brockington, Dan; Duffy, Rosaleen ja Igoe, Jim (2008) *Nature Unbound: Conservation, Capitalism and the Future of Protected Areas*. Earthscan

Brockington, Dan ja Scholfield, Katherine (2010) "The Conservationist Mode of Production and Conservation NGOs in Sub-Saharan Africa". *Antipode* vol 42, No. 3, s. 551–575

Brown, Greg ja Kyttä, Marketta (2014) "Key Issues and Research Priorities for Public Participation GIS (PPGIS): A Synthesis Based on Empirical Research". *Applied Geography* vol 46, s. 122–136

Bryant, Rebecca (2016) "On Critical Times: Return, Repetition, and the Uncanny Present". *History and Anthropology* vol 27, No. 1, s. 19–31

Carse, Ashley (2012) "Nature as Infrastructure: Making and Managing the Panama Canal Watershed". *Social Studies of Science* vol 42, No. 4, s. 539–563

Castree, Noel (2008) "Neoliberalising Nature: The Logics of Deregulation and Reregulation". *Environment and Planning A* vol 40, No. 1, s. 131–152

Cloke, Paul ja Jones, Owain (2001) "Dwelling, Place, and Landscape: An Orchard in Somerset". *Environment and Planning A* vol 33, No. 4, s. 649–666

Colpaert, Alfred ja Nykänen, Jukka (2016) *Suunnittelun Kollajan Altaan Vaikutus Poronhoitoon –Porojen GPS-Seurannan Tulokset Ja Laidunalueiden Käyttö*

Corbett, Jon ja Rambaldi, Giacomo (2009) *Geographic Information Technologies, Local Knowledge, and Change. Qualitative GIS: A Mixed Methods Approach*. Sage. s. 75–91

Cosgrove, Denis (1985) "Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea". *Transactions of the Institute of British Geographers*, s. 45–62.

Deinet, Stefanie; Scott-Gatty, Kate; Rotton Hannah; et al. (2020) *The Living Planet Index (LPI) for Migratory Freshwater Fish - Technical Report*. The Netherlands: World Fish Migration Foundation.

Emel, Jody; Huber, Matthew T. ja Makene, Madoshi H. (2011) "Extracting Sovereignty: Capital, Territory, and Gold Mining in Tanzania". *Political Geography* vol 30, No. 2, s. 70–79

Foucault, Michel (1997) *The Politics of Truth*. Semiotext.

Fox, Jefferson; Krisnawati, Suryanata ja Hershock, Peter (2005) *Mapping Communities: Ethics, Values, Practice*. Honolulu: East-West Center.

Garland, Elizabeth (2008) "The Elephant in the Room: Confronting the Colonial Character of Wildlife Conservation in Africa". *African Studies Review*, s. 51–74. JSTOR

Geertz, Clifford (1988) *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Stanford University Press.

Greenberg, James B. ja Biersack, Aletta (2009) *Reimagining Political Ecology. New Ecologies for the Twenty-First Century*. Durham: Duke University Press.
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=600488&site=ehost-live&scope=site>.

Gross, Matthias (2010) "The Public Proceduralization of Contingency: Bruno Latour and the Formation of Collective Experiments". *Social Epistemology* vol 24, No. 1, s. 63–74. Routledge

Harvey, David (1989) *The Condition of Postmodernity*, vol.14. Blackwell Oxford.

Harvey, David (2007) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, USA.

Hirsch, Eric ja O'Hanlon, Michael (toim.) (1995) "The Anthropology of Landscape : Perspectives on Place and Space". *Oxford Studies in Social and Cultural Anthropology*. Oxford: Clarendon.

Hubbard, Phil (2005) "Space/Place". *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*. s. 41–48

Hulshof, Mieke ja Vos, Jeroen (2016) "Diverging Realities: How Framing, Values and Water Management Are Interwoven in the Albufera de Valencia Wetland in Spain". *Water International* vol 41, No. 1, s. 107–124. Routledge

Huusko, Riina; Orell, Panu; Jaukkuri, Mikko; et al. (2018) *Lohikalojen Alasvaellus Iijossaa: Tutkimustuloksia Ja Alasvaellusreittien Yleissuunnitelma*

Hyvärinen, Esko; Juslén, Aino; Kemppainen, E; Uddström, A ja Liukko UM (2019) *Suomen Lajien Uhanalaisuus–Punainen Kirja 2019*. Ympäristöministeriö & Suomen Ympäristökeskus

Iijoen otva (2016a) *Iijoen Otva - Visiotyön Toimintaperiaatteet Ja Pelisäännöt*. Iijoen otva

Iijoen otva (2016b) *Luonnos kärkihanketoimenpiteiksi*. Iijoen otva

Iijoen otva (2016c) *Iijoen vaelluskalakärkihankkeen toimenpiteet*. Iijoen otva

Ingold, Tim (1993) "The Temporality of the Landscape". *World Archaeology* vol 25, No. 2, s.152–174

Ingold, Tim (2000) *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

Ingold, Tim (2005) "Epilogue: Towards a Politics of Dwelling". *Conservation and Society*, s. 501–508

Johnston, Barbara Rose (1997) *Life and Death Matters: Human Rights and the Environment at the End of the Millennium*.

Joy, K.J.; Kulkarni, Seema; Roth, Dik ja Zwarteveen Margreet (2014) "Re-Politicising Water Governance: Exploring Water Re-Allocations in Terms of Justice". *Local Environment* vol 19, No. 9, s. 954–973. Routledge

Juujärvi, Soile (1989) *Kollaja-hanke ja oikeudenmukaisuusproblematiikka*. Pro gradu - tutkielma, Tampereen yliopisto

Kainua, Kari, ja Vepsä, Heino (2009) *PVO-Vesivoima Oy – Arvio Kollajan Altaan Vaikutuksesta Raasakan Luonnonuoman Veden Laatuun*. Oulu: Pöyry Environment Oy

Karjalainen, Timo P. ja Järvikoski, Timo (2010) "Negotiating River Ecosystems: Impact Assessment and Conflict Mediation in the Cases of Hydro-Power Construction". *Environmental Impact Assessment Review* vol 30, No. 5, s. 319–327

Kauppila, P; Karjalainen, TP; Harju, K ja Arvio, A (2011) "Kalastusmatkailun Aluetaloudelliset Vaikutukset: Esimerkkinä Iijoen Valuma-Alueen Kunnat". *Riista-Ja Kalatalous–Tutkimuksia Ja Selvityksiä 12/2011*. Riista-Ja Kalatalouden Tutkimuslaitos, Helsinki. Riista-Ja Kalatalouden Tutkimuslaitos, Helsinki

Kekkonen, Urho (1952) *Onko Maallamme Malttia Vaurastua?* Otava

Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2013) *Yhteinen Vuoksi. Ihmisen Ja Ympäristön Kulttuurinen Vuorovaikutus Vuoksen Jokilaaksossa 1800-Luvulta Nykypäiviin*

Kortelainen, Jarmo (1999) "The River as an Actor-Network: The Finnish Forest Industry Utilization of Lake and River Systems". *Geoforum* vol 30, No. 3, s. 235–247

Krause, Franz (2010) *Thinking like a River: An Anthropology of Water and Its Uses along the Kemi River, Northern Finland*

Krause, Franz (2012) "Managing Floods, Managing People: A Political Ecology of Watercourse Regulation on the Kemijoki". *Nordia Geographical Publications* vol 41, No. 5 <https://nordia.journal.fi/article/view/66052>

Krause, Franz (2016) "Rivers, Borders, and the Flows of the Landscape". *The Dynamics of Cultural Borders*: 24.

Laakkonen, Mirko; Reinikainen, Kalle ja Peltonen, Lasse (2018) *Iijoen Otva -Hankkeen Vesistövisiotyön Toimintamalli*. Pohjois-Pohjanmaan liitto, Iijoen otva

Latour, Bruno (2004) *Politics of Nature*. Harvard University Press

Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Social Life*. Oxford: Oxford University Press

Latour, Bruno (2012) *We Have Never Been Modern*. Harvard university press

Laurén, Kirsi (2006) *Suo-Sisulla Ja Sydämellä: Suomalaisten Suokokemukset Ja-Kertomukset Kulttuurisen Luontosuhteen Ilmentäjinä*, vol.1093. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Lehtinen, Lotta (2018) *IJOEN LOHIYHTYMÄ AY - Poussunkosken kalankasvatustiloksen kuormitus- ja vesistötarkkailu v. 2017*. Pöyry Oy
<https://www.ymparisto.fi/download/noname/%7B735F6F88-586A-470D-A830-DDA5CA321A00%7D/149274>.

Lehtomaa, Leena; Ahonen, Inkeri, Hakamäki, Hanna; et al. (2018) "Perinnebiotoopit". *Suomen Ympäristö*, 5/2018

Lösönen, Pekka (2018) *Tilastokeskus - Sähkön ja lämmön tuotanto 2017*.
https://www.stat.fi/til/salatuo/2017/salatuo_2017_2018-11-01_tie_001_fi.html, luettu 3.8.2019

Lounela, Anu (2012) "Ympäristökonflikti Keski-Jaavalla: Antropologisen Tutkimuksen Ja Poliittisen Ekologian Leikkauspisteessä". Teoksessa *Ympäristö Ja Kulttuuri*, 1. painos. Timo Kallinen; Nygren, Anna ja Tammisto, Tuomas (toim.). s. 379–406. Sosiaalitieteiden Laitoksen Julkaisuja, 2012:11. Helsinki: Helsingin Yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta

Lounela, Anu; Berglund, Eeva ja Kallinen, Timo (toim.) (2019) *Dwelling in Political Landscapes*. Helsinki: Finnish Literature Society

Luostarinen, Matti (1984), *Tekoaltaan Varjossa*. Suunnittelumaantieteen Yhdistyksen Julkaisuja. Helsinki: Suunnittelumaantieteen yhdistys.

Luostarinen, Matti (1986) *Pohjois-Suomen Koskisotien Alueellinen Ja Yhteiskunnallinen Problematiikka = The Social and Economic Aspects of Hydro-Electric Power Projects in Northern Finland*. Suunnittelumaantieteen Yhdistyksen Julkaisuja. Helsinki: Suunnittelumaantieteen yhdistys

Mapita Oy (2016) *Iijoen Arvojen Kartoitus – Kysely Aukkaille Ja Alueen Toimijoille Lokakuussa 2016 -Esitys*. Mapita Oy

Marttila, Maare; Orell, Panu; Erkinaro, Jaakko; et al. (2014) *Rakennettujen Jokien Kalataloudelle Aiheutuneet Vahingot Ja Kalatalousvelvoitteet*

Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Lehtonen, Mikko; Rantanen, Pekka; Rovio, Janne ja Valkonen, Jarno (toim.) Tampere: Vastapaino.

<https://helka.finna.fi/Record/helka.2081827>

Moffitt, Morgan (2019) "The Enduring Imaginary of the 'Northern Frontier': Attending to Stories about Entangled Landscapes". *Dwelling in Political Landscapes*, s. 154

Molle, François (2009) "River-Basin Planning and Management: The Social Life of a Concept". *Geoforum* vol 40, No. 3, s. 484–494

Myllyntaus, Timo (1991) *Electrifying Finland*. Macmillan

Nixon, Rob (2011) *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Harvard University Press

Nygren, Anna (2009) "Poliittinen ekologia". Teoksessa *Vihreä teoria: ympäristö yhteiskuntateorioissa*. Massa, Ilmo (toim.). Helsinki: Gaudeamus

Olin, Sini (2012) *Ympäristövirtaama – käsite ja sen sovellusmahdollisuudet rakennetuissa jokivesistöissä*. Ympäristötieteiden laitos/Viikki, Helsingin Yliopisto

Ong, Aihwa ja Collier, Stephen (2005) *Global Assemblages. Technology, Politics And*. Wiley Online Library

Perreault, Tom (2018) "Mining, Meaning and Memory in the Andes". *The Geographical Journal* vol 184, No. 3, s. 229–241. Wiley Online Library

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2011) *Tulvariskien alustava arviointi Iijoen vesistöalueella*

Pohjois-Pohjanmaan liitto (2015) *Iijoen vesistövision esiselvitys*. B:82. Pohjois-Pohjanmaan liitto

Pohjois-Pohjanmaan liitto (2018a) *Iijoen Vesistövisio 2030*

Pohjois-Pohjanmaan liitto (2018b) *Luottamus löytyi yhdessä tekemällä -tiedote*. Pohjois-Pohjanmaan liitto, Iijoen otva

PVO-Vesivoima Oy (2016) *Raasakan Voimalaitos*. Pohjolan Voima

Rask, Hanna (2009) *Kollaja on kestänyt, mutta kestääkö kauan? – Yleinen etu, ilmastonmuutos ja luonnonsuojelu vesivoimakeskustelussa*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto

Rassi, Pertti; Hyvärinen, Esko; Juslén, Aino ja Mannerkoski, Ilpo (2010) *Suomen Lajien Uhanalaisuus: Punainen Kirja 2010*.

Reuss, Martin, ja Cutcliffe, Stephen H (2010) *The Illusory Boundary: Environment and Technology in History*. University of Virginia Press.

Robbins, Paul (2011) *Political Ecology: A Critical Introduction*. Wiley
<https://www.dawsonera.com:443/abstract/9781119953340>

Sahlins, Marshall (2013) *Culture and Practical Reason*. University of Chicago Press

Schulz, Christopher; Martin-Ortega, Julia; Glenk, Klaus ja Ioris, Antonio A.R (2017) "The Value Base of Water Governance: A Multi-Disciplinary Perspective". *Ecological Economics* 131, s. 241–249

Scott, James C. (1998) *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press

Stewart, Pamela J. ja Strathern, Andrew (2003) *Landscape, Memory and History: Anthropological Perspectives*. London, UNITED KINGDOM: Pluto Press
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=3386410>.

Strang, Veronica (2004) "Meaning of Water". Teoksessa *Meaning of Water*. Berg

Susskind, Lawrence (2014) *Lyhyt Opas Intressien Yhteensovittamiseen*. Akordi Oy Julkaisuja

SVT (2019) *Koulutuksen Järjestäjät Ja Oppilaitokset* [Verkkojulkaisu]. ISSN=1796-3796. Helsinki: Tilastokeskus

SVT (2019) *Väestörakenne*. Verkkojulkaisu. Helsinki: Tilastokeskus.
<https://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/index.html>, accessed February 26, 2019

Swyngedouw, Erik (1999) "Modernity and Hybridity: Nature, Regeneracionismo, and the Production of the Spanish Waterscape, 1890–1930". *Annals of the Association of American Geographers* vol 89, No. 3, s. 443–465. Taylor & Francis

Swyngedouw, Erik (2004) "Scaled Geographies: Nature, Place, and the Politics of Scale". *Scale and Geographic Inquiry: Nature, Society, and Method*, s. 129–153

Syrjämaa, Taina ja Tunturi, Janne (toim.) (2002) Eletty ja muistettu tila. *Historiallinen arkisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Torvinen, Satu ja Laine, Anne (2016a) *Oulujoen-Iijoen Vesienhoitoalueen Toimenpideohjelma 2016-2021 Osa 2. Toimenpiteet*. 129/2015. Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus.
https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/120153/Raportteja_129_2015.pdf

Torvinen, Satu ja Laine, Anne (2016b) *Oulujoen-Iijoen Vesienhoitoalueen Toimenpideohjelma 2016-2021 Osa 1. Taustatiedot*. 129/2015. Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus.
https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/120153/Raportteja_129_2015.pdf

Trombley, Jeremy (2018) "Watershed Encounters". *Environmental Humanities* Vol 10 No. 1, s. 107–128

Tsing, Anna and for the Matusutake Worlds Research Group (2009) "Beyond Economic and Ecological Standardisation". *The Australian Journal of Anthropology* vol 20, No. 3, s. 347–368

Tsing, Anna Lowenhaupt (2004) *Friction : An Ethnography of Global Connection*. Princeton, UNITED STATES: Princeton University Press.
<http://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=815525>

Tsing, Anna Lowenhaupt (2012) "Empire's Salvage Heart: Why Diversity Matters in the Global Political Economy". *Focaal; Brooklyn* vol 2012, No. 64, s. 36–50

Tsing, Anna Lowenhaupt (2015) *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton, United States. Princeton University Press

Tuan, Yi-Fu (1977) *Space and Place : The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Turley, Bethani (2019) *West Virginia Waterscapes: Surface and Mineral Owners' Perspectives on Groundwater Contamination Due to Natural Gas Extraction*.

Urry, John (2005) "The Place of Emotions within Place". *Emotional Geographies* 7783. Ashgate Aldershot

Vainio, Maarit, and Hannele Kekäläinen (1997) "Pohjois-Pohjanmaan Perinnemaisemat". *Alueelliset Ympäristöjulkaisut* 44

Valtioneuvoston Kanslia (2007) *Pääministeri Matti Vanhasen II Hallituksen Ohjelma*. Saatavissa: [Http://Valtioneuvosto](http://Valtioneuvosto)

Vesihallitus (toim.) (1975) "Selvitys Siuruahankkeesta ja sen vaikutuksista", vol.1975. *Vesihallituksen julkaisuja*, 14. Helsinki: Vesihallitus

Voimalohi (2019) *Voimalohi*. <https://www.voimalohi.fi/>, accessed March 8, 2019

Willow, Anna J (2014) "The New Politics of Environmental Degradation: Un/Expected Landscapes of Disempowerment and Vulnerability". *Journal of Political Ecology* vol 21, No. 1, s. 237–257

Wolf, Eric (1972) "Ownership and Political Ecology". *Anthropological Quarterly* vol 45, No. 3, s. 201–205. JSTOR

Yates, Julian S.; Harris, Leila M. ja Wilson, Nicole J. (2017) "Multiple Ontologies of Water: Politics, Conflict and Implications for Governance." *Environment and Planning D: Society and Space* vol 35, No. 5, s. 797–815

Ympäristöhallinto (2017) *Martimojoki Alapää - Vedenlaatu*. Ympäristöhallinnon tietojärjestelmät

Internet-lähteet

Akordi (2018) *Iijoen vesistövisio toteutuu yhteistyöllä*. Akordi.
<https://akordi.fi/hankeutisia/iijoen-vesistovisio-on-valmis-mutta-yhteistyo-jatkuu/>,
luettu 1.6.2020

Aluehallintovirasto (2020) *Iijoen voimalaitosten kalatalousvelvoitteiden muuttamista koskevat hakemusasiakirjat nähtävillä kunnissa (Pohjois-Suomi) - Tiedotteet 2020 - Aluehallintovirasto*. <https://www.avi.fi/web/avi/-/iijoen-voimalaitosten-kalatalousvelvoitteiden-muuttamista-koskevat-hakemusasiakirjat-nahtavilla-kunnissa-pohjois-suomi->, luettu 31.7.2020

Arovirta, Petri (2019) *Pintavesien luokittelun periaatteet*. ymparisto.fi.
https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesi/Pintavesien_tila/Pintavesien_luokittelu, luettu 10.3.2020

Energiateollisuus ry (2019) *Säätövoima. Energiateollisuus*.
https://energia.fi/perustietoa_energia-alasta/energiantuotanto/sahkontuotanto/saatovoima, luettu 8.3.2019

Iijoen otva (2016d) *Iijoen Vaelluskalakärkihanke Myötätuulessa -Tiedote*. Iijoen otva.
https://www.pohjois-pohjanmaa.fi/aluesuunnittelu/iijoen_otva/ajankohtaista, luettu 20.7.2020

Iijoen otva (2017) *Suomen suurin vaelluskalahanke on käynnistynyt Iijoella*. Pohjois-Pohjanmaan liitto, Iijoen otva. https://www.pohjois-pohjanmaa.fi/aluesuunnittelu/iijoen_otva/ajankohtaista, luettu 22.7.2020

Maptionnaire (2020) *A Public Engagement Company. Maptionnaire - Plan with People*.
<https://maptionnaire.com/company>, luettu 6.1.2020

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2013) *Iijoen vesistöalue*. ymparisto.fi.
[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesistokunnostusverkosto/Hankkeet/Vaelluskalat_palaavat_Iijokeen_20082010/Iijoen-vesistoalue\(25217\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Vesistokunnostusverkosto/Hankkeet/Vaelluskalat_palaavat_Iijokeen_20082010/Iijoen-vesistoalue(25217)), luettu 17.2.2019

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2014a) *Siuruan ja Kollajan altaat*.
[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Siuruan_ja_Kollajan_allashankkeet\(15294\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Siuruan_ja_Kollajan_allashankkeet(15294)),
luettu 1.3.2019

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2014b) *Iijoen kunnostustyöt*.
[https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Iijoen_kunnostustyot\(15307\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Iijoen_kunnostustyot(15307)), luettu 28.2.2019

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2014c) *Metsäojitukset*. [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Metsaojitukset\(15262\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Metsaojitukset(15262)), luettu 10.3.2020

Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus (2014d) *Iijoen voimalaitosrakentaminen*. [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Iijoen_voimalaitosrakentaminen\(15330\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/Iijoen_voimalaitosrakentaminen(15330)), luettu 27.2.2020

Pohjois-Pohjanmaan liitto (2019) *Iijoen Otva -Kotisivut*. https://www.pohjois-pohjanmaa.fi/aluesuunnittelu/iijoen_otva, luettu 14.2.2020

Pohjolan Voima (2019) *Yrityksen Esittely*. <https://www.pohjolanvoima.fi/yritys/mika-yritys>, luettu 8.3.2019

Poutanen, Markku (2020) *Maannousu / Maanmittauslaitos*. <https://www.maanmittauslaitos.fi/tutkimus/teematietoa/maannousu>, luettu 26.2.2020

PVO (2016) *Iijoen Tulvahuippu Ohi Ennätysellisen Varhain*. <https://www.pohjolanvoima.fi/uutishuone/uutiskirjeet/iijoen-tulvahuippu-ohi-ennatysellisen-varhain>, luettu 20.1.2020

PVO (2020) *Elintärkeää Säättövoimaa*. <https://www.pohjolanvoima.fi/tuotanto/vesivoima/elintarkeaa-saatovoimaa>, luettu 23.5.2020

Ronkainen, Kati (2009) ”Koulutie voi olla myös vetinen”. *Kaleva*, 21.06.2009. <https://www.kaleva.fi/uutiset/oulu/koulutie-voi-olla-myo-vetinen/105645/>, luettu 3.7.2020

Maa- ja metsätalousministeriö (2020) *Sipilän hallituksen kärkihankkeet*. Maa- ja metsätalousministeriö. <https://mmm.fi/karkihankkeet>, luettu 22.7.2020

Snellman, Sanna (1994) ”Iijoen uitto”. *Ikipoola. Iiläistä uittoperinnettä*. <http://www.kirjastovirma.fi/iijoenuitto>, luettu 28.2.2020

Suomen ympäristökeskus (2019) *Uusi valuma-aluejako*. https://www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus__kehittaminen/Vesi/Tietoaineistot_ja_jarjestelmat/Valumaaluejarjestelma/Uusi_valumaaluejako, luettu 24.7.2020

SYKE (2018) *Itämeren fosforikuorma Suomesta* - ymparisto.fi. [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Meri/Mika_on_Irameren_tila/Irameren_fosforikuorma_Suomesta\(31444\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Meri/Mika_on_Irameren_tila/Irameren_fosforikuorma_Suomesta(31444)), luettu 5.2.2020

Valtion ympäristöhallinto (2019) *Vesistöennusteet: Iijoen Vesistöalue - Kipinä*. <http://wwwi2.ymparisto.fi/i2/61/q6101400y/qinsanafi.html>, luettu 26.2.2020

Valtion ympäristöhallinto (2020) *Vesistöennusteet: Iijoen Vesistöalue - Kostonjärvi*. <http://wwwi2.ymparisto.fi/i2/61/l616221001y/wqfi.html>, luettu 3.4.2020

Ympäristöministeriö (2019) *Ympäristöministeriö > Natura 2000 -verkosto turvaa monimuotoisuutta*. https://www.ym.fi/fi-FI/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Luonnonsuojelualueet/Naturaalueet, luettu 25.2.2020

Liitteet

5.4 Liite 1: Tiedote ja suostumus pro gradu -tutkimukseen osallistuvalla

TIEDOTE PRO GRADU –TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVALLE

Olen sosiaali- ja kulttuuriantropologian opiskelija Helsingin yliopiston valtiotieteellisestä tiedekunnasta ja valmistelen pro gradua, jonka tavoitteena on selvittää paikallisten asukkaiden ja vesistövision osapuolten näkökulmia Iijoesta tilana, paikkana ja maisemana. Pro gradu –tutkimukseni toteutetaan osana Ijoen otva- hankkeen vesistövisiota, joka on Pohjois-Pohjanmaan liiton vetämä EU-rahoitteinen Ijoen kehitysprojekti. Vesistövisiohanke pyrkii sovittamaan yhteen Iijokea koskevia aluekäytön, kaavoituksen, elinkeinoelämän ja ympäristön haasteita ja ristiriitoja keräten samalla tietoa paikallisasukkailta jokilaaksosta ja joesta, sen historiasta ja siihen liittyvistä merkityksistä. Opinnäytetyö toteutetaan yhteistyössä Akordi Oy:n, Mapita Oy:n ja Pöyry Finland Oy:n kanssa, jotka laativat Pohjois-Pohjanmaan liiton puolesta Vesistövision. Opinnäytetyötä voidaan käyttää vesistövision tukena. Omalla tutkimuksellani toivon antavani näkökulmia keskusteluun Suomen jokilaaksoista kehitysprojektien kohteina.

Syksyllä 2016 alkaa vesistövision tiedonkeruuvaihe, jonka osana kerätään paikallistietoa vesistövision päätöksenteon avuksi. Tätä varten on arvokasta haastatella juuri teitä ja lähestyn teitä pyynnöllä osallistua tutkimukseen. Haastattelut ovat luottamuksellisia ja ne kestävät noin 1-1,5 tuntia ja tehdään teille mieleisessä paikassa sekä Ijoen varrella. Haastattelut ovat arvokkaita tietolähteitä ja niiden avulla saadaan uutta tietoa alueen asukkaiden suhteesta ja arvoista Ijoen maisemaan ja ympäristöön liittyen.

Haastattelut säilytetään salatulla muistitikulla sekä pilvipalvelussa koodattuna niin, että haastattelut ja henkilötiedot ovat erotettuna toisistaan. Aineiston salassapito turvataan niin, ettei siihen ole pääsyä kuin minulla.

Kerättyä aineistoa käsitellään ja tulokset pyritään raportoimaan tutkimuksissa anonymisoituina niin, että yksittäistä henkilöä ei ole mahdollista tunnistaa. Tutkimuksen tulosten raportoinnissa tunnistamisen mahdollistavat tiedot ja yksityiskohdat muutetaan.

Tutkimuksen tulokset julkaistaan Tapio Kumpulan opinnäytetyössä, joka tulee valmistuttuaan sähköisesti luettavaksi Helsingin yliopiston Helda-opinnäytetietokantaan.

Tämän osatutkimuksen rekisterinpitäjä olen minä, Tapio Kumpula. Tutkimusrekisteriin tallennetaan vain tutkimuksen kannalta välttämättömiä tietoja. Kaikki tutkimusosapuolet ovat salassapitovelvollisia henkilöllisyytenne suhteen. Säilytän yhteystietonne tutkimuksen päättymisen jälkeen korkeintaan viiden (5) vuoden ajan mahdollisia jatkotutkimusyhteydenottoja varten, jonka jälkeen ne tuhotaan. Niin ikään säilytän tunnistetonta aineistoa mahdollista omaa, tieteellistä jatkotutkimustani varten enintään 8 vuotta tutkimuksen päättymien jälkeen, jonka jälkeen aineisto tuhotaan.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voitte keskeyttää osallistumisenne milloin tahansa tutkimuksen aikana. Jos osallistumisenne tutkimukseen jostain syystä keskeytyy tai päätätte peruuttaa suostumuksenne, siihen mennessä kerättyjä tietoja ei käytetä osana tutkimusaineistoa.

Jos päätätte osallistua tutkimukseen, Teitä pyydetään allekirjoittamaan viimeisellä sivulla oleva suostumus. Mikäli haluatte lisätietoja, voitte olla yhteydessä tutkimuksen toteuttajaan Tapio Kumpulaan:

Tapio Kumpula, Helsingin Yliopisto

SUOSTUMUS OSALLISTUA PRO GRADU -TUTKIMUKSEEN

Minua on pyydetty osallistumaan Iijokeen liittyviä merkityksiä, arvoja ja näkemyksiä selvittävään pro gradu -tutkimukseen, jonka pyrkimyksenä on käsitellä Iijokea maisemana, paikkana ja tilana vesistövision yhteydessä.

Olen perehtynyt edellä olevaan selvitykseen ja saanut riittävästi tietoa tutkimuksesta ja sen yhteydessä suoritettavasta tietojen keräämisestä ja käsittelystä. Tutkimuksen sisältö on kerrottu minulle myös suullisesti ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin tutkimusta koskeviin kysymyksiini Tapio Kumpulalta.

Ymmärrän, että tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Minulla on oikeus milloin tahansa tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta keskeyttää tai peruuttaa osallistumiseni. Suostumuksen peruuttamisesta ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia.

Allekirjoituksellani vahvistan, että suostun osallistumaan tutkimukseen.

Allekirjoitus

Päiväys

Nimen selvennys

Suostumuksen vastaanottaja _____

AINEISTONHALLINTASUUNNITELMA

Tutkimus kerätään vain tutkimuskäyttöön. Aineisto säilytetään salasanojen takana digitaalisessa muodossa. Vastaava tutkija säilyttää haastateltavista kerätyn henkilötietorekisterin turvautusti digitaalisessa muodossa erillään anonymisoidusta aineistosta. Rekisteri säilytetään tutkimuksen päättymisen jälkeen korkeintaan viiden (5) vuoden ajan mahdollisia jatkoyhteydenottoja varten, jonka jälkeen se tuhoetaan.

Anonymisoitua aineistoa säilytetään tieteellistä tutkimusta varten salasanojin suojattuna tutkijan hallussa enintään 8 vuotta tutkimuksen päättymisen jälkeen, jonka jälkeen se viimeistään tuhoetaan.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Siitä on oikeus kieltäytyä milloin tahansa syytä

ilmoittamatta ja pyytää, että mahdollisesti jo nauhoitettu aineisto tuhotaan. Kerättyä aineistoa käsitellään ja tulokset raportoidaan siten, että yksittäistä henkilöä koskevat tiedot eivät paljastu ulkopuolisille. Yksilöllisiä tietoja, henkilöllisyyttä tai toimipaikkaa ei välitetä eteenpäin. Tutkimuksen tulosten raportoinnissa tunnistamisen mahdollistavat tiedot ja yksityiskohdat muutetaan.

5.5 Liite 2: Neuvottelukunnan jäsenistön intressiryhmät 09/2016

Lähde: (Iijoen otva 2016a)

- Iin kunta
- Kuusamon kaupunki
- Oulun kaupunki
- Pudasjärven kaupunki
- Taivalkosken kunta
- Perämeren kalatalousyhteisöjen liitto ry
- Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus, ympäristö ja luonnonvarat -vastuualue
- Lapin ELY-keskus, kalatalous
- Luonnonvarakeskus Oulu
- Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut
- Maa- ja metsätalousministeriö
- Suomen ympäristökeskus
- Etelä- ja Pohjois-Iin kalastuskunnat
- Iijoen vesistön kalastusalue
- Pohjois-Pohjanmaan vapaa-ajan kalastajapiiri ry
- Pudasjärven perhokalastajat ry
- Pro Agria Oulu
- Oulun kalatalouskeskus
- PVO-Vesivoima Oy
- Suomen metsäkeskus, pohjoinen palvelualue
- Pohjois-Pohjanmaan maakuntahallitus
- Pohjois-Pohjanmaan liitto
- Vapo Oy, pohjoinen turvetuotantoalue
- Pohjois-Pohjanmaan yrittäjät
- Matkailu- ja Ravintolapalvelut
- Kauppakamari
- Kulttuurikauppila
- Paikallisyhdistys – Pudasjärvi
- Iin kylien neuvottelukunta
- Koillismaan Leader

- MTK

5.6 Liite 3: Iijoen arvojen kartoitus -kysely

Lähde: kopio Iijoen arvojen kartoitus -sivuista. Mapita Oy

KOPIO: Iijoen arvojen kartoitus

Tällä kyselyllä kartoitetaan Iijoen alueen nykytilaa, käyttötapoja sekä jokeen ja sen ympäristöön liittyviä arvoja. Samalla kysytään tulevaisuuden toiveista ja tunnistetaan konkreettisia kehittämiskohteita. Vastaajiksi toivotaan kaikkia Iijoen tulevaisuudesta kiinnostuneita, niin asukkaita kuin valuma-alueen muitakin toimijoita. Iijoen valuma-alue on rajattu kyselyn karttaan yhtenäisellä viivalla.

Kysely on osa Pohjois-Pohjanmaan liiton Otva-hankkeen vesistövisiotyötä.

Yhteystietonsa jättäneiden vastaajien kesken arvotaan 2 x 50 euron tavarapalkinto.

Kyselyn tulokset raportoidaan **Otva-hankkeen sivuilla** joulukuussa 2016. Kyselyn tuloksena syntyy kartta-aineisto, joka on hyödynnettävissä suoraan esimerkiksi kuntien maankäytön suunnittelussa. Vastaajia ei käsitellä yksilökohtaisesti, eikä tuloksista voi tunnistaa yksittäistä vastaajaa.

Osana vesistövisiotyötä järjestetään jatkossa paikallisia työpajoja, joissa kiinnostuneet pääsevät perehtymään kyselyn tuloksiin ja käymään keskustelua sen johtopäätöksistä.

Kyselyn sisältöön liittyviin kysymyksiin vastaa lauri.rantala@akordi.fi

Teknisissä kysymyksissä auttaa anna.broberg@mapita.fi

Jos perheestänne useampi henkilö haluaa vastata kyselyyn samalta koneelta, avatkaa jokaiselle vastaajalle uusi salainen selainikkuna (incognito-ikkuna)

Kysely on sulkeutunut 31.10.2016

Luke **ii** **PUDASJÄRVI** **OULU** **TAIVALKOSKI** **KUUSAMO** **POHJOLAN VOIMA**

Kuva 11. kuvankaappaus kyselyn etusivusta

Suhteesi Iijokeen

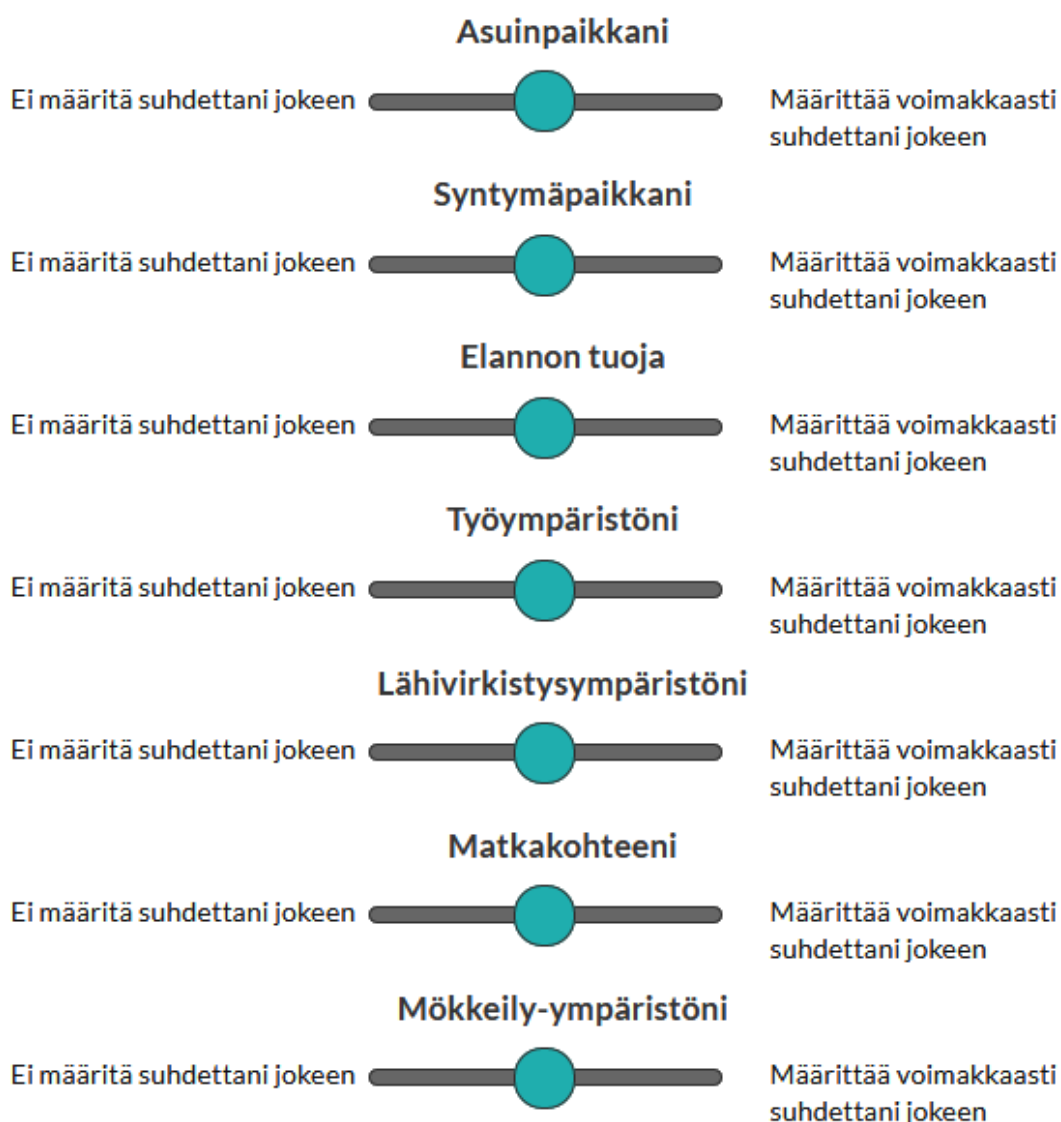
- Missä roolissa vastaat kyselyyn?

- Aukkaana
- Yrittäjänä
- Ijoen alueella työskentelevänä
- Viranomaisena
- Yhdistyksen tai muun sidosryhmän edustajana
- Maanomistajana
- Matkailijana tai muuna vierailijana
- Jos muu, mikä?
- Minkä kunnan alueella asut / toimit pääasiallisesti?
- Kuusamo
- Taivalkoski
- Pudasjärvi
- Oulun Yli-Ii
- Ii
- Muu Pohjois-Pohjanmaa
- Muu Suomi
- Muu maailma

Mikä on suhteesi Iijokeen?

Kuinka tärkeitä seuraavat asiat ovat sinulle suhteessasi jokeen ja sen laajempaan valuma-alueeseen?

Arvokkaat paikat Iijokivarressa ja valuma-alueella

Mitkä paikat ja alueet jokivarressa ja laajemmalla valuma-alueella ovat arvokkaita? Mitä näissä paikoissa teet? Mitkä paikat tulisi säilyttää?

Seuraavalla sivulla tarkastellaan ongelmallisia paikkoja ja kehitettäviä kohteita, joten niihin ei tarvitse ottaa kantaa tällä sivulla.

Valitse teema, johon liittyviä paikkoja haluat paikantaa, liikuta karttaa tai nappulaa, ja vastaa paikkaa koskeviin lisäkysymyksiin.

Sinun ei tarvitse vastata kaikkiin kysymyksiin tai merkitä kaikkia paikkoja, vaan voit keskittyä niihin kysymyksiin ja teemoihin, jotka tuntuvat itsestäsi tärkeiltä.

- Luontoarvoiltaan arvokas paikka
- Kerro lisää
- Ainutlaatuinen paikka
- Kerro lisää
- Harrastukset ja virkistymisen

Luontoarvoiltaan arvokas paikka
*kuten erämaisuus, monimuotoisuus,
ainutlaatuisuus*

Ainutlaatuinen paikka
Esim. maisemat, kulttuurihistoria

Harrastukset ja virkistymisen
Vapaa-aika joella ja metsissä

Kohtaamisten paikka
*Muiden seura, yhteisölle tärkeät paikat
tai muistot*

Taloudelliset mahdollisuudet
Elinkeinoni kannalta arvokas paikka

Henkilökohtaisesti arvokas paikka
*Esim. muistot, tunteet, elämykset,
henkiset ja uskonnolliset merkitykset,
ideat ja ajatukset*

Muista syistä arvokas paikka

- Mitä teet tässä paikassa?
  - Liikun vesillä
  - Kävelen, juoksen, pyöräilen
  - Kalastan
  - Hiihdän, luistelen
  - Metsästän
  - Kelkkailen
  - Ajan valjakolla
  - Uin
  - Mökkeilen
  - Rantaudun
  - Nautin kulttuurista
  - Sienestän, marjastan
  - Retkeilen
  - Tarkkailen luontoa
  - Muu:
- Kohtaamisen paikka
- Kerro lisää
- Taloudelliset mahdollisuudet
- Mitä teet tässä paikassa?
  - Metsätalous
  - Maatalous
  - Kalastus
  - Matkailu
  - Palvelut
  - Muu:
- Kerro lisää
- Henkilökohtaisesti arvokas paikka
- Kerro lisää

- Muista syistä arvokas paikka
- Kerro lisää

Kehitettävät paikat Iijokivarressa ja valuma-alueella

Onko Iijokivarressa ja laajemmalla valuma-alueella mielestäsi paikkoja, jotka kaipaaisivat erityistä huomiota? Onko sinulla muita ideoita alueen ja kohteiden kehittämiseksi?

Voit halutessasi kertoa niistä merkitsemällä paikat kartalle.

- Maaston kuluminen, eroosio

Maaston kuluminen, eroosio

Vesistöissä havaitsemani ongelmat

Yhteentörmäykset eri toimintojen välillä
konfliktit, ristiriidat jne.

Paikka jossa haluaisin päästä helpommin rantaan

Kunnostettava paikka
Paikan voisi kunnostaa / palauttaa ennalleen

Muut kehitysehdotukseni alueelle
Ideat alueen kehittämiseksi, esim. kalastukseen tai virkistyskäyttöön liittyen

- Kerro lisää
- Vesistöissä havaitsemani ongelmat
- Mitä ongelmia olet havainnut tässä paikassa?
  - Umpeenkasvu
  - Levät, pohjan limaisuus
  - Liettynyt ranta
  - Samea tai likainen vesi
  - Liialliset vedenpinnan tasovaihtelut
- Kerro lisää
- Yhteentörmäykset eri toimintojen välillä
- Kerro lisää
- Paikka jossa haluaisin päästä helpommin rantaan
- Kerro lisää
- Kunnostettava paikka
- Kerro lisää
- Muut kehitysehdotukseni alueelle
- Kerro lisää

Iijoki tulevaisuudessa

Kuinka tärkeänä pidät seuraavia seikkoja alueen tulevaisuuden kannalta?

Asteikko 0–100 / Ei lainkaan tärkeä – Erittäin tärkeä

- Veden laadun parantuminen
- Vaelluskalakantojen voimistuminen
- Kylien elinvoimaisuus
- Matkailuelinkeinojen kehittäminen
- Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen
- Vesivoiman tuotantoedellytysten turvaaminen
- Paikallisen kulttuuriperinnön vaaliminen
- Porotalouden turvaaminen
- Virkistyskäytön kehittäminen
- Metsään perustuvan biotalouden kehittyminen
- Luonnontuotealan kehittäminen
- Koko aluetta koskeva yhteinen suunnittelu- ja kehittämistoiminta

Minkä muun koet tärkeänä alueen tulevaisuuden kannalta?

Vapaa sana ja taustatiedot

Tällä viimeisellä sivulla pyydämme sinua vielä kertomaan joitain taustatietoja itsestäsi.

Tämän lisäksi voit kirjoittaa vielä ajatuksiasi ja antaa avointa palautetta alueen kehittämiseen liittyen.

Kiitos vaivannäöstäsi!

- Sukupuolesi
  - Mies
  - Nainen
- Ikäryhmäsi
  - alle 18-vuotias
  - 18-30 –vuotias
  - 31-65 –vuotias
  - yli 65 –vuotias
- Minkä näet suurimpana mahdollisuutena alueella?
- Mikä sinua huolettaa alueella?
- Jäikö jotain sanomatta? Tässä voit kertoa vapaasti ajatuksistasi ja toiveistasi.